

Právnická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Katedra občanského práva a pracovního práva

Diplomová práce

**Komparace právních úprav testamentární
dědické posloupnosti v ČR a zahraničí**

Jan Juříček

2008/2009

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: Komparace právních úprav testamentární dědické posloupnosti v ČR a zahraničí zpracoval sám a uvedl jsem všechny použité prameny“.

1	ÚVOD	4
2	HISTORICKÝ VÝVOJ ZÁVĚTI JAKO DĚDICKÉHO TITULU	7
2.1	Úvodní poznámky	7
2.2	Římské právo	7
2.3	Vývoj závěti ve střední Evropě	10
2.4	Závěť v českém právu	11
2.4.1	Období feudalismu do přijetí Obecného zákoníku občanského	11
2.4.2	Obecný občanský zákoník	12
2.4.3	Občanský zákoník z roku 1950	15
2.4.4	Občanský zákoník z roku 1964	16
2.4.5	Návrh nového občanského zákoníku	17
2.5	Závěrečné poznámky	18
3	CHARAKTERISTIKA DĚDICKÉHO PRÁVA VE SROVNÁVANÝCH ZAHRANIČNÍCH ÚPRAVÁCH	19
3.1	Úvodní poznámky	19
3.2	Dědické právo v USA	19
3.3	Islámské dědické právo	20
3.4	Dědické právo v Indii	21
3.5	Dědické právo v Kanadě	24
3.6	Anglické dědické právo	25
3.7	Závěrečné poznámky	26
4	ZÁVĚŤ JAKO DĚDICKÝ TITUL	28
4.1	Úvodní poznámky	28
4.2	Předpoklady dědění	28
4.3	Dědické tituly	30
4.4	Pojem závěti	32
4.5	Krátce k dědické smlouvě v návrhu o.z.	34
4.6	Závěrečné poznámky	35
5	NÁLEŽITOSTI ZÁVĚTI	37
5.1	Úvodní poznámky	37
5.2	Náležitosti osoby pořizovatele	37
5.3	Náležitosti vůle pořizovatele	41
5.4	Náležitosti projevu vůle a obsahové náležitosti závěti	42
5.4.1	Ustanovení dědice	42
5.4.2	Předmět dědictví	45
5.5	Připojení podmínek k závěti	46
5.5.1	Vedlejší doložky v návrhu o.z.	47
5.5.2	Podmínky, doložení času a příkaz	47
5.5.3	Vykonavatel závěti	48
5.6	Závěrečné poznámky	48
6	OMEZENÍ POŘIZOVACÍ SVOBODY ZŮSTAVITELE	50
6.1	Úvodní poznámky	50
6.2	Institut neopomenutelných dědiců	50
6.3	Omezení pořizovací svobody ve srovnávaných úpravách	51
6.4	Závěrečné poznámky	55
7	FORMY ZÁVĚTI	56
7.1	Úvodní poznámky	56
7.2	Obecně o formách závěti	56

7.3	Holografní závěť	57
7.3.1	Vlastnoručnost	57
7.3.2	„Vlastnoručnost“ u osob tělesně postižených	58
7.3.3	Podpis zůstavitele.....	59
7.3.4	Datum podpisu závěti	60
7.3.5	Holografní závěť v návrhu o.z.	60
7.3.6	Rozdílný postoj k holografní závěti v USA	61
7.3.7	Holografní závěť v ostatních srovnávaných úpravách.....	62
7.4	Allografní závěť	63
7.4.1	Obecná allografní závěť	63
7.4.2	Zvláštní forma allografní závěti.....	66
7.4.3	Allografní závěť v ostatních srovnávaných úpravách	69
7.5	Závěť ve formě notářského zápisu.....	72
7.5.1	Náležitosti notářského zápisu, kterým se sepisuje závěť	72
7.5.2	Závěť pořízená veřejnou listinou v návrhu o.z.	73
7.5.3	Self-proving will v USA	74
7.5.4	Závěť pořízená notářem v ostatních zahraničních úpravách	75
7.6	Závěrečné poznámky	75
8	PRIVILEGOVANÁ ZÁVĚŤ	77
8.1	Úvodní poznámky	77
8.2	O privilegovaných závětech.....	77
8.3	Privilegovaná závěť ve srovnávaných úpravách.....	78
8.4	Privilegovaná závěť v návrhu o.z.	79
8.5	Závěrečné poznámky	81
9	ZRUŠENÍ A ZMĚNA ZÁVĚTI	82
9.1	Úvodní poznámky	82
9.2	Zrušení a změna závěti v ČR	82
9.3	Zrušení a změna závěti ve srovnávaných zahraničních úpravách	84
9.4	Závěrečné poznámky	86
10	ZÁVĚR	87
	PRAMENY A LITERATURA	89

1 ÚVOD

„Lidé umírají, jejich majetek s nimi nikoliv.“ Touto (volně přeloženou) větou uvádí Philips S. James v knize *Introduction to English Law*¹ čtenáře do problematiky dědického práva. A právě situace, kdy po smrti zůstává po zemřelém nějaký majetek a jeho přechod na jiné subjekty upravuje dědické právo. Jelikož je smrt stále nevyhnutelnou událostí a lidé odjakživa nabývají majetek, je nutné, aby právní řády tento přechod majetku zůstavitele na další osoby upravovaly a vytyčily tak jasná pravidla dědění v tom smyslu, kdo bude dědit a jakým způsobem k dědění dojde. I když tomu tak vždy v minulosti nebylo, je právo zůstavitele určit, jak bude naloženo s jeho majetkem, který mnohdy po celý život shromažďoval, základním právem souvisejícím právě s možností nabývat za života majetek. Právě k tomu, aby zůstavitel mohl určit, komu majetek po jeho smrti připadne, slouží dědický titul závěť.

Cílem této práce je podrobně zpracovat problematiku dědění ze závěti, jakožto jednoho ze dvou dědických titulů, dle nichž lze dle platné úpravy dědického práva v ČR dědit, a porovnat platnou úpravu s vybranými právními úpravami závěti v zahraničí a s úpravou *de lege ferenda*, jak je zpracována v návrhu nového občanského zákoníku (dále také návrh o.z.).

Dědické právo mě zaujalo již v rámci prvního setkání s občanským právem ve druhém ročníku studia na právnické fakultě, jelikož se jednalo o jedno z prvních ryze praktických témat, s nimiž jsme jako studenti byli seznámeni. V té době se už každý ve své rodině či mezi blízkými seznámil s děděním a bylo tak zajímavé konečně zjistit, jak je problematika přechodu majetku ze zemřelého na právní nástupce upravena v našem právním řádu.

O českém dědickém právu však bylo již napsáno mnoho publikací či vysokoškolských prací. Abych pouze neřešil problematiku, kterou zpracovali již mnozí kolegové, či uznávaní autoři, rozhodl jsem se zpracovat i některé ze zahraničních úprav závěti, o nichž není k dispozici mnoho české literatury, a zjednodušit tak jejich poznání dalším studentům. S některými takovými zahraničními úpravami jsem se seznámil již během

¹ JAMES, Philip S. *Introduction to English Law*. 12th edition. London : Butterworths, 1989. s. 530

vysokoškolského studia, některé jsem ze zájmu začal studovat právě pro účely této práce.

Protože jsem vybaven znalostí anglického jazyka, orientoval jsem se převážně na právní úpravy v anglicky mluvících zemích. Navíc jsem se rozhodl zpracovat dědění ze závěti dle islámského práva, jelikož se jedná o oblast, která mě zajímá, a navíc se domnívám, že vzhledem ke stále se prohlubujícím kontaktům s arabskými zeměmi bude znalost islámského práva nabývat na významu. Čerpal jsem přitom z celé řady dokumentů, která je dostupná v anglickém jazyce.

Dalším důvodem výběru konkrétních zahraničních úprav byl kromě splnění zadání diplomové práce (výběr alespoň jedné právní úpravy ze zemí EU a jedné z angloamerického právního systému) výběr takových právních úprav, které jsou našemu právu vzdálené a exotické, a o nichž je obtížné či nemožné najít odbornou literaturu v českém jazyce. I z toho důvodu se domnívám, že tato práce může být přínosem pro další studenty zájímající se právě o cizí právo.

Diplomová práce je systematicky rozdělena do deseti kapitol, v nichž je postupně zpracována problematika závětí tak, aby byl čtenář s děděním ze závěti seznamován postupně v historických souvislostech, v rámci seznámení s jednotlivými právními řády, a od obecné roviny po konkrétní právní instituty dědění ze závěti, s dědickými tituly, vznikem a zánikem závěti, jakož i s některými specifickými rozdíly, které jsou typické pro jednotlivé zahraniční právní úpravy.

Každá kapitola je uvedena *Úvodními poznámkami*. V této části je vždy vytyčen cíl konkrétní kapitoly a stručné seznámení s problematikou. Následují hlavní obsahové části jednotlivých kapitol, které jsou zakončeny *Závěrečnými poznámkami*, v nichž shrnuji poznatky, které jsem nabyt při studiu pramenů a literatury, zhodnocuji, zda se podařilo splnit v úvodu stanovené cíle a doplňuji komparaci právních úprav.

Zahraníční úpravy, není-li jim jednotlivě věnována samostatná kapitola, jsou řazeny vždy ve stejném pořadí: právní úprava v USA, dále

dědění ze závěti dle islámského práva, v Indii, v Kanadě² a na závěr úprava anglického dědického práva.

Platná česká úprava je vždy doplněna úpravou de lege ferenda a jednotlivé instituty jsou vzájemně porovnány.

Značná část této diplomové práce čerpá ze zahraničních pramenů. Kromě zahraničních právních předpisů, které jsou blíže charakterizovány v rámci seznámení s jednotlivými srovnávanými zahraničními úpravami, jsem při studiu zahraničních úprav čerpal z dostupných zdrojů umístěných na internetu.

Při zpracovávání české úpravy jsem kromě právních předpisů dále vycházel z publikací věnujících se dědickému právu, z příslušné judikatury, komentovaných zákonů a textů uveřejněných v odborných právnických časopisech.

Při zpracovávání diplomové práce jsem využíval srovnávací metody. Především jsem využíval mezinárodní komparaci, při níž jsem porovnával práva vybraných států. V některých případech se jeví účelné využít rovněž komparaci vnitrostátní (zejména porovnávání závěti u států USA či Kanadských provincií). V některých případech jsem text doplnil o své vlastní myšlenky, názory či návrhy.

Na závěr této úvodní části bych chtěl poděkovat paní Mgr. Vendule Bryxové za vstřícný přístup, věcné připomínky, praktické rady a především za výbornou spolupráci.

² Z kanadského práva jsem si z níže uvedených důvodů vybral zejména úpravu dědického práva v provincii Québec.

2 HISTORICKÝ VÝVOJ ZÁVĚTI JAKO DĚDICKÉHO TITULU

2.1 Úvodní poznámky

V této části shrnuji základní pilíře vývoje závěti jako dědického titulu především v českých zemích. Vzhledem k tomu, že právo v Evropě a jeho instituty mají svůj původ v římském právu, podávám rovněž stručný nástin závěti, jak ji upravovalo římské právo, které zakotvilo celou řadu institutů objevujících se v současné úpravě i v návrhu nového občanského zákoníku a podávám také charakteristiku dědického práva ve střední Evropě v období do přijetí Obecného občanského zákoníku.

Hlavním cílem této kapitoly je pojednat o vývoji závěti v českém právu. Právní úpravu závěti na našem území jsem rozdělil do pěti období, která jsou spjata s přijetím nové právní úpravy v oblasti občanského práva. Na závěr stručně charakterizuji úpravu *de lege ferenda*, jak je obsažena v návrhu o.z. s tím, že jednotlivým institutům dědického práva, jak je předpokládá návrh o.z. se dále věnuji konkrétně v dalších kapitolách.

Vývoj srovnávaných zahraničních úprav je nastíněn v následující kapitole v rámci jejich charakteristiky.

2.2 Římské právo

Římské právo položilo základy evropské (kontinentální) právní kultury a jeho vliv je patrný dodnes. Jednou z oblastí úpravy, která přímo z římského práva vychází, je právo dědické.

Již podle římských právníků byly nezbytnými předpoklady dědění určení osoby dědice a dědická posloupnost. Ta byla již v období římského práva zákonná (intestátní) a testamentární, v níž byla zůstavitelova vůle vyjádřena v testamentu - závěti. Encyklopedie římského práva definuje závěť (testamentum) jako jednostranné formální civilněprávní jednání *mortis causa* obsahující nezbytně *heredis institutio* a zpravidla i jiná nařízení.³ Ustanovení dědice – *Heredis institutio* - propůjčuje platnost testamentu a jeho obsahu a je hlavní částí závěti, která musí být v každém

³ BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha : Panorama, 1981. s. 308

testamentu v jeho čele, formou přímého rozkazu, slavnostně a latinským jazykem⁴

Se závětí byl již v dobách římských spojen požadavek přesně stanovené formy, v níž zůstavitel projevoval svoji vůli.

Ve své nejstarší podobě se testamentární poslušnost ustálila již v době Zákona 12 desek⁵. O tom, že římské právo bylo jedinečným a nadčasovým právním systémem svědčí i to, že oba dědické tituly (závěť a zákon) vystupovaly již v období Zákona 12 desek vedle sebe jako dva zcela vyvinuté a hotové jevy⁶ a také tím, že primární důraz byl kladen na vůli zůstavitele. Dědění ze závěti tak mělo fakticky přednost před děděním ze zákona.

Závěť, jak ji známe dnes, však od první římské závěti musela projít dlouhým vývojem, i když některé prvky zůstaly zachovány.

Nejstarším římským testamentem si zůstavitel, který neměl vlastní intestátní dědice opatroval jakousi „adopcí“ na případ smrti dědice.⁷ Striktně byla upravena formální stránka pořízení závěti, kdy zůstavitel projevoval svoji vůli v lidovém shromáždění. Na druhou stranu, již tehdy existovala výjimka z formální procedury, a to v případě tzv. testamentu „v šiku“⁸, který se stal předchůdcem privilegovaných vojenských závětí (viz dále).

Po Zákonu 12 desek plnil funkci testamentu tzv. obrazný trh, který byl po formální stránce spojen s mancipací⁹. Zůstavitel převedl svůj majetek (avšak ponechal si doživotní právo dispozice s majetkem) na tzv. důvěrníka který se stal fakticky vykonavatelem zůstavitelovy poslední vůle a po jeho smrti důvěrník odevzdal majetek dalším osobám podle přání zůstavitele.

⁴ Tamtéž, s. 163

⁵ *Lex duodecim tabularum* – zákon, který formálně platil až do Justiniánské doby, představuje kodifikaci platného práva z poloviny 5. století př.n.l. Zákon shrnuje nejdůležitější obyčeje a nečiní rozdíl mezi patricii a plebeji. Dědické právo je zde upraveno na 5. desce. Dřevěné desky vystavené na fóru byly zničeny kolem roku 390 př.n.l a jejich obsah byl dále předáván ústně. První rekonstrukce zákona pochází z roku 1616. in SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. 1. vyd. Praha : Orac, 2001. s. 27.:

⁶ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Praha : C.H.Beck, 1995. s.266

⁷ Tamtéž, s. 276

⁸ Tamtéž, s. 276

⁹ *Mancipatio* – formální, abstraktní a odvozené nabytí civilního vlastnictví nebo jemu podobné moci nad určitými osobami, nebo věcmi. - BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha : Panorama, 1981. s. 223

Tento tzv. mancipační testament se nakonec stal základní formou civilního testamentu.¹⁰

Z výše uvedeného je patrné, že se jednalo o ústní testamentsy. Teprve později se vyvinul testament písemný, který obsahoval na tzv. testamentární listině zůstavitelovu vůli. Další osoby v obřadu, v němž zůstavitel testamentární listinu předkládal, měly pouze postavení svědků a obdobně jako dnes, např. u obecné formy allografní závěti, nemusely být seznámeny s výslovným zněním závěti. I tento druh testamentu lze označit jako civilní testament.

Závětní listina plnila původně funkci důkazního prostředku, teprve v období praetorského práva se vyvíjí skutečný písemný testament, který musel být opatřen sedmi pečetěmi, a samotná listina prokazovala nárok dědice, nezávisle na průběhu mancipačního obřadu. I po vzniku praetorského testamentu zůstává zachován testament civilní (původní). Rozdíly se postupem doby začaly stírat, respektive se začaly projevovat jako rozdíl mezi listinou vlastnoručně sepsanou a listinou napsanou někým jiným než zůstavitelem¹¹. Ve východní části římské říše byl vyžadován počet sedmi svědků, zatímco na západě se dle původního civilního testamentu vyžadovalo svědků pět. K platnosti testamentu osvědčenému pěti svědky však bylo třeba, aby byl sepsán vlastnoručně zůstavitelem, tedy jako závěť holografní, oproti závěti se sedmi svědky, která mohla být sepsána jako závěť allografní.

V další fázi vývoje závěti, v období justiniánského práva, došlo k rozlišení testamentů soukromých a veřejných.

Soukromé testamentsy, lze rozdělit na řádné a mimořádné. Řádný testament mohl být pořízen písemně nebo ústně a vyžadovala se kromě přítomnosti zůstavitele i přítomnost sedmi svědků. Mimořádné testamentsy podmínky pro jeho pořízení buď zpřísnily - například u testamentu pořízeného slepcem, kde byla nutná přítomnost svědků osmi, nebo ulehčovaly – u tzv. privilegovaných testamentů. Privilegovaných testamentů bylo několik druhů – testament pořízovaný na venkově, testament

¹⁰ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Praha : C.H.Beck, 1995. s. 277

¹¹ Tamtéž, s. 278

pořizovaný v době epidemie nakažlivých nemocí (tzv. morový testament), testament rodičů pouze ve prospěch dětí či přímých potomků a vojenský testament (viz dále).

Mezi veřejné testamentsy řadíme testamentsy pořizené zápisem do úředního protokolu a testamentsy zasílané císařské kanceláři k uložení.¹²

2.3 Vývoj závěti ve střední Evropě

Ve střední Evropě (Německo, České země, Uhersko, Polsko) bylo dědické právo původně součástí práva rodinného.

Rozlišovala se posloupnost přirozená (pokrevní) a zvolená (testamentární).

Oproti římskému právu, které jak jsem zmínil výše stavělo oba dědické tituly vedle sebe, ba dokonce upřednostňovalo testament, se ve střední Evropě testamentární posloupnost začala upřednostňovat až v období stavovské monarchie.

Dědění bylo založeno na tzv. nedílném systému (rodinný nedíl)¹³, který již v dobách starého německého práva bránil zůstaviteli volně disponovat se svým movitým majetkem pro případ smrti. Později byla vytvořena zásada jedné třetiny, kdy zůstavitel mohl pořizovat pro případ smrti právě do výše jedné třetiny svého movitého majetku.¹⁴ S nemovitostmi mohl disponovat volně. „Ve skutečnosti však nešlo o poslední vůli, ale o darování pro případ smrti. V pramenech se hovoří o donationes pro anima. Šlo totiž většinou o jakési dary, které sloužily spáse zůstavitelovy duše. Odevzdávaly se církvi nebo chudině.“¹⁵ Testament, v němž nebylo pamatováno na církev, byl testamentem proti dobrým mravům. Testamentsy bývaly psány pouze za účasti veřejných orgánů, zejména orgánů církevních.

¹² Tamtéž, s. 279, 280

¹³ Nedíl – Jednalo se o instituci, která splňovala požadavky modelu kolektivního vlastnictví rodiny. Cílem bylo zachovat kontinuitu majetku zakladatele rodu a jeho potomků. Žijící příslušníci se podíleli na výnosu majetku, nicméně svým podílem nedisponovali a mezi členy bylo vyloučeno dědické právo. Úmrtím přirůstal ideální podíl poměrně k podílům ostatních. V případě, že zemřel poslední člen nedílu, mohl panovník uplatnit odúmrtí právo. in BÍLÝ, Jiří L. *Právní dějiny na území České republiky*. 1. vyd. Praha : Linde, 2003. s. 369

¹⁴ ADAMOVÁ, Karolina. *Dějiny soukromého práva ve střední Evropě : Stručný nástin*. 1. vyd. Praha : C.H.Beck, 2001. s. 77

¹⁵ Tamtéž, s. 77

Výše zmíněné úpravě, typické pro německé právo, se podobala i situace v právu českém, uherském a polském. Obvykle byl testament pořizován v písemné formě a zapisoval se do „úředních knih“ (V českých zemích to byly zemské a městské knihy, v Polsku tzv. soudní knihy.). V Uhrách se vůle projevovala např. před klášterním konventem a později jí bylo možno prohlásit před královskou uherskou kanceláří.

Z římského práva byly přejaty privilegované formy testamentu – zejm. vojenský testament.

2.4 Závěť v českém právu

2.4.1 Období feudalismu do přijetí Obecného zákoníku občanského

Testovací svoboda, která je základem testamentární posloupnosti, byla v zemských právech velmi omezená a mohlo se tak podle ní dědit pouze v případě, že zůstavitel neměl zákonné dědice.

Možnost zřídit testament, jako právo šlechticů, zřídily teprve Statuta Konráda Oty¹⁶. Tím byly vyslyšeny požadavky pozemkové šlechty, která se toto právo snažila prosadit od 12. století.

Další omezení zůstavitele volně pořizovat o svém majetku závěť představoval institut rodinného nedílu. „*V českém dědickém právu, kdo měl nedílné příbuzné, mohl zřídit testament, jen pokud s tím tito příbuzní souhlasili. Kdo neměl nedílné příbuzné, mohl o svém majetku pořizovat testament, jestliže k tomu dostal písemné svolení panovnickým mocným listem (majestátem)*“¹⁷ Tímto mocným listem se panovník vzdával odúmrtního práva. Mocné listy byly odstraněny Obnoveným zřízením zemským.

Zemským právem byl zaveden výraz Kšaft, který se používal jako označení pro závěť spolu s dalšími označeními jako např. testament, poručenství či nejposlednější poručení.¹⁸

¹⁶ Statuta Konráda Oty – Zákoník Konráda III. Oty Znojemského, který kodifikoval právo patrimoniální monarchie a snažil se postihnout stávající právní stav. Statuta úzce navazují na slovanské obyčejové právo. V souvislosti s dědickým právem je nejdůležitějším ustanovením potvrzení dědičnosti držby výsluh.

¹⁷ BÍLÝ, Jiří L. *Právní dějiny na území České republiky*. 1. vyd. Praha : Linde, 2003. s. 435

¹⁸ RAUSCHER, Rudolf. *Dědické právo podle českého práva zemského*. Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1922. s. 61

V městském právu nemohly závěť pořizovat osoby duševně choré a nedospělé, dále dospělé děti v moci otce. Poddaní mohli pořizovat závěť pouze se souhlasem vrchnosti.¹⁹ Zajímavé je, že existovalo 14 důvodů, z nichž bylo možné vydědit děti zůstavitele. Jistou podobnost s platnou právní úpravou vydědění lze najít u některých důvodů, dle nichž bylo vydědění přípustné, např. zlé zacházení s rodiči (dnes: v rozporu s dobrými mravy neposkytl zůstaviteli potřebnou pomoc v nemoci, ve stáří nebo v jiných závažných případech) či spáchání trestného činu (dnes: odsouzení pro úmyslný trestný čin). Některé důvody se však v současné úpravě neobjevují a některé se jeví jako více než úsměvné (např. cizoložství s macechou).

Městské i zemské právo znaly testament ústní, který se většinou týkal movitých věcí. Možnost posledního pořízení ústní formou znalo české právo i v období obecného občanského zákoníku i občanského zákoníku z roku 1950 (viz dále).

Mezi základní formy písemného testamentu patřily už v dobách městského práva testament holografní a allografní.

Kromě těchto tzv. řádných testamentů, existovaly i testamety mimořádné. Z římského práva byl převzat jak tzv. morový testament, tak i testament vojenský (viz dále).

Ustanovení dědice nebylo původně podstatnou náležitostí závěti, to se prosadilo až později, právě pod vlivem římského práva. Pevná obsahová stránka testamentu se vytvořila v době absolutismu. *„Testament začínal invokací (tj. uvedení jména boha), odkaz duše, odkazy veřejným institucím, odkazy blízkým osobám a služebnictvu, ustanovení dědice, kodiciální klauzule, aby testament byl v případě neplatnosti považován alespoň za kodícil, datace, podpis a pečetě testátora a svědků“*²⁰

2.4.2 Obecný občanský zákoník

Obecný občanský zákoník (dále také o.o.z.), byl předpisem občanského práva, který na našem území platil v letech 1812 až 1950.

¹⁹ BÍLÝ, Jiří L. *Právní dějiny na území České republiky*. 1. vyd. Praha : Linde, 2003. s. 436

²⁰ BÍLÝ, Jiří L. *Právní dějiny na území České republiky*. 1. vyd. Praha : Linde, 2003. s. 441

Počátky práce na kodifikaci občanského práva, která vyústila právě ve vyhlášení Obecného občanského zákoníku, sahají až do roku 1753. V tomto roce byla ustanovena tzv. kompilační komise, která měla shrnout a upravit dosavadní právo.²¹ Dílo vychází z římského práva, čerpá i z Koldínova zákoníku a myšlenek přirozenoprávní teorie. Výsledkem práce první kompilační komise byl tzv. Zákoník Marie Terezie²², který byl však vrácen k přepracování. Kodifikační práce pak pokračovaly za vlády Josefa II. a rovněž po jeho smrti.

Přijetím zákoníku v roce 1811 došlo k nahrazení dosavadní roztříštěné právní úpravy jedním kodexem a nastalo více než staleté období, v němž byl o.o.z. základním pramenem občanského práva.

Oblast dědického práva byla upravena zejména v ustanoveních § 531 až 824 o.o.z.. Zásadní rozdíl oproti současné platné úpravě byl v tom, že dědictví se nenabývalo smrtí. Úmrtím zůstavitele se pozůstalost stávala tzv. ležící pozůstalostí, jakožto samostatný majetkový soubor sui generis, který zahrnoval veškerý majetek.²³ Úmrtím zůstavitele vzniklo dědici na základě některého dědického titulu právo tuto pozůstalost přijmout. Dědic musel podat k soudu tzv. dědickou přihlášku.

Kromě zákona a závěti existoval ještě další dědický titul, a to dědická smlouva, která se do českého právního řádu vrací v návrhu o.z. (viz dále). Zákon uvádí, že dědické právo zakládá se na vůli zůstavitelově, vyjádřené podle zákonného předpisu, na smlouvě dědické podle zákona přípustné nebo na zákoně.²⁴ Dědickou smlouvu mohli uzavřít pouze manželé, případně snoubenci s odkládací podmínkou, že se stanou manžely, a to s omezením, že jedna čtvrtina pozůstalosti musela zůstat nezatížená.

Závěť se nazývala posledním pořízením a sám o.o.z. ji definuje jako pořízení, kterým zůstavitel jedné, nebo několika osobám odkazuje pro případ smrti odvolatelně svoje jmění nebo jen část.²⁵ Pokud byl v posledním pořízením ustanoven dědic, nazývalo se závětí, obsahovalo-li pouze jiná opatření, jednalo se o tzv. dovětek.

²¹ Tamtéž, s. 217

²² Tamtéž, s. 218

²³ BÍLEK, Petr, ŠEŠINA, Martin. *Dědické právo v předpisech let 1925-2001 : Zákony s poznámkami* . 1. vyd. Praha : C.H.Beck, 2001. s. 3

²⁴ Ust. § 533 o.o.z. ve znění platném od roku 1925

²⁵ Ust. § 552 o.o.z. ve znění platném od roku 1925

Projev vůle zůstavitele musel být určitý, projeven ve stavu úplné přičetnosti, s rozvahou a vážně. Samozřejmostí byla absence donucení, podvodu či podstatného omylu při pořizování závěti. Závěť mohli pořádit zletilí. Zákon výslovně uvádí, že nedospělí nejsou způsobilí pořizovati.²⁶ Objevuje se zde náležitost minimálního věku zůstavitele, který byl obdobně jako dnes stanoven dovršením osmnáctého roku věku. I z tohoto pravidla však existovaly některé výjimky. Nejednalo se však o pořizování závěti notářským, či jiným úředním zápisem, ale o možnost pořádit tak ústně před soudem, o čemž byl pořázen zápis. Platné prohlášení poslední vůle také nemohli učinit zpravidla řeholníci²⁷ a v žádném případě zločinec odsouzený „k trestu nejtěžšího nebo těžkého žaláře“²⁸. Omezení se také týkalo tzv. marnotratníka, který mohl pořizovat poslední vůli jen o polovině majetku. Druhá polovina připadala dědicům zákonným.²⁹

Obecný občanský zákoník znal mnoho forem, v nichž bylo možno poslední pořizování učinit, a to před soudem nebo tzv. mimosoudně, písemně nebo ústně, a písemně před svědky či bez nich.

Mezi tzv. mimosoudní pořizování patřila obdoba dnešní holografní závěti. Shodná se současnou úpravou je povinnost napsat takovou závěť vlastnoručně, jakož ji i vlastnoručně podepsat. Nevyžadovalo se však uvedení data, což je dle současné platné úpravy jednou z nezbytných náležitostí závěti, jejíž absence ji činí absolutně neplatnou.

Závěť allografní, ve své obecné formě, jak ji zná platné české právo, má svoji starší podobu rovněž mezi mimosoudními závěťmi. Tentokrát se však jedná o pořizování, které dal zůstavitel napsat jinou osobou³⁰ a nezbytnou součástí bylo prohlášení, že listina obsahuje zůstavitelovu poslední vůli, učiněné před třemi svědky.

Zajímavé je ustanovení týkající se osob, které nemohou psát. U nich se kromě náležitostí typických pro allografní závěti vyžadovalo připojení

²⁶ Ust. § 569 o.o.z. ve znění platném od roku 1925

²⁷ Ust. § 573 o.o.z. ve znění platném od roku 1925

²⁸ Ust. § 574 o.o.z. ve znění platném od roku 1925

²⁹ Ust. § 568 o.o.z. ve znění platném od roku 1925

³⁰ V této době asi nebylo běžné využívat mechanických psacích prostředků (i když psací stroj zažil v Čechách svůj první „boom“ právě koncem 19. století), proto o.o.z. výslovně uvádí „napsat jinou osobou“.

vlastnoručního znamení ruky na místě podpisu.³¹ Mimosoudní závěti bylo možno poříditi i ústně a to před třemi svědky. Doporučovalo se však, aby si svědci zůstavitelův projev vůle zaznamenali.

Před soudem se pořizovala jak ústní, tak písemná závěť. O ústním prohlášení se pořídil protokol, který byl posléze zapečetěn a uschován.

Závěť bylo možno poříditi i jako společnou závěť manželů – tzv. vzájemné závěti. Manželé tak v jedné a téže závěti mohli ustanovit za dědice sebe oboplně nebo také jiné osoby.³²

Dle o.o.z. bylo možno poříditi v určitých případech poslední pořízení s úlevami. Jednalo se fakticky o privilegovanou závěť o niž je pojednáno dále v kapitole věnující se privilegovaným závětím.

2.4.3 Občanský zákoník z roku 1950

Zákon 141/1950 Sb., tzv. Střední občanský zákoník (dále také o.z.1950) platil na našem území v letech 1951 až 1964. Oproti o.o.z. přinesl výrazné změny a zjednodušení celé koncepce dědického práva (z původních 293 paragrafů, které se dědickému právu věnovaly v o.o.z. obsahoval o.z.1950 pouze 52 paragrafy upravující dědictví).

První, zásadní změna je zakotvena již v úvodním ustanovení části věnující se dědickému právu: Dědictví se nabývá zůstavitelovou smrtí.³³ Nebylo již nutné podávat dědickou přihlášku a dědic se dnem úmrtí stává dědicem i vlastníkem majetku zůstavitele.³⁴ V případě, že dědit nechce, je mu umožněno dědictví odmítnout. Došlo také ke zrušení dědické smlouvy mezi manžely jako dědického titulu a byly zakotveny pouze dva dědické tituly, a to závěť a zákon, jak je zná občanský zákoník dodnes. I přesto, že dle mého názoru z dikce zákona přímo nevyplývá přednost jednoho z těchto dědických titulů před druhým, fakticky došlo k upřednostnění dědění ze zákona. Ustanovení § 513 o.z.1950, které dle některých autorů zákon před závětí upřednostňuje³⁵ bylo s minimálními změnami přejato do občanského zákoníku (ust. § 461 odst. 2 o.z.), nicméně názory na výklad tohoto

³¹ Ust. § 580 o.o.z. ve znění platném od roku 1925

³² Ust. § 580 o.o.z. ve znění platném od roku 1925

³³ Ust. § 1248 o.z.1950 ve znění platném k 1.1.1951

³⁴ BÍLEK, Petr, ŠEŠINA, Martin. *Dědické právo v předpisech let 1925-2001 : Zákony s poznámkami* . 1. vyd. Praha : C.H.Beck, 2001. s. 109

³⁵ BÍLEK, Petr, ŠEŠINA, Martin. *Dědické právo v předpisech let 1925-2001 : Zákony s poznámkami* . 1. vyd. Praha : C.H.Beck, 2001. s. 105

ustanovení se během doby změnila a v současnosti se autoři přiklání k pojetí, že oba tituly si jsou rovné. Dle mého názoru o.z. v platném znění ve skutečnosti upřednostňuje závěť (viz dále).

Další změnou bylo zrušení možnosti pořídit společnou závěť, jak umožňoval o.o.z.. Jednou závětí tak mohl učinit pořízení jen jediný pořizovatel.³⁶ Judikatura k výše zmíněnému ustanovení překvapivě doplnila, že při projednávání dědictví nelze přihlížet k zůstavitelovu pořízení učiněnému ve společné závěti, i když k jejímu zřízení došlo za účinnosti dřívějších předpisů, zemřel-li zůstavitel za účinnosti o.z. 1950.³⁷

Závěť mohl pořídit ten, kdo byl v plném rozsahu svéprávný. Nezletilí mohli pořizovat závěť dovršením patnáctého roku, ovšem pouze o majetku, který nabyli vlastní prací.

Došlo také ke zrušení ústní formy závěti, která tím zmizela z českého právního řádu. S jejím návratem však počítá návrh o.z..

Zachována je jak závěť holografní, tak závěť allografní, dále soudní závěť, a beze svědků bylo možno prohlásit poslední vůli i před notářem.

Do dnešní doby, také platí zákaz připojení podmínek k závěti, což zakotvil právě o.z.1950.

Neplatnost závěti způsobovalo ustanovení závěti, které se přičilo zákonu, nebo obecnému zájmu, dále ustanovení nesrozumitelná nebo si odporující. Ve výše zmíněných případech se jednalo o neplatnost absolutní bez nutnosti se jí dovolat. Oproti tomu se neplatnosti musel dovolat zákonný dědic, kterému nebylo v závěti zůstaveno tolik, kolik činil jeho zákonný podíl. Zákonodárce se dále výslovně věnoval rodičům či starým rodičům zůstavitele, kteří byli-li v době zůstavitelovy smrti v nouzi a už neschopni práce. Ti měli nárok na tolik, kolik činila cena tří čtvrtin podílu, který by jim náležel při dědění ze zákona.³⁸

2.4.4 Občanský zákoník z roku 1964

Výsledkem rozsáhlých kodifikací z počátku 60. let 20. století byl kromě jiných předpisů i zákon č. 40/1964 Sb. Občanský zákoník (dále také

³⁶ Ust. § 1248 o.z.1950 ve znění platném k 1.1.1951

³⁷ Rozhodnutí bývalého Nejvyššího soudu ze dne 27.8.1954, Cz 329/54.

³⁸ BÍLEK, Petr, ŠEŠINA, Martin. *Dědické právo v předpisech let 1925-2001 : Zákony s poznámkami* . 1. vyd. Praha : C.H.Beck, 2001. s. 118

o.z.) Tento zákon nabyl účinnosti dne 1.4.1964 a platí dodnes. Dnešní podoba se však od původní podoby zákona liší a je výsledkem celé řady novelizací. Ty například omezovaly formy závěti, zrušily a později opětovně zavedly institut vydědění či například zmenšily nárok zletilých neopomenutelných dědiců. Vzhledem k tomu, že stěžejní část této práce čerpá právě z platného znění o.z., považuji tuto charakteristiku za dostačující a jednotlivým institutům dědického práva dle tohoto zákona v platném znění se věnuji podrobně v dalších kapitolách.

2.4.5 Návrh nového občanského zákoníku

V současné době v rámci rekodifikace soukromého práva pracuje ministerstvo spravedlnosti na novém občanském zákoníku (dále také návrh o.z.). Oficiální webové stránky³⁹ k novému občanskému zákoníku k potřebě změny o.z. uvádějí: „*Vychází (o.z. – poznámka autora) z poměrů 60. let a z tehdejších názorů na soukromé právo, což zapříčinilo jeden z největších nedostatků tohoto zákoníku – roztržitost úpravy občanskoprávních vztahů v několika různých právních předpisech. Člověk proto při řešení své záležitosti musí sledovat nejen občanský zákoník, ale také např. zákon o rodině, obchodní zákoník či další právní předpisy.*“⁴⁰ Potřeba rekodifikace vyplývá zejména z toho, že Česká republika prošla za posledních dvacet let výraznými společenskými změnami a novou úpravou občanského práva se má přiblížit k právním úpravám vyspělých evropských zemí.

Problematika dědění je v návrhu o.z. upravena ve třetí části, souhrnně nazvané Absolutní majetková práva.

Návrhu o.z. předcházely dva pokusy o rekodifikaci. První ještě za existence Československa. Druhý pokus se uskutečnil v polovině 90. let minulého století. V obou případech však přípravy ustaly a byly obnoveny až roku 2000 z rozhodnutí tehdejšího ministra spravedlnosti O. Motejla.⁴¹

Návrh o.z. dále uvádí, že základním obecným ideovým zdrojem rekodifikace je vládní návrh občanského zákoníku bývalého Československa

³⁹ *Návrh občanského zákoníku* [online]. [cit. 2009-02-17]. Dostupný z WWW: <<http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/navrh-zakona.html>>.

⁴⁰ Tamtéž

⁴¹ Důvodová zpráva k návrhu o.z.

z r. 1937, který nebyl jako zákon přijat kvůli událostem následujícím po Mnichovské dohodě.⁴²

Navrhované úpravě se celkem podrobně věnuji v jednotlivých kapitolách této práce.

2.5 Závěrečné poznámky

Cílem této kapitoly bylo popsat základní epochy vývoje závěti v českém právu. Domnívám se, že chceme-li důkladně poznat institut závěti, je nutné seznámit se i s historií tohoto institutu, jelikož se jedná o klasický právní institut známý právníkům již před několika tisíci lety. Z toho důvodu jsem do této části zahrnul i stručný vývoj závěti v římském právu, které má neopominutelný vliv na evropský kontinentální právní systém, a tedy i na právo české.

V různých historických epochách se také měnil přístup zákonodárců k jednotlivým dědickým titulům, respektive k jejich vzájemnému vztahu a právní síle. Jednotlivé instituty dědického práva, v závislosti na politickém směřování České republiky, byly různě měněny, rušeny, znovuzaváděny, či s určitými změnami vráceny do právního řádu. O tomto vývoji, jak jsem si stanovil v úvodu této kapitoly, jsem pojednal v její stěžejní části a shrnul jsem úpravu závěti v jednotlivých občanských zákonících, které na našem území platily.

V závěrečné obsahové části této kapitoly jsem stručně nastínil úpravu de lege ferenda tak, aby výklad věnující se historickému vývoji závěti na našem území byl kompletní, a právě připravovaným návrhem nového občanského zákoníku, který představuje zcela zásadní změnu celého občanského práva, byl symbolicky uzavřen.

⁴² Tamtéž

3 CHARAKTERISTIKA DĚDICKÉHO PRÁVA VE SROVNÁVANÝCH ZAHRANIČNÍCH ÚPRAVÁCH

3.1 Úvodní poznámky

Cílem této kapitoly je charakterizovat jednotlivé srovnávané právní úpravy, zařadit je do světových právních systémů, případně objasnit základní principy daného práva, a rovněž charakterizovat prameny, které se problematikou dědického práva v zahraničí zabývají.

Rovněž poskytují charakteristiku některých základních pojmů, které se v dané zahraniční úpravě objevují a stručný historický vývoj dědického práva v těchto úpravách, či vývoj jeho základních pramenů.

Každé srovnávané zahraniční úpravě je věnována jedna podkapitola. Ve stejném pořadí, jako jsou seřazeny jednotlivé právní úpravy v této části, řadím zahraniční úpravy i v dalších kapitolách, které se věnují již konkrétním institutům dědění ze závěti.

3.2 Dědické právo v USA

V USA neexistuje zákon, který by upravoval dědické právo na federální úrovni a platil by pro všechny státy. Každý stát tak má svoji vlastní úpravu dědického práva, a to v podobě tzv. Probate Codes (např. California Probate Code, Texas Probate Code). Tyto předpisy upravují jak zákonné (intestátní dědictví), tak dědění ze závěti. Pro všechny státy je typické, že základním druhem závěti je závět pořízená za přítomnosti svědků, pro kterou se užívá označení Formal Will, a lze ji přirovnat k allografní závěti podle českého práva (viz. dále).

Vlastnoruční závěť je povolena v polovině států a některé státy, které holografní závěť považují za platně pořízenou, vyžadují splnění dalších specifických podmínek.

Předpisem, který má snahu úpravu jednotlivých států sjednotit, je tzv. Uniform Probate Code (dále také UPC), jehož původní verzi v roce 1969 vypracovala Národní konference komisařů na sjednocení práva

jednotlivých států⁴³. Původní verze prošla razantní změnou v roce 1991 a od té doby následovalo ještě několik dalších úprav.

Záměrem bylo, aby tento předpis přijaly všechny státy, ale původní UPC byl přijat zcela pouze šestnácti z nich. Některé další státy přejaly UPC alespoň z části.⁴⁴

3.3 Islámské dědické právo

Islámské právo se nazývá šaría⁴⁵ a je nutné je chápat v mnohem širším pojetí, než je právo chápáno v západních civilizacích. Na rozdíl od našeho pojetí, dle něhož je právo souhrnem právních norem, které určují pravidla chování pouze v určitých oblastech lidské činnosti, zahrnuje islámské právo veškerou lidskou činnost, vztah člověka k Bohu, k sobě samému a ostatním lidem. Islámské právo vychází ze zvyků arabských kmenů, které prorok Muhammad doplňoval a měnil.

Za Muhammadova života se lidé s otázkami obraceli přímo na něho, jakožto na autoritu, která má spojení s Bohem. Jeho rozhodnutí potvrzovaly tzv. Boží verdikty, které se mu v podobě veršů Koránu zjevovaly.

Korán se tak stal nejdůležitějším pramenem islámského práva a právní normy v něm obsažené mají nejvyšší právní sílu. Velmi podrobně upravuje oblast soukromého práva, zejména rodinné a občanskoprávní vztahy, které představují více než polovinu z celkem dvou set veršů, které se práva týkají. Po Muhammadově smrti ztratili muslimové bezprostřední spojení s Bohem a novým způsobem jak zjistit Boží vůli se stalo shromažďování zpráv o Muhammadově životě, jeho výrocích, postojích a činech. Došlo tak k vytvoření druhého základního pramene islámského práva – sunny⁴⁶, která obsahuje popisy Muhammadových činů, jeho výroky, příkazy, zákazy a dovození, a doplňuje či potvrzuje tak jednotlivé verše Koránu a interpretuje je. V žádném případě se sunna nesmí dostat do

⁴³ National Conference of Commissioners on Uniform State Laws

⁴⁴ V této práci čerpám zejména z tohoto předpisu, jelikož porovnávání právních úprav dědění ze závěti všech států USA by vydalo na samostatnou práci.

⁴⁵ Šaría je arabský výraz, který původně znamenal cestu vedoucí k prameni vody. V dnešní době lze šaría definovat jako systém islámského náboženského práva, který je daný Boží vůlí, z čehož vyplývá jeho neměnnost, a jsou vyloučeny jakékoliv pochyby.

⁴⁶ Sunna znamená arabský zvyk, tradici či pravidlo. Za života Muhammeda začaly být výrazem sunna označovány normy, které byly přijímány na základě jeho jednání.

rozporu s Koránem. Pravidla obsažená v sunně mají nižší právní sílu, než normy obsažené v Koránu. Korán a sunna jsou primárními prameny islámského práva.

Dalšími prameny islámského práva jsou Idžma, která představuje dohodu o pravidlech chování, a Kijás, který nastupuje v případech, kdy předchozí prameny nedostačují, a představuje tak analogii v islámském právu.

Ohledně dědění zná islámské právo, podobně jako ostatní právní systémy, dva dědické tituly, a to závěť a dědění na základě „zákona“-použijeme-li českou terminologii. Základy dědického práva jsou obsaženy přímo v Koránu, nicméně podrobnosti byly upravovány v ostatních pramenech islámského práva. Zajímavé je, že Korán přímo vyzývá, respektive ukládá za povinnost, aby lidé pořizovali závěť: *„Jest vám předepsáno, že když dostaví se smrt k některému z vás a on zanechá vám majetek, má učinit závěť ve prospěch rodičů a příbuzných podle zvyklosti uznané – a to je povinností pro bohabojné.“*⁴⁷ Tento verš pochází z doby, kdy ještě nebyla islámským právem stanovena intestátní posloupnost. Pozdější pravidlo také určilo, že muslim, který má nějaký majetek, nesmí strávit více než 2 noci, aniž by sepsal závěť.⁴⁸

Základními principy islámského dědického práva, o němž je pojednáno v jednotlivých kapitolách, jsou především částečné omezení dispozice zůstavitele se svým majetkem a zároveň ochrana neopomenutelných dědiců, a dále povinnost zaplacení dluhů před rozdělením dědictví.

3.4 Dědické právo v Indii

Indický právní systém lze označit jako systém smíšený, protože jsou v něm zároveň aplikovatelná jak pravidla „common law“, tak náboženská

⁴⁷ *Korán: Verš 180, Súra Kráva*, překlad I.Hrbek [online]. [cit. 2009-02-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.muslim-inform.cz/koran.php?akce=ViewSura&sura=2&preklad=3&cast=1>>.

⁴⁸ *Handbook of Last Will and Testament* [online]. [cit. 2009-02-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.isnacanada.com/isna/wila0127.htm>>.

pravidla a obyčeje.⁴⁹ Common law je hlavním právním systémem v Indii, nicméně významné místo stále zaujímá i tradiční náboženské právo. Je tomu tak především toho důvodu, že většina indické populace žije na venkově, je negramotná, a nelze proto bez problému aplikovat zásadu „neznalost zákona neomlouvá“. Právě na venkově tak do dnešní doby převládají tradiční zvyky a obyčeje.

Indickým právem se v dnešním pojetí označuje soubor právních předpisů a judikatury, který je založený na anglickém právním pojmosloví.⁵⁰ Původně bylo common law v Indii označováno jako právo anglo-indické.

Právo v Indii lze rozdělit na tradiční právo, které představuje právo hinduistické (v některé literatuře označované jako hidské), a právo oficiální, vytvořené v období britské kolonizace Indie od 30. let 19. století. Ještě předtím, v období od 10. do 16. století, to bylo islámské právo, které významně ovlivnilo vývoj indického práva. Hinduistické právo z muslimského přejalo několik právních institutů, mezi nimi i závěť.

Vliv anglického práva vyvrcholil v 19. století, kdy byly v Indii postupnými rekodifikacemi zaváděny prvky práva anglického, nicméně zůstala zachována určitá specifika indického práva a respektovány tradiční zásady života indické společnosti.

I přes to, že normy hinduistického práva, jakožto normy, které mají náboženský původ, jsou stále dodržovány (často dokonce jako primární ve vztahu k normám oficiálního indického práva), zejména ve venkovských oblastech, kde se jimi řídí komunity hinduistů -tím rigidněji, čím je dané místo vzdálenější od oblastního státněmocenského centra⁵¹, nejedná se o právo oficiální a nelze tak právo hinduistické ztotožňovat s právem indickým.

Hinduistické právo, jakožto právo náboženské, vykazuje celou řadu zvláštností v chápání některých právních institutů. Tak například manželství vzniká darováním bez nutnosti souhlasu darované dcery nebo

⁴⁹ PEJCHALOVÁ GRÜNVALDOVÁ, Vladimíra. Zamyšlení nad indickým právem. *Právní rozhledy*. 2007, č. 24, s. 888

⁵⁰ Tamtéž, s 889

⁵¹ HUNGR, Pavel, KALVODOVÁ, Věra. *Afroasijské právní kultury*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 2002. s 78

závazkový vztah není oproti české úpravě vztahem právním ale náboženským.

Rodinné právo, jehož součástí je právo dědické, bylo vždy součástí náboženského práva, a proto v Indii nenajdeme právní předpis, který by souhrnně občanské (či rodinné) právo upravoval. Je proto nutné vycházet z jednotlivých zákonů, které dědictví upravují s přihlédnutím k náboženskému vyznání zůstavitele a dědiců. Hinduisté mají vlastní předpis, tzv. Hindu Succession Act z roku 1956⁵², a dále i normy nepsaného práva. Muslimové se řídí tradičním islámským právem (viz výše), křesťané a Parsí⁵³ dědí dle Indian Succession Act (dále také ISA)⁵⁴, stejně jako další osoby, jež nelze zařadit do konkrétních náboženských skupin (např. manželé různých vyznání). Velmi složitý je systém dědění bez pořízení závěti, jelikož je jiná posloupnost dědiců je-li zůstavitelem muž hinduista, žena hinduistka, muslim, křesťan či Parsí.

Jednodušší je úprava dědění na základě závěti, které je pro všechny skupiny, kromě muslimů, upraveno v Indian Succession Act ve znění z roku 1925, který upravuje vše podstatné pro pořízení závěti – základní pojmy používané v zákoně, podmínky kdy a kým lze závěť pořídit, jakož i zrušení či změnu závěti. Jednotlivým institutům se věnují v příslušných kapitolách. V jednotlivých právních institutech dědického práva dle Indian Succession Act je patrná podobnost s podobnými předpisy anglického práva, jakož i ostatními předpisy upravujícími závěť v zemích Velké Británie, či tam, kde měla Velká Británie, respektive její právní systém, po mnoho let vliv (např. Austrálie, Kanada).

I přes to, že v dnešní době je již Indie vyspělým právním státem s neopomenutelným vlivem common law a britské kultury, nelze pominout rovněž vliv indické tradice a tradičních hodnot, které jsou spjaty

⁵² Hindu Succession Act – právní předpis, který v roce 1956 přijal indický parlament kodifikuje intestátní „zákonné“ dědění pro vyznavače hinduismu. Tento zákon zrušil omezení dispozice majetkem ženám, které tak mohou se svým majetkem volně disponovat, například i pořízením závěti.

⁵³ Parsí – člen zoroistriánské komunity žijící zejména na indickém subkontinentu, který je potomkem skupiny lidí, kteří v 8. století emigrovali z Persie do Indie a snažili se tak uniknout náboženskému pronásledování přívrženci islámu.

⁵⁴ Indian Succession Act – právní předpis, který upravuje zákonné dědictví pro osoby vyznávající křesťanství, Parsí a osoby, které z různých důvodů (např. snatek mezi vyznavači různých náboženství dle The Indian Marriage Act) nelze zařadit do jednotlivých náboženských skupin a dědění ze závěti pro osoby všech vyznání s výjimkou muslimů.

s náboženstvím a tradiční kulturou starou tisíce let což dokládá následující citace: „Zákonodárce může škrtem pera zrušit celý kastovní systém, povolit manželství mezi příslušníky různých kast a podobně. Nemůže však ze dne na den změnit zvyky a názory po staletí spjaté s vyznáním víry.“⁵⁵

3.5 Dědické právo v Kanadě

Obecně lze říct, že kanadské právo vychází z britského „common law“ systému, a není tak pro něj typická jednotná kodifikace občanského práva, jak je tomu v kontinentální Evropě. Dědické právo je tak v každé provincii upravené jiným zákonem (označované jako „Wills Act“, v případě provincie Ontario „Succession Law Reform Act“) a obdobně jako v USA mezi státy (viz výše), existují mezi kanadskými provinciemi rozdíly v přípustnosti jednotlivých typů závěti či jejich označení.

Výjimku ze systému „common law“ představuje provincie Québec, v níž je zachován civilní systém v oblasti soukromého práva a lze tak hovořit o systému smíšeném, v němž se v některých oblastech objevují prvky „common law“ a v jiných prvky tradice evropského občanského práva.

Vzhledem k této zajímavé skutečnosti vycházím především z Québeckého práva, které je v mnohém podobné právu českému a nelze si nepovšimnout podobnosti québeckého „občanského zákoníku“ s připravovaným návrhem o.z. v České republice.

Hlavním pramenem občanského práva v Québecu je „Civil Code of Québec“ (dále také CCQ), který v roce 1994 nahradil „Civil Code of Lower Canada“ z poloviny 19. století. Dědické právo upravuje tento předpis v části třetí (Book three), v níž definuje základní pojmy dědického práva a ve více než sedmdesáti ustanoveních se věnuje dědění ze závěti. Stejně jako platná úprava dědění ze závěti v ČR, zná québecké právo tři typy závětí, a to závěť ve formě notářského zápisu (notarial will), holografní závěť a závěť allografní, s tím, že označení „allografní“ výslovně neužívá. Z těchto tří typů pořízení závěti evidentně upřednostňuje závěť pořízenou notářským

⁵⁵ HUNGR, Pavel, KALVODOVÁ, Věra. *Afroasijské právní kultury*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 2002. s 78

zápisem, když ji v ustanovení 712 CCQ uvádí mezi formami závěti na prvním místě.

Ve všech kanadských provinciích je možné pořídit závěť za přítomnosti svědků, sedm provincií⁵⁶ umožňuje pořídit závěť holografní a pouze právo provincie Québec zná závěť ve formě notářského zápisu (notarial will).

3.6 Anglické dědické právo

Na úvod je nutné upřesnit, co se rozumí pojmem „anglické právo“. Rozumí se jím právní systém, který je používán v Anglii a Walesu.⁵⁷ Tímto pojmem tedy nelze souhrnně označit právo Velké Británie, ani právní systém zemí Britského společenství či anglicky mluvících zemí. Obsahově je anglickému právu podobné právo Severního Irska, právo Skotska se však výrazně liší.

Dědění ze závěti upravuje v anglickém právu zákon Wills Act, přijatý parlamentem v roce 1837 (dále také WA 1837), který potvrzuje právo každého dospělého člověka disponovat se svým movitým a nemovitým majetkem závětí pro případ smrti. Tento předpis nahradil v Anglii a Walesu původní Statute of Wills z roku 1540, který opravňoval majitele pozemků v Anglii pořídit o těchto pozemcích závěť. Před přijetím tohoto zákona nemohl zůstavitel rozhodnout, komu po jeho smrti nemovitost připadne a v případě, že neměl zákonného dědice, majetek připadal království. Statute of Wills pro platnost závěti vyžadoval písemnou formu, podpis pořizovatele závěti a svědectví dalších osob.

Wills Act je relativně stručným předpisem, který upravuje základní pojmy a pravidla, jako např. kdo může pořídit závěť, podmínky platnosti závěti či pravidla odvolání závěti. Samotný Wills Act v posledním článku uvádí, že se nepoužije ve Skotsku.

Na rozdíl od české úpravy dědění ze závěti, není možné pořídit dle anglického práva holografní závěť, jelikož Wills Act k platnosti závěti vyžaduje svědectví dalších osob.

⁵⁶ Alberta, Saskatchewan, Manitoba, Ontario, Quebec, New Brunswick a Newfoundland

⁵⁷ DAVID, René. *Anglické právo*. Leonard Bianchi. 1. vydání. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1972. s. 9

Wills Act doplnil roku 1918 Wills Soldiers and Sailors Act, který velmi stručně upravuje legální věk pořizovatele závěti v případě, že se jedná o vojáka v aktivní službě nebo námořníka plavícího se na moři (viz dále privilegovaná závěť).

Intestátní dědickou posloupnost upravuje Administration of Estates Act z roku 1925. Zákonní dědicové jsou obdobně jako dle platné české úpravy rozděleni do dědických skupin, podle nichž, v závislosti na tom, kdo z příbuzných zůstavitele přežil, přistupují k dědictví.

3.7 Závěrečné poznámky

V této kapitole jsem shrnul základní obecné poznatky, které jsem nabyt při studiu jednotlivých srovnávaných úprav tak, aby bylo možno snáze pochopit jednotlivé instituty dědického testamentárního práva těchto úprav, kterými se zabývám v dalších kapitolách.

Některé srovnávané systémy vychází ze stejného základu, což je evidentní u anglické, indické a částečně i americké úpravy. Úprava dědického práva v kanadské provincii Québec se zase nápadně podobá dědickému právu v Čechách, resp. spíše připravovanému občanskému zákoníku. Zcela ojedinělý a od všech ostatních srovnávaných úprav odlišný je přístup k dědictví v islámských zemích.

V průběhu vývoje práva ve všech těchto zemích však došlo k ovlivnění např. některými tradičními instituty, či přizpůsobení na základě společenských potřeb. Pro všechny srovnávané úpravy je typická neexistence jednotné úpravy občanského práva, tak jak je známa v naší zemi, mimo provincii Québec v Kanadě, která se od kanadského práva, a obecně snad lze říci, že od práva na severoamerickém kontinentu, výrazně odlišuje. Specifická je úprava dědění a závěti, jak jsem již zmínil výše, v právu islámském, které je ze všech srovnávaných úprav nejvíce a primárně ovlivněna náboženstvím a postavena na jeho základech.

I přes to, že jednotlivé úpravy se postupně vyvíjely v různých zemích, na různých kontinentech, za různých vlád a společenských situací, mají vždy některé prvky, které jsou shodné. Dle mého názoru se však nelze domnívat, že „pra-pramenem“ pro všechny právní úpravy světa byl jeden právní řád, ale podobnosti v jednotlivých oblastech lze přičíst postupnému

vzájemnému ovlivňování práv jednotlivých států v rámci jejich historického vývoje.

4 ZÁVĚŤ JAKO DĚDICKÝ TITUL

4.1 Úvodní poznámky

V této části se věnuji závěti jakožto jednomu ze dvou dědických titulů platných v českém právu. Kromě existence dědického titulu je k dědění potřeba splnění dalších podmínek, které stručně charakterizují, a rovněž se zde věnuji institutu dědické nezpůsobilosti.

Dále se zabývám vztahem zákona a závěti jakožto dvou dědických titulů, tím, který titul a zda vůbec má v českém právu přednost, a jakou právní sílu jim přiznává občanský zákoník v platném znění. Budoucí úprava občanského práva předpokládá rozšíření dědických titulů, čímž se také stručně v této kapitole zabývám.

V této části rovněž poskytuji různé definice závěti a její charakteristiku v jednotlivých srovnávaných úpravách.

Z výše uvedeného vyplývají cíle této kapitoly, a to zejména charakterizovat podmínky, které musí být splněny, aby se právní úkon zůstavitele mohl stát platnou závětí, dále vytyčit vzájemný vztah dědických titulů a poskytnout co nejpřesnější definici závěti.

4.2 Předpoklady dědění

K realizaci dědického práva může dojít pouze tehdy, jsou-li kumulativně splněny čtyři podmínky: smrt zůstavitele, existence dědictví, právní důvod dědění a způsobilý dědic.

Dle úvodního ustanovení české úpravy dědického práva v § 460 o.z. se dědictví nabývá smrtí zůstavitele. Z právního hlediska je smrt právní událostí a jsou s ní spojeny právní důsledky.⁵⁸ U fyzické osoby dochází k zániku způsobilosti mít práva a povinnosti. Smrtí zaniká celé řada práv, která tak nemohou být předmětem dědění. Jiná práva mohou naopak přecházet na právní nástupce zemřelého. Jedná se zejména o práva majetková.

⁵⁸ Smrt je třeba dle vyhlášky č. 19/1988 Sb. zaznamenat na tzv. listu o prohlídce mrtvého, není-li to možné, prohlásí tak soud v řízení o prohlášení za mrtvého (§ 195 – 200 o.s.ř.) fyzickou osobu za mrtvou (§ 7 odst. 2 o.z.), přičemž den, který soud v rozsudku uvede, platí jako den smrti. K prohlášení osoby za mrtvou dochází jednak v případě, že osoba, která má být prohlášena za mrtvou, byla účastna události, kterou nikdo nepřežil (typicky pád letadla), a nebo je dlouhodobě nezvěstná.

Nezanechal-li zemřelý žádný majetek, nemůže dojít k dědění. Dědické řízení bude sice zahájeno, ale z důvodu nedostatku majetku soud řízení zastaví. Obdobně zpravidla učiní, má-li být předmětem dědictví pouze nepatrný majetek, za který se považuje majetek v hodnotě do 10.000 Kč. Do dědictví patří také dluhy zůstavitele, nebylo-li jejich splnění vázáno jen na jeho osobu.

Právním důvodem dědění se rozumí tzv. dědický titul. Dědickým titulům se samostatně věnuji v následující podkapitole.

Poslední podmínkou, na jejímž splnění závisí přechod zůstavitelova majetku na dědice je jeho dědická způsobilost. Občanský zákoník poskytuje negativní vymezení dědické způsobilosti v ust. § 469 o.z., dle něž nedědí ten, kdo se dopustil úmyslného trestného činu proti zůstaviteli, jeho manželu dětem nebo rodičům nebo kdo se dopustil zavrženíhodného jednání proti projevu zůstavitelovy poslední vůle. Dědická nezpůsobilost je v o.z. vymezena obecně jak pro dědice ze zákona tak i závětní dědice.

*„Dědická nezpůsobilost zahrnuje případy, kdy se potencionální dědic dopustil natolik závadného chování, že ho zákon, dokonce bez vůle zůstavitele, vylučuje z dědického nástupnictví, a tak ho zbavuje možnosti získat dědictví.“*⁵⁹ Cílem tohoto ustanovení je zajistit, aby zůstavitelův majetek nedědila osoba, která se proti zůstaviteli dopustila zákonem konkrétně vyjmenovávaných nemorálních jednání. Právní účinky dědické nezpůsobilosti nastávají přímo ze zákona a je proto nutné tento institut odlišovat od relativní neplatnosti závěti jako právního úkonu.

Důvody dědické nezpůsobilosti jsou dva, a jsou zákonem taxativně vymezeny. Prvním důvodem je, že se dědic dopustil úmyslného trestného činu proti zůstaviteli či taxativně vyjmenovaným rodinným příslušníkům zůstavitele – jeho manželu, dětem nebo rodičům. Tento výčet nelze v žádném případě rozšiřovat, a to ani kdyby se jednalo o osobu blízkou.⁶⁰ Druhým důvodem je zavrženíhodné jednání, kterého se dědic dopustil proti projevu poslední vůle zůstavitele. Toto jednání nemusí naplňovat znaky trestného činu a směřuje nejen proti samotné závěti, ale obecně proti projevu zůstavitelovy poslední vůle – např. proti vydědění. Takové jednání směřuje

⁵⁹ KRÁLOVÁ, Jitka, LOTHAR, Eck. Dědická nezpůsobilost. *Ad Notam*. 2004, č. 2, s. 34.

⁶⁰ Tamtéž

jednak proti listině, na níž je projev vůle zůstavitele zachycen, jednak ke zmaření vůle zůstavitele, a jednak proti svobodě zůstavitele rozhodnout o dalším osudu závěti.⁶¹ Typicky se jedná o situace, kdy dědic zabránil zůstaviteli změnit poslední vůli, zřídit závěť či ji odvolat, nebo učinit projev o vydědění.

Zákon v poslední větě ustanovení § 469 o.z. uvádí důvod zániku dědické nezpůsobilosti. Dle tohoto ustanovení může i „nezpůsobilý“ dědic dědit, pokud mu zůstavitele jeho čin odpustil. Zůstavitel může čin dědice odpustit výslovně či konkludentně a tento jeho projev vůle (odpuštění) je znovu neodvolatelný.⁶²

4.3 Dědické tituly

Dědictví lze nabýt pouze na základě dědického titulu. Současná platná úprava v o.z. umožňuje dědění ze zákona (intestátní dědická posloupnost) a ze závěti (testamentární dědická posloupnost).

Pro řešení otázky, zda vůbec a do jaké míry může osoba ovlivnit, kdo se po její smrti ujme zůstaveného majetku existují dvě koncepce. První, která prosazuje tzv. „princip familiarizace“ vychází ze zásady, že postavení osoby jako dědice vzniká již jejím narozením na základě pokrevního či obdobného příbuzenského vztahu. Tento princip je spjat se staršími právními systémy. Druhá koncepce, v níž se uplatňuje tzv. „princip individualizace“, spočívá v neomezené autonomii pořizovatelovy vůle, kdy zůstavitel sám určí, kdo se stane jeho dědicem.⁶³

Konkrétní právní úprava dědických titulů představuje vždy kompromis mezi uvedenými koncepcemi. Dědění ze zákona a institut neopomenutelných dědiců představuje „princip familiarizace“ a dědění ze závěti „princip individualizace“.

V případě dědění ze zákona, se až na výjimky (dědická nezpůsobilost, vydědění) nepřihlíží k vůli zůstavitele. Možnost rozhodnout

⁶¹ ŠVESTKA, Jiří, et al. *Občanský zákoník : Komentář* [online]. [cit. 2009-03-09].

Dostupný z WWW: <<http://www.beck-online.cz/legalis/document.seam?type=html&rowIndex=1&documentId=mv3gwmrnobtdinrz#selected-node>>.

⁶² Tamtéž

⁶³ MIKEŠ, Jiří. *Dědictví a právo : Právní poradce pro každého*. Praha : Informatorium, 1993. s. 34.

o svém majetku zůstaviteli nabízí právní úprava v hlavě třetí, sedmé části občanského zákoníku – dědění ze závěti, jako dalšího dědického titulu. Z povahy dědění ze závěti vyplývá, že právo nakládat s majetkem přesahuje meze lidské existence.⁶⁴

Oba dědické tituly jsou rovnocenné a neprosadil se ani názor upřednostňující dědění ze zákona na úkor dědění ze závěti, ani uplatnění dědění ze závěti pouze v případě absence zákonných dědiců. Úprava v občanském zákoníku dle mého názoru jasně nedefinuje právní sílu jednotlivých dědických titulů, ba si dokonce protirečí, když v odstavci prvním ustanovení § 461 o.z. řadí na první místo dědění ze zákona (dědí se ze zákona, ze závěti nebo z obou těchto titulů), a z druhého odstavce téhož ustanovení vyplývá, že až pokud nenabude dědictví dědic ze závěti, nastupují dědicové ze zákona, čímž jasně upřednostňuje testamentární posloupnost před děděním ze zákona.

Domnívám se proto, že ve skutečnosti má dědění ze závěti před děděním ze zákona přednost (samozřejmě při plném respektování práv na dědictví zůstavitelových potomků, tzv. neopomenutelných dědiců).

Tomu tak ale vždy nebylo. Ještě v roce 1993 J. Mikeš uvádí: „*Pokud jde o důvody dědění přípustné z hlediska platné právní úpravy, traduje se v odborné literatuře názor, že dědění ze zákona patří přednost před děděním ze závěti, protože uspořádání dědických poměrů podle tzv. intestátní posloupnosti...se jeví spravedlivější a lépe odpovídající tendenci posilování rodinných svazků jako základny společnosti.*“⁶⁵

V současnosti je již tento názor překonán a názor, že dědění ze zákona nemá přednost před děděním ze závěti sdílí většina literatury.

Jiný důvod dědění je nepřípustný. Dědit lze z obou titulů samostatně a není vyloučena ani kombinace obou titulů. Zákon výslovně počítá s možností nastoupení dědění ze zákona v případech, že dědictví ze závěti některý ze závětních dědiců nenabude. Takto uvolněný podíl nepřirůstá ostatním závětním dědicům, ale stává se předmětem dědění ze zákona.

⁶⁴ MIKEŠ, Jiří, MUZIKÁŘ, Ladislav. *Dědické právo : Kompletní pohled na dědění z hlediska hmotněprávního i procesního*. 2. aktualiz. vyd. Praha : Linde Praha, 2005. 352 s. Praktické právní příručky.

⁶⁵ MIKEŠ, Jiří. *Dědictví a právo : Právní poradce pro každého*. Praha : Informatorium, 1993. s. 35

Připravovaný návrh nového občanského zákoníku přichází se třetím dědickým titulem, a to dědickou smlouvou, která se do českého právního řádu vrací po více jak padesáti letech (viz dále). Tento dědický titul řadí návrh o.z. na první místo mezi dědickými tituly, když v důvodové zprávě uvádí, že posloupnost dědických titulů „ je volena podle jejich právní síly“⁶⁶. Tím dědické smlouvě přiznává nejvyšší právní sílu. Závěť jako dědický titul uvádí na druhém místě, čímž dává jasně najevo, že zákon je dědickým titulem s nejnižší právní silou.

Zákon a závěť jako dědické tituly se vyskytují i v zahraničních právních úpravách dědění. Ty znají jak dědění ze závěti, tak dědění bez pořízení závěti zůstavitelem, v českém právu označované jako dědění ze zákona, v zahraničních úpravách je pro tento dědický titul užívá pojem „intestacy“ nebo jsou zákonní dědici označováni jako „legal“ („zákonní“, „legální“) dědici. Pořadí v němž dědici nabývají své zákonné podíly bývá v zahraničních úpravách určen obdobně jako v ČR.

4.4 Pojem závěti

Závěť je jednostranný právní úkon fyzické osoby, kterým nakládá se svým majetkem pro případ smrti.⁶⁷ J. Mikeš i M. Knappová uvádějí vlastní definici, dle níž je závěť (poslední pořízení, poslední vůle, testament) formální jednostranný, kdykoliv odvolatelný projev vůle o tom, komu má v případě pořizovatelovy smrti zanechaný majetek připadnout.⁶⁸ J. Fiala z ustanovení zákona dovozuje, že závěť je jednostranný, neadresovaný právní úkon zůstavitele, kterým tento disponuje se svým majetkem pro případ smrti.⁶⁹ Všechny tři zmíněné definice se shodují na jednostrannosti tohoto právního úkonu (resp. projevu vůle) a na tom, že se jedná o pořízení pro případ smrti. Pokud bychom chtěli dospět k definici, která by měla výstižně charakterizovat závěť jako dědický titul a obsahovat její základní znaky, zněla by, samozřejmě bez ambicí, že bude polemizovat s již

⁶⁶ Důvodová zpráva k § 1305 návrhu o.z.

⁶⁷ MADAR, Zdeněk, et al. *Slovník českého práva*. 3. rozšířené a podstatně přepracované vyd. Praha : Linde, 2002. s.1788

⁶⁸ MIKEŠ, Jiří in KNAPPOVÁ, Marta, ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jiří. *Občanské právo hmotné* 3. 4. aktualizované a doplněné vyd. Praha : Aspi, 2007. s. 303

⁶⁹ FIALA, Josef, et al. *Občanské právo hmotné*. 3. opravené a doplněné vyd. Brno : Doplněk, 2002. s. 408

uvedenými definicemi, asi takto: „Závěti je jednostranný odvolatelný právní úkon, v němž zůstavitel, kterým může být pouze jedna fyzická osoba, z vlastní svobodné vůle a v předepsané formě, ustanovuje alespoň jednu osobu dědicem, kterému odkazuje alespoň část svého majetku pro případ smrti.“

Výše zmíněné termíny poslední pořízení, poslední vůle či testament jsou synonymem slova závěť.

Jelikož se jedná o právní úkon, musí být pod sankcí neplatnosti učiněn svobodně a vážně, určitě a srozumitelně

Občanský zákoník legální definici závěti neobsahuje. Oproti tomu, se definice závěti objevuje v návrhu nového občanského zákoníku, který v ustanovení § 1320 vytyčuje její základní pojmové znaky⁷⁰ a definuje závěť jako odvolatelný projev vůle, kterým jediný zůstavitel pro případ své smrti zůstavuje nejméně jedné osobě alespoň podíl na pozůstalosti, případně i odkaz.⁷¹ V této definici je kladen důraz na to, že závěť je jednáním pouze jedné osoby, čímž je vyloučeno, aby jednu závěť pořídilo společně více osob, stejně jako je tomu dnes, kdy je společná závěť více zůstavitelů, dle ustanovení § 476 odst. 3 o.z., neplatná.

Samotné slovo závěť bylo do českého jazyka přejato z ruského slova „závet“ a souvisí s praslovanským slovem/tvarem „větiti“ což znamená říci či odvětit.⁷²

Definice závěti lze najít i v dalších srovnávaných právních řádech a systémech.

Anglický pojem, „will“ nebo „last will“ (který používá úprava dědického práva v USA, Indii a Kanadě) odpovídá významu tohoto právního institutu. „Will“ mimo jiné znamená „vůle“ a přesně tak vystihuje podstatu závěti, která má představovat vůli zůstavitele, ohledně nakládání s jeho majetkem po smrti. V angloamerickém systému je závěť vyjádřením záměru, ať už psanou či ústní formou, zahrnujícím dispozici majetkem osoby po její smrti.⁷³ Jiná definice uvádí, že se jedná o dokument, kterým

⁷⁰ Důvodová zpráva k § 1320-1323 návrhu o.z.

⁷¹ Kromě závěti definuje návrh o.z. celou řadu dalších, v dnešní době běžně používaných pojmů, které zatím postrádají legální definici, např. dědické právo, pozůstalost, dědic či dědictví.

⁷² REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Praha : Leda, 2001. s. 735.

⁷³ *Estates and Trust Outline* [online]. [cit. 2009-03-18]. Dostupný z WWW: <<http://www.pitt.edu/~sorc/lawwomen/outlines/estatesandtrustscurranjb.doc>>.

osoba, jež závěť podepsala, přenechává svůj majetek, jeho část či konkrétně specifikované věci osobám nebo entitám.⁷⁴ Black's Law Dictionary termín „last will“ definuje jako výraz, který lze použít samotný nebo ve spojení s „and testament“ k označení nástroje, který upravuje dispozici s movitým a nemovitým majetkem po smrti.⁷⁵

Portál Legalzoom.com⁷⁶ uvádí že se jedná o pravděpodobně nejdůležitější právní dokument, který člověk za života podepisuje. S tímto názorem lze souhlasit. Každý má totiž právo nabývat majetek a disponovat s ním. Pořídí-li osoba za svého života závěť, jediné tak může ovlivnit, komu majetek po smrti připadne. Zemře-li osoba bez závěti, je dispozice s majetkem obrazně v rukou státu, tedy v rukou zákonů, které se snaží materiálně zabezpečit především příbuzné, pozůstalé po zůstaviteli, nicméně takový postup nemusí být v souladu s přáním zůstavitele.

Závěť je právní institut známý i v právních kulturách západní civilizaci vzdálených.

V islámském právu se závěť nazývá al-wasiyya a lze ji definovat jako transakci, která vstoupí v platnost po smrti zůstavitele. Jestliže muslim zemře, musí být nejdříve zaplacen jeho dluhy, mezi něž se zahrnují i přiměřené výdaje na pohřeb. Poté dochází k vykonání jeho poslední vůle. Toto pravidlo je zakotveno přímo v Koránu. Majetek, který poslední vůle nezahrnovala, je poté rozdělen dle práva šaría. Islámská závěť může obsahovat kromě odkazů i výtky či upozornění a stanovení práv. Závěť je v Koránu zmíněna celkem osmkrát.

4.5 Krátce k dědické smlouvě v návrhu o.z.

Dědická smlouva je zvláštní právní útvar, který obsahuje jak prvky smlouvy, tak závěti.⁷⁷ I přes to, že je samostatným dědickým titulem

⁷⁴ *Legal Dictionary and Glossary* [online]. [cit. 2009-03-12]. Dostupný z WWW: <http://www.legalhelpmate.com/legal-dictionary-result.aspx?legal=Last-Will-and-Testament>.

⁷⁵ BLACK, Henry C. *Black's Law Dictionary*. [s.l.] : West Publishing, 1983. 855 s.

⁷⁶ www.legalzoom.com – portál založený americkými právníky, který poskytuje základní informace zejména o obchodním, dědickém rodinném a patentovém právu

⁷⁷ Tento právní institut, který do českého právního řádu opět zavádí návrh o.z., znalo naše právo již v období platnosti Obecného občanského zákoníku v letech 1812-1950. Dle ustanovení § 1249 o.o.z. mohly určité osoby uzavřít dědickou smlouvu, kterou jedna osoba ustanovovala druhou za svého dědice k celé své pozůstalosti, nebo k její poměrné části a tato osoba ustanovení za dědice přijímala. Smlouvu však mezi sebou mohli uzavřít pouze

(v návrhu o.z. dokonce uváděn mezi dědickými tituly před závětí a zákonem), a není tedy zvláštním druhem závětí, vykazuje se závětí jistou podobnost a dopadají na ni kromě ustanovení o smlouvě i některá ustanovení o závětí. Z toho důvodu bych rád zmínil některá základní pravidla a dědickou smlouvu, tak jak je uvedena v návrhu o.z. stručně charakterizoval.

Dle ustanovení § 1408 návrhu o.z. může zůstavitel uzavřít dědickou smlouvu, v níž povolává druhou smluvní stranu nebo třetí osobu za dědice nebo za odkazovníka a druhá strana to přijímá. Oproti úpravě v o.o.z. není uzavření dědické smlouvy omezeno pouze na manžele či snoubence a může ji tak uzavřít kdokoli je-li zletilý a svéprávný⁷⁸. Jelikož se jedná o smlouvu, je nepochybné, že k její změně či zrušení, je vyžadována spoluúčast obou smluvních stran (oproti závětí, kterou jednostranně změní či zruší zůstavitel sám). Návrh o.z. počítá s tím, že zůstavitel dědickou smlouvou nebude moci pořídit o celé pozůstalosti, ale pouze do tří čtvrtin svého majetku (§ 1411 návrhu o.z.). Smlouva musí být sepsána formou veřejné listiny⁷⁹ (§ 1408, odst. 2 návrhu o.z.) a ohledně jejího zániku platí ustanovení o zániku smluvních závazků. Dědickou smlouvu může zrušit zůstavitel také pořízením závětí. Aby však bylo toto zrušení účinné, vyžaduje se souhlas smluvního dědice (§ 1416 odst. 2 návrhu o.z.) Jestliže dědická smlouva nemá všechny náležitosti smlouvy a nevyhovuje ustanovením o smlouvách, je neplatná. Může mít však platnost závětí, splňuje-li jinak všechny její náležitosti (§ 1417 návrhu o.z.).

4.6 Závěrečné poznámky

V úvodu jsem si stanovil tři základní cíle této kapitoly. Nejdříve jsem pojednal o podmínkách jejichž splněním se může stát právní úkon projevený zůstavitelem platnou závětí. Jsou li všechny splněny, může nabytí dědictví dědicem zabránit pouze překážka na jeho straně. Tou se rozumí dědická nezpůsobilost. Institut dědické nezpůsobilosti jsem zahrnul do této

manželé, nebo snoubenci a byla systematicky zařazena mezi tzv. svatební smlouvy. V dnešní době existuje institut dědické smlouvy v řadě evropských zemí a je tak logické, že při rekodifikaci občanského práva se do našeho právního řádu vrátí.

⁷⁸ Ust. § 1410 návrhu o.z.

⁷⁹ Dle současné právní úpravy tedy notářským zápisem.

části, a to i přes to, že není dědickým titulem. Nicméně jsem se domníval, že je třeba tento právní institut charakterizovat, aby byl výklad kompletní.

Převážně jsem se však věnoval dědickým titulům a jejich charakteristice a to jak v platné úpravě tak v úpravě de lege ferenda.

Posledním vytyčeným cílem bylo definovat závěť. Literatura nabízí celou řadu definic. Na základě několika z nich, zejména od renomovaných českých autorů, jsem se pokusil vytvořit definici vlastní, která vychází ze základních znaků závěti jako dědického titulu.

5 NÁLEŽITOSTI ZÁVĚTI

5.1 Úvodní poznámky

V této části práce se zabývám základními náležitostmi, jež musí závěť splňovat, aby byla platná a aby ji bylo možno řádně vykonat. Kromě obecných náležitostí právního úkonu musí totiž být u závěti splněny některé speciální formální a obsahové náležitosti, které mají vyloučit pochybnosti o skutečném projevu vůle zůstavitele. Jedním z cílů této kapitoly je poskytnout podrobný výklad jednak o osobě pořizovatele a náležitostech jeho vůle, tak o osobě dědice, jelikož bez jeho uvedení by nebylo možné poslední vůli pořizovatele vykonat. Dále se zde zabývám problematikou připojování podmínek k závěti.

5.2 Náležitosti osoby pořizovatele

Přestože občanský zákoník používá k označení osoby, která pořizuje závěť, pojmu zůstavitel, domnívám se, že se jedná o označení nepřesné, především z toho důvodu, že jako zůstavitele lze označit nejen osobu, která o svém majetku pořídila závěť, ale i osobu, která zemřela bez tohoto pořízení. Bylo by proto vhodnější osobu zůstavitele, pořídila-li závěť označit termínem „pořizovatel závěti“.

Ustanovení občanského zákoníku o dědickém právu neobsahují výslovné ustanovení o tom, kdo může pořádit závěť. Je proto nutné hledat řešení v obecných ustanoveních týkajících se právních úkonů. Platně bez zákonného omezení může závěť pořádit pouze fyzická osoba plně způsobilá k právním úkonům. Je ovšem potřeba doplnit, že v případě pořizování závěti (jakož i při jejím zrušení) i přesto, že se jedná o právní úkon, není možné, aby osoba, která závěť pořizuje byla při tomto právním úkonu zastoupena (ať už zákonným zástupcem, či na základě plné moci).⁸⁰ Schopnost pořádit platnou závěť, tzv. testovací schopnost, má pouze zletilá osoba (na rozdíl od některých jiných právních úkonů, u kterých je přiznána způsobilost i nezletilým na základě přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejich věku). Takovou osobou je jedinec, který dovršil osmnáctý rok svého života. Výjimečně lze zletilosti nabýt před dovršením osmnácti let a to nabytím zletilosti rozhodnutím soudu o povolení uzavřít manželství a

⁸⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 20.3.2008, 21 Cdo 2968/2006.

následným uzavřením manželství⁸¹. V otázce způsobilosti k pořízení závěti činí zákon výjimku ještě v případě nezletilého, který dovršil patnáctý rok svého života. Tato osoba může pořídit závěť pouze formou notářského zápisu (viz dále) a to i bez přítomnosti zákonného zástupce, jehož účast by podobně závažné právní úkony k platnosti vyžadovaly. Nezletilý takto může naložit s veškerým svým majetkem, čímž se současná úprava liší od úpravy z 50. let, kdy tento zůstavitel mohl pořídit závěť pouze o majetku, který získal svou vlastní prací.⁸²

Dovršení osmnáctého roku života neznámá, že člověk má navždy plnou způsobilost k právním úkonům . Tu může jedinec za život pozbyt rozhodnutím soudu, jestliže pro duševní poruchu, která není jenom přechodná, není schopen činit právní úkony (10 odst. 1 o.z.). Je nepochybné, že takový jedinec závěť pořídit nemůže. U osoby zbavené způsobilosti nepřichází v úvahu pořízení závěti ani v tzv. světlém okamžiku (lucida intervala).⁸³ V případě, že ze stejného důvodu nebo pro nadměrné požívání alkoholických nápojů nebo omamných prostředků či jedů je osoba schopna činit jen některé právní úkony, může být její způsobilost rozhodnutím soudu omezena (§ 10 odst. 2). Rozsah a obsah omezení je dán výrokem soudu a jenom v rámci tohoto rozsudku může tato osoba činit právní úkony.

Rozhodujícím okamžikem je den, kdy rozhodnutí soudu nabude právní moci. V případě, že osoba pořídit závěť v době kdy probíhá řízení o zbavení či omezení způsobilosti k právním úkonům, nebo jedná v přechodné duševní poruše (způsobené např. nadměrným požitím alkoholických nápojů nebo jedů či léčiv, ve stavu euforie nebo vysokým věkem) je nutné složitě dokazování v jakém duševním stavu byl pořizovatel závěti v okamžiku sepisu a důkazní břemeno leží na osobě, která platnost závěti zpochybňuje.

Návrh nového občanského zákoníku obsahuje v ustanovení § 1351 negativní vymezení osoby, která může pořídit závěť pod pojmem „pořizovací nezpůsobilost“. Pořizovat závěť tak nemůže ten, kdo není

⁸¹ Ustanovení § 13 odst. 1 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině v platném znění

⁸² Ustanovení § 540 odst. 2 zákona č. 141/1950 Sb., Občanský zákoník ve znění platném k 1.1.1951

⁸³ MIKEŠ, Jiří, MUZIKÁŘ, Ladislav. *Dědické právo : Kompletní pohled na dědění z hlediska hmotněprávního i procesního*. 2. aktualiz. vyd. Praha : Linde Praha, 2005. s.55.

svéprávný⁸⁴, nejedná-li se o případ, který je v návrhu o.z. dále řešen. Následující ustanovení návrhu o.z. upravuje pořizovací způsobilost osoby nezletilé, která dovršila věk patnácti let a doposud nenabyla svéprávnosti. Nová úprava umožňuje těmto osobám v ust. § 1352 návrhu o.z., aby pořídily závěť formou veřejné listiny. Zákon tedy oproti platné úpravě neomezuje pouze na notářský zápis, ale obecně poukazuje na veřejnou listinu. Z výše uvedených ustanovení vyplývá, že nezletilá osoba, která je však např. na základě emancipace svéprávná, může poříditi závěť bez omezení uvedeného v ust. § 1352 návrhu a má tak plnou pořizovací způsobilost.

Dle platné úpravy může rozhodnutím soudu jedinec pozbýt způsobilost k právním úkonům čímž pozbude testovací způsobilost. Obdobně v ust. § 1353 uvádí návrh o.z., že kdo byl zbaven svéprávnosti, není způsobilý pořizovat (závěť) s výhradou „pokud by se uzdravil do té míry, že je schopen projevit vlastní vůli“. V důvodové zprávě se k tomuto ustanovení uvádí: „*Není však úmyslem zcela vyloučit pořizovací způsobilost těchto lidí jen proto, že se něco stalo v období vyměřeném právními mocemi úředního výroku: rozhodovat musí věcná stránka, a proto se nevylučuje možnost učinit poslední pořízení v odpovídajícím zdravotním stavu.*“⁸⁵ Oproti platné úpravě mohou dle ust. § 1354 návrhu o.z. poříditi (závěť) i osoby, jimž byla svéprávnost omezena a to pouze formou veřejné listiny.

Obdobně jako stávající česká úprava vyžaduje i UPC k sepsání závěti věk 18 let a mentální zdraví.⁸⁶ To se posuzuje zejména dle schopností rozpoznat význam svého jednání, dle schopností uvědomit si, o jakém majetku se závěť pořizuje, či dle schopností rozpoznat např. příbuzné. Tvrzení nezpůsobilosti zůstavitele k sepsání závěti na základě mentálního stavu bývá velmi častým důvodem k napadení platnosti závěti. Tomu lze předejít, jestliže si zůstavitel pořídí videozáznam o sepsování závěti. Ten

⁸⁴ Návrh o.z. používá pojem „svéprávnost“, který nahrazuje „způsobilost k právním úkonům“ jež byla na místo svéprávnosti z ideologických důvodů zavedena Občanským zákoníkem v roce 1964. Pojem „svéprávnost“ vyjadřuje, že osoba je osobou svého práva (sui iuris), tedy je schopna vlastním jednáním nabývat subjektivní práva, jakož i zavazovat se k povinnostem. Plně svéprávným se člověk stává zletilostí, které se dle návrhu o.z. nabývá stejně jako dle platné úpravy dovršením osmnácti let života. Svěprávnosti lze nabýt i před dovršením požadovaného věku obdobně jako nyní uzavřením manželství a nově také tzv. emancipací. V tom případě prohlásí na návrh soud osobu za svéprávnou.

⁸⁵ Důvodová zpráva k § 1353 návrhu o.z.

⁸⁶ UPC 2-501

pak může sloužit jako důkaz o plné duševní způsobilosti pořizovatele. Věk osmnácti let lze obecně označit jako věk zletilosti ve většině států, tedy i jako minimální věk pisatele platné závěti. Nicméně věková hranice se může lišit a může být vyšší i nižší. Tak například vyšší věk než 18 lety vyžaduje Jižní Dakota. Je tak jediným státem USA, který má hranici věku pro sepsání závěti vyšší. Stát Luisiana má věkovou hranici sniženou na 16 let, Georgia dokonce na 14 let. Většina států také umožňuje, aby závěť pořídila také nezletilá osoba, která vstoupila do manželství a je ekonomicky nezávislá nebo je příslušníkem ozbrojených složek.

V islámském právu je k sepsání závěti způsobilý dospělý muslim. Dr. Abid Hussain⁸⁷ uvádí, že pro tyto účely je dospělý každý kdo dosáhl puberty. Známkou puberty je u dívek menstruace a u chlapců poluce. V případě absence těchto znaků je puberta presumovaná dosažením věku 15 let. V době sepisování závěti musí být pořizovatel závěti přičetný a nesmí být pod nátlakem. Zároveň musí být schopný porozumět významu tohoto aktu. Samozřejmostí je nutnost vlastnit majetek, o němž závěť sepisuje.

Dle Indian Succession Act je k sepsání způsobilá mentálně zdravá osoba, která dosáhla věku zletilosti. Obdobně jako v jiných úpravách, osoby nepřičetné platnou závěť poříditi nemohou. Výjimkou je však tzv. světlý okamžik (lucida intervala). Na rozdíl od české úpravy může v tzv. světlém okamžiku poříditi závěť i nepřičetná osoba. Jestliže osoba nemůže chápat význam aktu sepsání závěti a ovládat své chování, je sepsání takové závěti neplatné, ať už byl stav způsoben intoxikací či nemocí.

Věk, od něhož lze v Kanadě poříditi závěť, je ve většině provincií stejný jako věk v němž osoba dosáhne zletilosti (obvykle 18 let). V provincii Newfoundland je věk k nabytí testamentární způsobilosti snižen na sedmáct let, a to i přes to, že zletilosti se zde nabývá až ve věku devatenácti let. V některých provinciích jsou připuštěny výjimky, kdy platnou závěť může poříditi i osoba nezletilá. Tak například v provincii Ontario, jsou těmito výjimkami manželství nezletilého, případ kdy nezletilá osoba manželství zvažuje, přičemž závěť nabývá platnosti uzavřením

⁸⁷*The Islamic Wills* [online]. [cit. 2009-02-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.islam101.com/sociology/wills.htm>>.

manželství s osobou, která je v závěti jako osoba, se kterou je uzavření manželství plánováno, uvedena. Nezletilý může pořídit závět také, je-li příslušníkem kanadských ozbrojených sil či námořníkem, plavícím se na moři (viz dále).⁸⁸

Zajímavý je i přístup CCQ, který v ustanovení 708 umožňuje pořízení závěti o majetku nízké hodnoty (little value) i nezletilému, a to jakoukoliv dovolenou formou, nikoliv pouze notářským zápisem, jak je tomu dle platné české úpravy v o.z. (viz dále).

Domnívám se, že česká právní úprava je vzhledem ke společenským poměrům a právu v České republice vyhovující. Naopak pokud v USA nebo v Kanadě, kde se v mnoha státech či provinciích mohou nezletilí od šestnácti let věnovat celé řadě aktivit, které jsou jinak vyhrazeny pouze zletilým osobám (např. řídit auto, vydělávat si), domnívám se, že by měli mít možnost o svém majetku pořídit závět.

Dosažení věkové hranice osmnácti let vyžaduje k platnosti pořízené závěti i právní úprava anglického dědického práva.

5.3 Náležitosti vůle pořizovatele

Je nepochybné, že vůle zůstavitele ovlivnit dispozici se svým majetkem pro dobu po jeho smrti musí být především dána. Vůle přitom musí být svobodná a vážná. Svobodně pořízená není závět sepsaná pod fyzickým násilím (vis absoluta) či psychickým tlakem, tzv. bezprávnou výhružkou (vis compulsiva), vyvíjeným na osobu zůstavitele. Rozpor vůle a jejího projevu nemůže v žádném případě zakládat právní následky. Pořizovatel může závět kdykoliv měnit, či zrušit. Vážnou není závět napsaná jako vtip, součást hry či v rámci výuky.

Zákaz ovlivňování pořizovatele závěti je shodný pro všechny právní úpravy i pro návrh o.z..

Návrh nového občanského zákoníku nahrazuje termín „právní úkon“, který byl do našeho právního řádu zaveden v roce 1950, termínem právní jednání, jakožto tradičním českým pojmoslovím.⁸⁹

⁸⁸ Ontario Succession Law Reform Act – 8.1

⁸⁹ Důvodová zpráva k návrhu o.z. k ust. § 476-485

Právní jednání vyvolává právní následky (§ 476 návrhu o.z.). Absence vážné vůle nezakládá, oproti platné úpravě, absolutní neplatnost jednání, ale v takových případech se o právní jednání vůbec nejedná (§ 482 návrhu o.z.). Aby mohlo právní jednání způsobit požadované právní následky, musí obsahem i účelem odpovídat dobrým mravům i zákonu (ust. § 481 návrhu o.z.).

Z výše uvedeného lze dle mého názoru dovodit, že náležitosti vůle pořizovatele závěti jsou dle platné a budoucí navrhované úpravy velmi podobné, i když oba předpisy používají rozdílnou terminologii. Musí být splněna podmínka jak vážnosti vůle, tak její svoboda, jelikož nesvobodu pořizovatelovy vůli nelze v žádném případě považovat za jednání odpovídající dobrým mravům.

5.4 Náležitosti projevu vůle a obsahové náležitosti závěti

Jak už jsem výše zmínil, závěť musí splňovat náležitosti právního úkonu. Zejména musí být projev vůle učiněn určitě a srozumitelně.

5.4.1 Ustanovení dědice

Co se týče určitosti a srozumitelnosti je především nezbytné ustanovení dědice (§ 477 odst.1 o.z.). Jedná se o jedinou povinnou a podstatnou složku obsahové části závěti, jejíž absence činí závěť v podstatě nepoužitelnou.

Z právněteoretického hlediska může pojem dědic označovat jednak osobu, která je v důsledku smrti zůstavitele povolána dědit na základě dědického titulu, jednak osobu, jenž dala projevem své vůle najevo, že chce dědit a dědictví již proto odmítnout nemůže, jednak lze pojmem dědic označit osobu, která na základě pravomocného usnesení soudu dědictví skutečně nabyla. Pro účely této práce se budu věnovat prvnímu vymezení.

Občanský zákoník neuvádí, jak má být v závěti vyjádřeno ustanovení někoho dědicem. Dědicem může být jak fyzická, tak právnická osoba a stát. Od ustanovení státu dědicem v závěti je nutné odlišovat případ, kdy dědictví nenabude žádný dědic, ať už zákonný či ze závěti, a případně tak státu dle

ust. § 462 o.z. jako odúmrtí⁹⁰. Od dědice se stát při odúmrti liší zejména v tom, že mu není ponechána vůle se rozhodnout zda dědictví přijme či nikoliv a nemůže tak dědictví odmítnout.⁹¹

Není nezbytné výslovné uvedení jména a příjmení fyzické osoby, či označení právnické osoby názvem a sídlem i když se jedná o označení nejpřesnější a nejjednodušší. Označení by však mělo být takové, aby dědic či dědicové byli jednoznačně určitelní (např. vnuk, synovci, sestry)⁹² nebo musí být zjistitelné, komu má zůstavený majetek připadnout (např. rodině neteře)⁹³. Osobu dědice lze také označit jiným způsobem než jménem, např. jako „osobu, která se o zůstavitele až do jeho smrti postarala“.⁹⁴ Důležité však je, aby bylo možno zjistit o jakou konkrétní osobu či osoby se v daném případě jedná.

V případě, že se závětí zřizuje nadace, nebo nadační fond, je tato nadace zůstavitelovým dědicem.

Dle dikce zákona, by měl zůstavitel vyjádřit svoji vůli slovy „ustanovuji XY dědicem“, nicméně záleží především na pořizovateli závěti, zda pro označení dědice použije i jiná slova k vyjádření své vůle. Nabízí se formulace „určuji dědicem XY“, „dědicem je XY“ či „zanechávám majetek dědici XY“. V případě nejasnosti je třeba posuzovat formulaci dle obsahu, nikoliv striktně dle použití určitých slov. Vedle znění textu listiny je třeba zjistit všechny okolnosti, za nichž byl projev vůle o ustanovení závětních dědiců učiněn a z nichž lze dovodit skutečnou vůli zůstavitele.⁹⁵

Literatura se neshoduje na tom, zda je možné v závěti místo ustanovení dědice nějakou osobu (s výjimkou potomků, které lze vydědit dle ust. § 469 a o.z.) z dědění vyloučit - pořídit tzv. „negativní závět“.⁹⁶ Za tu je považována taková závět', v níž zůstavitel stanovil, že určitá osoba jeho dědicem být nemá. Tak by bylo možné z dědění vyloučit osobu, která by dědila ze zákona v některé z dědických skupin (zejména příbuzní v pobočné

⁹⁰ Pojem odúmrtí přežívá v právní terminologii z doby před rokem 1964. O.z. tento termín nepoužívá. S obnovením tohoto tradičního označení připadnutí pozůstalosti státu počítá návrh o.z..

⁹¹ MUZIKÁŘ, Ladislav in ELIÁŠ, Karel, et al. *Občanský zákoník : Velký akademický komentář*. 1. vyd. Praha : Linde, 2008. 2 sv. s. 1147

⁹² Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 28.2.1990, 4 Cz 8/90.

⁹³ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 19.12.2002, 30 Cdo 1143/2002

⁹⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 25.4.2007, 21 Cdo 1859/2006.

⁹⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 28.11.1986, 4 Cz 61/86.

linii, předci, osoba spolužijící) a kterou nelze vydědit. Odpůrci negativní závěti argumentují tím, že závěti má být dle ust § 477 o.z. dědic ustanoven, nikoliv vyloučen.⁹⁶

Závěť může být pro neurčitost uznána za neplatnou ve vymezení okruhu dědiců, jestliže výkladem nelze dovést, kdo se má stát zůstavitelovým dědicem. Výklad však nesmí vůli zůstavitele nahrazovat nebo doplňovat.

Závětním dědicem může být i osoba, která v době pořízení závěti, ba dokonce ani v době kdy mají účinky závěti nastat (den úmrtí zůstavitele), nemá právní subjektivitu. Takovou osobou mohou být zejména zůstavitelovi potomci, kteří byli v okamžiku smrti již počati, ale dosud se nenarodili. Dosud nenarozené dítě (nasciturus), za podmínky, že se narodí živé, lze považovat za fyzickou osobu s právní subjektivitou (§ 7 o.z.). Druhou podmínkou je, že musí být v době rozhodné pro nabytí práv (v době smrti zůstavitele) počat.⁹⁷ Velký akademický komentář k o.z. k tomu v komentáři k § 477 o.z. uvádí: „Bylo by však v rozporu s vůlí zůstavitele a nenahraditelností posledního pořízení, aby bylo upíráno dědické právo osobám, které zůstavitel povolal závěti za dědice a které v den úmrtí zůstavitele jsou způsobilé dědit jen proto, že tuto způsobilost neměly v době pořízení závěti (v případě fyzické osoby může jít např. o děti potomků zůstavitele, které se ještě nenarodily a nebyly ani počaty, ...)“⁹⁸

Je zajímavé, že cizí úpravy, na rozdíl od české, výslovně nevyžadují aby v závěti byl uveden dědic. Taková závěť by pravděpodobně nebyla prohlášena za neplatnou, ale byla by nevykonatelná. Z toho vyplývá, že uvedení osoby dědice je vždy nezbytnou součástí závěti. V USA jsou dokonce známé případy, kdy dědicem ze závěti nebyl člověk, ale zvíře. V roce 2007 zdědil pes po své zesnulé majitelce, miliardářce Leoně

⁹⁶ MUZIKÁŘ, Ladislav in ELIÁŠ, Karel, et al. *Občanský zákoník : Velký akademický komentář*. 1. vyd. Praha : Linde, 2008. 2 sv. s. 1276

⁹⁷ *Nasciturus : Právní poradce* [online]. [cit. 2009-03-16]. Dostupný z WWW: <http://www.sagit.cz/pages/lexikonheslatxt.asp?cd=151&typ=r&levelid=oc_177.htm#pu>.

⁹⁸ MUZIKÁŘ, Ladislav in ELIÁŠ, Karel, et al. *Občanský zákoník : Velký akademický komentář*. 1. vyd. Praha : Linde, 2008. 2 sv. s. 1274

Helmleyové 12 milionů dolarů.⁹⁹ Dle českého právního řádu by taková závěť byla neplatná.

U osoby dědice v islámském právu vyvstává vzhledem k všeobecnému povědomí (nevědomí) otázka, zda dědicem může být i žena. Odpověď zní ano a není důvod, proč by žena dědicem být neměla. Aby byl odkaz platný, vyžaduje se pouze, aby dědic v době smrti zůstavitele žil. Teprve po smrti zůstavitele může dědic dědictví přijmout, nebo odmítnout. Odmítne-li jednou dědic dědictví, nebo ho jednou přijme, už ho nemůže znovu odmítnout, či se ho domáhat. Zemře-li dědic před přijetím dědictví stává se dle některých směrů islámského práva toto dědictví předmětem dědění po tomto zůstaviteli. Neodmítnutí dědictví znamená jeho přijetí.

Vyloučeno není ustanovení náhradního dědice, i když tuto možnost občanský zákoník přímo neuvádí. Nicméně v praxi se termín náhradního dědice používá. Náhradní dědic nastupuje na místo prvního dědice, který nedědil a to v rozsahu dědického podílu původního dědice. I přesto, že nastoupení náhradního dědice je podmíněno tím, že se původní dědic nástupcem nestane, a tudíž je podmínkou, nejedná se o podmínku ve smyslu ustanovení § 478 o.z., které podmínky zakazuje, protože neomezuje dědice ve volné dispozici se zděděným majetkem.

Význam institutu náhradního dědice spočívá v tom, že zůstavitel ustanovením náhradního dědice může zabránit tomu, aby se u uvolněného dědického podílu (jestliže dědic povoláný na prvním místě zemře, či z jiného důvodu dědictví nenabude) uplatnilo dědění ze zákona.

5.4.2 Předmět dědictví

Již dříve jsem zmínil, že smrtí zůstavitele některá práva zanikají a některá mohou přecházet na jeho právní nástupce. Vzhledem k tomu, že dědictvím obvykle přechází zůstavitelův majetek, řadíme dědická práva mezi práva majetková. Předmětem dědění tak logicky nemohou být práva a povinnosti vyplývající z rodinně právních vztahů a práva osobnostní (§ 11 o.z.). Smrtí zůstavitele také zaniká právo na bolestné a náhradu ztížení

⁹⁹ *Pes, který zdědil milióny, se přestěhoval na Floridu* [online]. [cit. 2009-03-12]. Dostupný z WWW: <<http://www.novinky.cz/koktejl/128158-pes-ktery-zdedil-miliony-se-prestehoval-na-floridu.html>>.

společenského uplatnění, které je přímo vázáno na poškozenou osobu. Dle ustanovení § 151p odst. 4 o.z. nepřechází na právní nástupce také oprávnění z věcného břemene, patřilo-li určité osobě. Předmětem dědictví také nemůže být právo věřitele a povinnost dlužníka, je-li její splnění vázáno na konkrétní osobu (§ 579 o.z.) nebo předkupní právo (§ 604 o.z.), pokud svědčí určité osobě.

Zůstavitel může v závěti odkázat dědici celý svůj majetek či jeho části (podíly), nebo i konkrétní věci. Určení dědických podílů je významnou obsahovou náležitostí závěti. Nejedná se však o náležitost podstatnou ani nezbytnou a její absence nemá na platnost závěti vliv. Zákon totiž přímo v ustanovení § 477 odst. 1 o.z., druhá věta uvádí, že neurčí-li zůstavitel v závěti podíly, platí, že podíly jsou stejné, je-li více dědiců. Podíly lze určit zlomkem nebo procentem. Není vyloučeno i určení konkrétních věcí a práv a to buď individuálně určených, např. určitý obraz, nebo hromadně určených, např. „veškerý majetek, který je v bytě“. V tomto druhém případě se dědictví vztahuje i na peníze v hotovosti, které se v bytě v době mrti nacházely a na úspory na vkladních knížkách a jež měl v bytě uloženy v době pořizování závěti.¹⁰⁰ Určí-li zůstavitel v závěti dědici konkrétní věc, je nutné, aby v době smrti zůstavitele věc existovala a byla ve vlastnictví zůstavitele, jinak bude toto ustanovení závěti bez právních účinků.

5.5 Připojení podmínek k závěti

K závěti nelze dle ust. § 478 o.z. připojovat podmínky, respektive jejich připojení nemá právních účinků a nepřihlíží se k nim. Tím že zůstavitel nemůže uvést v závěti podmínky (jejich uvedení je bez právního významu), dochází k určitému omezení pořizovací svobody a naopak k posílení postavení dědice. V praxi by přicházely v úvahu zejména podmínky odkládací či rozvazovací, anebo takové podmínky, kterými by zůstavitel dědice nějakým způsobem omezoval v nakládání s dědictvím, či mu přikazoval něco konat.

¹⁰⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 21.7.1977, 4 Cz 27/77

5.5.1 Vedlejší doložky v návrhu o.z.

Návrh o.z. přichází v úpravě připojování podmínek k závěti se zásadní změnou, když bude nově možné v závěti uvést jednak podmínku, doložení času nebo příkaz, jednak ustanovit vykonavatele závěti. Pro všechny tyto případy používá návrh o.z. legislativní zkratku *vedlejší doložky*.

Důvodová zpráva k návrhu o.z. uvádí: „*Totalitní princip opovržení vůlí zůstavitele standardní občanské zákoníky neakceptují. Osnova se tedy přiklání k obvyklému modelu, při němž rozhoduje, že to je zůstavitelův majetek, o němž je pořízováno a že to je i jeho respektabilní vůle, kterou projevuje, jak má být s jeho majetkem po jeho smrti naloženo*“¹⁰¹ Právě proto, aby zůstaviteli by umožněno rozhodnout, jak má být s jeho majetkem naloženo, se navrhuje umožnit zůstaviteli opatřit závěť vedlejšími doložkami, a dát mu tak možnost upřesnit pokyny k uspořádání majetkových poměrů, které vzešly z jeho činnosti.

Této možnosti však nelze zneužívat, proto návrh o.z. v ust. § 1377 odst. 2 chrání dědice před vedlejšími doložkami, které směřují ke zřejmému obtěžování dědice, odporují veřejnému pořádku nebo jsou nesrozumitelné. „*Tak se např. nepřihlédne k příkazu, aby se dědic (odkazovník) stal členem některé politické strany, k podmínce, že povolanému dědici připadne dědictví, jen opustí-li své dosavadní zaměstnání nebo ukončí-li své studium, nebo k doložení času, podle něhož má dědictví dědici připadnout bez rozumného důvodu jen na nepřiměřeně krátkou dobu apod.*“¹⁰² Dále je v návrhu výslovně zakázáno uložit doložky, kterými zůstavitel ukládá dědici nebo odkazovníku, aby uzavřel či neuzavřel manželství, popřípadě aby v manželství setrval, anebo aby manželství zrušil; totéž platí obdobně o zapsaném partnerství.¹⁰³

5.5.2 Podmínky, doložení času a příkaz

K podmínkám a k doložení času důvodová zpráva uvádí: „*Rozdíl mezi doložením času a podmínkou je zejména v tom, že se doložení času váže vždy na událost, která v budoucnu nastat musí. Při nejistotě, nastane-li*

¹⁰¹ Důvodová zpráva k §1377 a §1378 návrhu o.z.

¹⁰² Tamtéž

¹⁰³ Ustanovení § 1378 návrhu o.z.

*okamžik, k němuž má být dědic nebo odkazovník povolán (dies incertus an) - např. úspěšné dokončení studia, uzavření sňatku, dosažení zletilosti nebo jiného určitého věku, nehledí se na takové klauzule jako na doložení času, nýbrž na určení podmínky.*¹⁰⁴ V případě podmínky a doložení času se osoba stane dědicem později, než v den zůstavitelovy smrti, případně pouze na určitou dobu.

Institut příkazu slouží k tomu, aby zůstavitel určil, jak se má s dědictvím či s jeho částí po jeho smrti naložit, čímž omezuje dispozici dědice se zděděným majetkem. V případě, že dědic k závěti připojený příkaz nesplní, dědicem se nestane, resp. jej pozbude. Příkaz spolu s podmínkami a doložením času se částečně podobá *trustu*, jakožto institutu typického např. pro americké právo, kterým pořizovatel trustu dává přesné instrukce, jak má být s jeho majetkem naloženo.

5.5.3 Vykonavatel závěti

Návrh o.z. nově v ust. § 1379 a násl. umožní zůstaviteli určit v závěti tzv. vykonavatele závěti a určit jeho povinnosti, či to zda bude vykonavatel odměňován. K tomuto institutu se v důvodové zprávě uvádí, že v duchu evropských tradic má být dán větší průchod úctě k projevu poslední vůle zůstavitele.¹⁰⁵ Zůstavitel tak v posledním pořízení určí osobu, která dohlédne na řádné vykonání zůstavitelovy poslední vůle a na náležitě splnění závěti. Vykonavatelem může být jak fyzická osoba, které zůstavitel důvěřuje (zejm. se bude jednat o osoby zůstaviteli blízké a členy rodiny nebo o notáře či advokáta) nebo právnická osoba, která se na tuto činnost specializuje. Vykonavatel závěti také vykonává správu pozůstalosti, nebyl-li zůstavitelem povolán správce pozůstalosti samostatně.¹⁰⁶

5.6 Závěrečné poznámky

Cílem této kapitoly bylo poskytnout výklad o osobě pořizovatele závěti, a charakterizovat náležitosti, které musí osoba jež závěť pořizuje splňovat. Rovněž jsem se zde věnoval náležitostem jeho vůle a dále projevu vůle zůstavitele, jakožto nezbytného momentu v procesu pořizování závěti.

¹⁰⁴ Důvodová zpráva k § 1390-1392 návrhu o.z.

¹⁰⁵ Důvodová zpráva k § 1379-1386 návrhu o.z.

¹⁰⁶ Správce pozůstalosti přejímá návrh o.z. ze současného institutu správce dědictví.

Zvláště jsem se věnoval připojování podmínek k závěti, protože v této oblasti se současná a budoucí úprava obsažená v návrhu občanského zákoníku zásadně liší.

Na úplný závěr této kapitoly bych rád zmínil jednu zajímavost. Z výše uvedeného vyplývá, že k platnosti závěti je potřeba splnění určitých obsahových a formálních požadavků. Je jasné, že závěť s přesným, či snad podrobným uvedením osoby dědice je pro všechny zúčastněné strany nejlepším řešením, obvykle bez nutnosti složitého dokazování. Závěť však v žádném případě nemusí být rozsáhlým dokumentem, a je-li z ní evidentní, kdo ji pořídil a komu se má dle závěti dostat po jeho smrti zůstavitelova majetku, není důvod pro její neplatnost. Tak je teoreticky možné aby závěť sestávala (s výjimkou podpisu a data) pouze z několika slov. Při pátrání po nejkratší platné závěti, jaká byla kdy pořízena, jsem na Wikipedii našel odkaz i na českou závěť, která je historicky doloženou druhou nejkratší závětí. Jedná se o závěť Karla Tausche z roku 1967, v níž odkazuje „vše ženě“. Nejkratší doloženou závětí je závěť Bimla Rishi z Indii z roku 1955, která je napsána v hindštině a sestává pouze ze čtyř znaků (písmen).¹⁰⁷

¹⁰⁷ *Will (law)* [online]. [cit. 2009-03-18]. Dostupný z WWW: <[http://en.wikipedia.org/wiki/Will_\(law\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Will_(law))>.

6 OMEZENÍ POŘIZOVACÍ SVOBODY ZŮSTAVITELE

6.1 Úvodní poznámky

Jak už jsem zmínil výše, možnost pořizovatele závěti svobodně rozhodnout o svém majetku pro případ smrti není neomezená, a to jak v českém právu, tak v zahraničních úpravách.

Cílem této kapitoly je pojednat o jednotlivých omezeních, kterými srovnávané právní řády omezují zůstavitelovu vůli volně nakládat se svým majetkem a pořídit tak o něm závěť. V českém právu znamená omezení zejména institut neopomenutelných dědiců, kterým zákon chrání potomky zůstavitele, tím, že jim zaručuje určitou část dědictví.

Ve většině srovnávaných úprav, pakliže právní řády určité omezení zakotvují, slouží obdobně jako v ČR k ochraně potomků či rodiny zůstavitele. Výjimkou je islámské právo, které přímo určuje, jakou část majetku lze v závěti odkázat.

Snažím se také, je-li to možné, najít u srovnávaných zahraničních úprav podobné prvky, které jsou vlastní českému právu.

6.2 Institut neopomenutelných dědiců

Dle české úpravy dědického práva v občanském zákoníku jsou neopomenutelnými dědici potomci zůstavitele. Žádné další podmínky nemusí být splněny. Nezletilým potomkům se musí dostat aspoň tolik, kolik činí jejich dědický podíl ze zákona, zletilým potomkům aspoň tolik, kolik činí polovina jejich zákonného dědického podílu (§ 479 o.z.). Odporuje-li závěť v některé části uvedenému ustanovení zákona, stává se v této části neplatnou a nastupuje dědění ze zákona, jako v pořadí další dědický titul. Této neplatnosti se musí „opomenutý“ dědic v průběhu řízení o dědictví dovolat. Dovolání se neplatnosti se musí vztahovat ke konkrétní závěti, pořídil-li zůstavitel závěti více, lze se dovolávat neplatnosti všech závětí.¹⁰⁸ Podíl neopomenutelného dědice se vypočítává z celého dědictví, nikoliv jen z části o níž byla pořízena závěť.¹⁰⁹

¹⁰⁸ Usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 17.10.1997, 18 Co 171/97.

¹⁰⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 13.3.2000, 21 Cdo 1303/2000

Návrh o.z. zachovává institut neopomenutelných dědiců, který obdobně jako platná úprava zahrnuje potomky zůstavitele. Rozdíl je však v tom, kolik se má neopomenutelným dědicům dostat. Dle návrhu o.z. se nezletilým potomkům musí dostat alespoň tolik, kolik činí tři čtvrtiny a zletilým potomkům jedna třetina jejich zákonného podílu. Tím se jejich nárok oproti úpravě v o.z. snižuje o jednu čtvrtinu, respektive jednu šestinu (ust. § 1469 odst. 2 návrhu o.z.).

Pro tento zákonný podíl přihází nová úprava s pojmem „povinný díl“, jenž dle ust. § 1468 návrhu o.z. náleží neopomenutelnému dědici. Povinný díl, který zůstavitel zůstaví v podobě dědického podílu nebo odkazu nesmí být zatížen podmínkami, příkazy či jinak omezen. V případě, že zůstavitel povinný díl zatíží či dědice jinak omezí, k tomuto omezení se nepřihlíží, do výše povinného podílu. V případě, že dědici se má dle závěti dostat více, než jen povinný podíl, vztahuje se zatížení podmínkami pouze na rozdíl mezi povinným dílem a tím, co zůstavitel odkázal navíc.

Dle platné úpravy ustanovení § 479 o.z. je závěť v části, která odporuje ustanovení o neopomenutelných dědicích, neplatná. Návrh o.z. toto pravidlo opouští a ochraně neopomenutelného dědice věnuje zvlášť několik ustanovení. Návrh o.z. přiznává ochranu neopomenutelnému dědici, který byl neplatně vyděděn, zkrácen na hodnotě povinného podílu či zcela opominut. Tomuto dědici však nepřísluší nárok na podíl z pozůstalosti, ale jen na peněžní částku, která se rovná hodnotě jeho povinného dílu (ust. § 1476 a 1477 návrhu o.z.) Tento „opominutý“ dědic se tak nově nebude dovolávat neplatnosti závěti či její části, ale vznikne mu pohledávka vůči závětním dědicům na vyplacení povinného dílu.

6.3 Omezení pořizovací svobody ve srovnávaných úpravách

V americké úpravě dle UPC se objevuje obdoba neopomenutelných dědiců. Na rozdíl od české úpravy lze za neopomenutelného dědice dle UPC považovat i přeživšího manžela. Dále, obdobně jako v české úpravě, v závěti opomenuté děti zůstavitele.

Manžel, který zůstavitele přežil, má nárok minimálně na tu část dědictví, která by mu připadla, kdyby o majetku zůstavitele nebyla pořízena závěť. Hovoří se zde o tzv. intestátním podílu (intestate share). To však

pouze v případě, že pozůstalý manžel uzavřel se zůstavitelem sňatek poté, co zůstavitel pořídil svoji závěť.¹¹⁰ Taková závěť se nazývá „premarital will“, tedy závěť pořízená před uzavřením manželství. Ne každá závěť pořízená před uzavřením manželství automaticky zaručuje podíl pozůstalého manžela na dědictví. Výjimky jsou uvedeny rovněž v ustanovení 2-301 UPC pod písmeny a) až c). Pozůstalý manžel tak nedědí v případě, že ze závěti či z jiného důkazu lze prokázat, že zůstavitel pořídil závěť v době, kdy uvažoval či zamýšlel uzavřít manželství, dále je-li v závěti vyjádřeno, že se nemá hledět na později uzavřená manželství či pokud zůstavitel zajistil manžela jinak a tento jeho záměr zajištění, namísto zahrnutí pozůstalého manžela do závěti, lze prokázat z jeho postojů či z provedených transakcí.

Děti zůstavitele, které byly v závěti opomenuty, mají nárok na podíl na dědictví pouze v případě, že se narodily (after-born), či byly adoptovány (after-adopted) až po pořízení závěti, nebo byl-li v době pořízení závěti zůstavitel přesvědčen, že jeho potomek nežije. Pořizuje-li zůstavitel závěť v době, kdy nemá žádné žijící dítě, má opomenuté dítě nárok na podíl na dědictví v rozsahu, na který by měl nárok, jestliže by zůstavitel zemřel bez pořízení závěti,¹¹¹ ledaže by veškerý majetek, nebo jeho podstatnou část v závěti odkázal druhému rodiči dítěte. V takovém případě opomenuté dítě nemá nárok na podíl na dědictví stejně jako v případě, že zůstavitel v závěti neodkázal majetek svým dětem, které v době pořízení závěti žily. V opačném případě má dítě narozené či adoptované po pořízení závěti nárok na jednu třetinu podílu každého svého sourozence, který je v závěti zahrnut.

Ustanovení o opominutých (neopomenutelných) dětech zůstavitele se neuplatní, zajistil-li zůstavitel opomenuté dítě jiným způsobem (obdobně jako zajištění pozůstalého manžela - viz výše), nebo vyjde-li najevo, že zůstavitelovým záměrem, bylo své dítě opomenout. Tato druhá výjimka připomíná český institut vydědění (§ 469a o.z.), nicméně neexistují zde na rozdíl od vydědění žádné formální požadavky, ani nemusí být naplněny důvody, pro něž je možné potomka vydědit. Dle mého názoru je česká, podrobnější, úprava vhodnější a praktičtější, jelikož výrazně předchází pozdějším sporům.

¹¹⁰ UPC – 2-301 a)

¹¹¹ UPC – 2-302 a) (1)

Mnohem striktnější, co se týká omezení zůstavitelovy vůle, je islámské právo. Zůstavitel může pořídit závět pouze do výše jedné třetiny svého majetku. Více může v závěti odkázat pouze, pokud s tím ostatní dědicové projeví souhlas, neexistují-li žádní další dědicové nebo je jediným zákonným dědicem manželka, která dostane svůj zákonný podíl. Ve zbylé části tak nastupují zákonní dědici, kterými jsou dle islámského práva osoby pokrevně či právně spřízněné se zůstavitelem. Jako důvod proč muslimové mohou odkázat v závěti pouze jednu třetinu majetku uvádím následující citaci.: *Byl jsem postižen nemocí, která mě přivedla na kraj smrti. Prorok mě přišel navštívit. „Ó Alláhu, Apoštole. Mám mnoho majetku, ale žádné dědice, kromě své svobodné dcery. Mohu dát dvě třetiny svého majetku na charitu?“ On odpověděl : „ Ne.“ Já říkám: „Polovinu?“ On říká „Ne.“ Já říkám: „Jednu třetinu?“ On odpověděl: „Můžeš tak udělat, ačkoliv jedna třetina je také příliš mnoho, pro tebe je lepší zanechat svého potomka v bohatství než chudého, aby musel žádat jiné o pomoc.“¹¹²*

Druhým omezením v islámském právu je zákaz pořídit závět ve prospěch zákonného dědice, nicméně některé islámské země možnost pořídit závět ve prospěch zákonných dědiců povolují. Podmínkou však je, že odkázaný majetek nepřekročí povolenou jednu třetinu majetku o níž lze závět pořídit.

Islámské právo zná rovněž institut neopomenutelných dědiců, kterými jsou potomci zůstavitele. V případě, že zůstavitel nechce, aby tito neopomenutelní dědicové dědili, je možné potomka vydědit.¹¹³

Indické právo, na rozdíl od práva islámského, žádné omezení neobsahuje. V případě, že zůstavitel pořídí závět, dědí se podle ní.

Oproti indické úpravě zná quebecká právní úprava určitá omezení pořizovací volnosti zůstavitele. Ta podobně jako v České republice slouží zejména k ochraně rodiny, respektive rodinných příslušníků a k jejímu zabezpečení na období po zůstavitelově smrti. Quebecké právo zná celkem tři omezení.

¹¹² *The Islamic Wills* [online]. [cit. 2009-03-18]. Dostupný z WWW: <<http://www.islam101.com/sociology/wills.htm>>. The Islamic Wills:

¹¹³ SAYEDI, Sal. Dědictví podle islámu. *Ad Notam*. 1998, č. 6, s. 133

První se týká povinnosti či závazku poskytnout podporu. Určité osoby mohou požadovat podporu, která jim náležela za zůstavitelova života. Jedná se o manžela či manželku, exmanžela či exmanželku, rodiče a děti zůstavitele. Oproti české úpravě nejsou stanoveny části z dědictví jichž se má těmto osobám dostat. Většinou se bude jednat o případy, kdy bývalý manžel platil bývalé manželce a jejich společným dětem určité dávky (tzv. alimentary pension) na základě rozhodnutí soudu. Ti pak mohou požadovat aby se jim dostalo určité části dědictví odpovídající těmto dávkám a teprve pak dojde k rozdělení majetku dle závěti. Tento institut (tzv. Survival of the Obligation to Provide Support) je v určitém smyslu podobný českému institutu neopomenutelných dědiců s tím, že nezahrnuje pouze zůstavitelovy potomky, ale i jiné osoby, které byly nějakým způsobem zůstavitelem finančně zajišťovány či podporovány.¹¹⁴

Druhým případem je ochrana rodinného majetku (family patrimony), která se týká určitých věcí náležejícím buď jednomu či oběma manželům a který lze považovat za rodinný majetek. Jedná se zejména o obydlí rodiny, movitý majetek, kterým je tento dům či byt vybaven (nábytek), další věci náležející do domácnosti a motorová vozidla užívaná pro účely rodiny. Tato ochrana se však uplatní pouze u sezdaného páru a nelze se domáhat ochrany rodinného majetku např. u osob dlouhodobě spolu žijících či v tzv. „common law marriage“¹¹⁵ (v českém jazyce je pro tento výraz odpovídajícím výrazem tzv. „soužití na psí knížku“). Dle mého názoru je tento institut velmi praktický a opravdu funkčně poskytuje ochranu pozůstalému manželovi, kterému je tak zaručeno bydlení a další potřeby jako před smrtí zůstavitele. Tímto institutem se lze také vyhnout sporům o majetek zůstavitele mezi příbuznými a nutnosti vyplatit jiného dědice, kterému v dědictví např. dům či byt nepřípadl.

Třetím omezením volné testamentární dispozice je tzv. kompenzační či vyrovnávací příjem (compensatory allowance), na nějž má nárok jeden z manželů na základě rozhodnutí soudu v rámci rozvodu manželství či po smrti jednoho z nich. Typicky se tato situace objeví v případě, že např. jeden

¹¹⁴ *Inheritance Law in the Canadian Province of Quebec* [online]. [cit. 2009-03-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.lecourslessard.com/doc/inheritance-law-canada-province-of-quebec-lawyer.pdf>>.

¹¹⁵ Tamtéž

manžel pro druhého pracuje zadarmo, a po smrti tohoto manžela může proti dědicům do jednoho roku uplatnit nárok na kompenzaci této práce.¹¹⁶

V anglickém právu lze podobně jako dle práva indického poříditi závěť o veškerém majetku bez ohledu na případné zákonné dědice.

6.4 Závěrečné poznámky

Výklad o omezení pořizovací svobody zůstavitele jsem původně jako samostatnou kapitolu nezamýšlel. Při studiu jednotlivých zahraničních úprav mě však tento institut zaujal. V jednotlivých srovnávaných úpravách se objevují některé podobné prvky, v jiných se však úpravy liší a neomezují se pouze na neopominutelné dědice. Právě to dělá tuto problematiku zajímavou a vhodnou ke zpracování. Vzhledem k rozsahu výkladu o omezeních pořízení závěti jsem nakonec zařadil tuto problematiku do práce samostatně.

¹¹⁶ Tamtéž

7 FORMY ZÁVĚTI

7.1 Úvodní poznámky

Cílem této kapitoly je podrobně rozebrat jednotlivé formy závěti dle platného práva a srovnat je s jejich zahraničními ekvivalenty, případně instituty, které se institutům českého práva podobají. Po obecné charakteristice forem závěti, které se objevují v českém platném právu se postupně zabývám holografní závěti (zejména dle mého názoru nevyhovujícímu pojmu „vlastnoručně“) a možností pořídit holografní závěť v zahraničních úpravách. Samostatně se věnuji holografní závěti v USA, kde je vzhledem k množství států úprava značně rozdílná. Dále se zabývám obecnou a zvláštní formou allografní závěti a na závěr závěti pořízenou ve formě notářského zápisu, případně podobným způsobem de lege ferenda a ve srovnávaných zahraničních úpravách.

7.2 Obecně o formách závěti

Český právní řád rozeznává tři formy závěti. Závěť sepsaná a podepsaná vlastní rukou je závěť holografíí. Allografní závěť je sice vlastní rukou zůstavitele podepsaná, ale není celá vlastní rukou sepsaná. Tyto závěti lze označit jako závěti soukromé, neboť se k platnosti nevyžaduje spolupůsobení úřední osoby. Oproti tomu třetí typ závěti, kterou lze označit jako závěť veřejnou, je závěť ve formě notářského zápisu.

Formu si zůstavitel může dobrovolně vybrat. V některých zákonem stanovených případech je však konkrétní forma vyžadovaná.

Všechny tři formy závěti přejímá i návrh o.z.¹¹⁷ s tím, že závěti systematicky rozděluje dle toho, zda je pořizovaná závěť soukromou listinou či veřejnou listinou.

Rovněž cizí právní řády, znají několik forem závěti. Některé právní úpravy dovolují dokonce pořízení závěti ústní formou.

¹¹⁷ Na místo „závěť formou notářského zápisu“ užívá návrh o.z. pro veřejnou závěť pojmu „veřejná listina“. Notářský zápis sice bude základní formou veřejné listiny v níž se bude „veřejná“ závěť pořizovat, nebude však formou jedinou a proto návrh o.z. užívá obecné označení „veřejná listina“.

7.3 Holografní závěť

V praxi velmi často využívanou formou závěti je závěť holografní či vlastnoručně sepsaná. Sepis vlastnoruční závěti je velmi jednoduchý, bez speciálních požadavků na její osvědčení, a je bez zvláštních nákladů. Má-li být holografní závěť platná, musí být splněny některé formální náležitosti: celý text musí být napsán vlastní rukou zůstavitele, vlastní rukou zůstavitele datován a v neposlední řadě opatřen podpisem, čímž se celý text uzavírá.

7.3.1 Vlastnoručnost

Vlastnoruční závěť musí být pod sankcí neplatnosti dle ustanovení zákona vlastní rukou napsána a podepsána. Holografní závěť tak musí napsat přímo zůstavitel psaným písmem a to celý text včetně data pořízení závěti. Byla-li by vlastnoručně napsaná závěť např. datována někým jiným, než zůstavitelem, nejednalo by se o holografní závěť a bez splnění dalších podmínek by byla neplatná.¹¹⁸ Zůstavitel může použít jakoukoliv abecedu, písmo (i písmo hůlkové), použít český i jiný jazyk. Nesmí se ale jednat o mechanické znaky, respektive použití mechanických psacích pomůcek (např. psací stroj, počítač). V tom případě by se jednalo o závěť allografní, a nebyly-li by splněny zákonné požadavky allografní závěti, byla by tato neplatná. Zákon klade důraz na to, aby celý text závěti byl sepsán vlastní rukou pořizovatele závěti proto, aby bylo možno určit její pravost i proto, aby byla zmenšena možnost ovlivňování vůle zůstavitele. Důraz kladený na to, aby celý text byl napsán zůstavitelem vlastnoručně, slouží především k tomu, aby bylo možno zjistit, zda závěť skutečně pořídil zůstavitel. Rukopis totiž většinou dostatečně identifikuje osobu pisatele a vykazuje charakteristické rysy písma, které lze v případech pochybnosti o platnosti závěti použít pro srovnání s jinými psanými texty zůstavitele a prokázat tak, zda zůstavitel závěť skutečně psal či nikoliv.

Podmínka sepsání vlastní rukou je splněna i tehdy, byla-li závěť napsána nedominantní rukou, tedy např. pravou rukou leváka, když touto rukou běžně nepíše. Je-li splněna podmínka srozumitelnosti právního úkonu, tzn. že závěť je čitelná, a závěť obsahuje zákonné náležitosti, je platná.¹¹⁹

¹¹⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 17.11.1998, 21 Cdo 586/98.

¹¹⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 19.12.2001, 30 Cdo 1975/2001.

V praxi se však může vyskytnout problém s prokázáním popsaného způsobu sepsání závěti.

7.3.2 „Vlastnoručnost“ u osob tělesně postižených

Občanský zákoník se dle mého názoru řádně nevyrovnal s otázkou platnosti holografní závěti sepsané osobou, která k psaní nemůže použít ruce, ale k psaným projevům běžně používá např. ústa či nohy. Pokud dané ustanovení zákona o holografii závěti budeme posuzovat z hlediska doslovného jazykového výkladu, nelze za holografii závěť považovat tu, závěť, která nebyla napsána a podepsána vlastní rukou. Pokud bychom vykládali zmíněné ustanovení z hlediska obsahu, mohlo by pořízení závěti např. vlastní nohou, nebo ústy, přicházet v úvahu, používá-li zůstavitel ústa či nohu k psaným projevům a tento jeho projev splní dále podmínku čitelnosti. Pojem vlastnoručně lze sice vyložit, jako pořízené vlastní rukou, nicméně význam slova má dle mého názoru širší charakter a lze je vyložit i jako pořízený zůstavitelem a to bez použití mechanických prostředků, způsobem, který zůstavitel k podobným úkonům (k psaní textu) používá. Dle mého názoru by bylo vhodnější nahradit slovo „vlastnoručně“ například slovem „sám“. Dovoluji si navrhnout změnu ustanovení § 476a o.z.: Závěť napíše a podepíše zůstavitel sám, způsobem, který je pro něho obvyklý, bez použití mechanických psacích prostředků, jinak je neplatná. (Následující ustanovení § 476b o.z. by vzhledem ke změně předchozího ustanovení mohlo znít: Závěť, kterou zůstavitel nenapsal sám, musí sám podepsat a před dvěma svědky současně přítomnými výslovně projevit, že listina obsahuje jeho poslední vůli.)

Osobám, tělesně postiženým, které nemohou závěť napsat vlastní rukou zákon dává možnost pořízení poslední vůle před třemi přítomnými svědky, tedy formou allografní závěti dle ustanovení § 476c o.z. (viz dále).

Hlavní účel holografii závěti je pořízení pro případ smrti nejjednodušší formou, bez zbytečného ztěžování účastí svědků, či notářským zápisem. Proto by nemělo být výše zmíněným osobám znemožňováno pořízení holografii závěti, pouze v důsledku nemožnosti napsání závěti vlastní rukou. S tímto problémem se nevyrovnal ani návrh o.z. (viz dále).

Výše zmíněnou problematiku však v současné době již vyřešila judikatura. Pojem vlastnoručně je podle ní vykládán tak, že holografní závěť, je-li pořizovatel zdravotně postižen, může napsat např. nohou či pomocí protézy. Tento způsob však u takové osoby musí být možný a obvyklý. Zároveň musí tento způsob psaní nést charakteristické znaky „rukopisu“ pořizovatele závěti.¹²⁰

7.3.3 Podpis zůstavitele

Nezbytnou náležitostí holografií závěti je podpis zůstavitele. Ten musí dostatečně identifikovat zůstavitele. Podpis je obecným požadavkem pro platnost písemného právního úkonu (§ 40 odst. 3 o.z.) a uzavírá celý text. Už ze samotného slova podpis (pod – pis) vyplývá, že by měl být umístěn pod psaný text a logicky tak celý text uzavírat. To, co je za podpisem, lze považovat za nepodstatné. Proto i datum sepisu závěti musí být uvedeno nad podpisem zůstavitele. Podpisem se rozumí vypsání jména a příjmení vlastní rukou. Absence jedné části podpisu nemusí mít ještě za následek neplatnost právního úkonu. Ke splnění požadavku podpisu, stačí podepsal-li zůstavitel závěť alespoň svým příjmením, nejsou-li o totožnosti podpisu zůstavitele žádné pochybnosti.¹²¹ Připouští se i použití zkratky na místo křestního jména (např. „J.“ místo „Jan“). Lze připustit i použití vžitého lichotivého jména, např. „Blaženka“ namísto „Blažena“.¹²² Není vyloučeno ani použití pseudonymu či uměleckého jména, za předpokladu, že zůstavitel byl pod tímto jménem znám. Doplní-li zůstavitel závěť dalším textem za datem podpisu a podpisem, musí být tento text opět uzavřen uvedením data pořízení textu a podpisem, jinak nemá právních následků. Dostane li se nově přidaný text do konfliktu s textem závěti sepsaným dříve, platí přiměřeně ustanovení § 480 o.z. o zrušení závěti.

¹²⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 3.4.2008, 21 Cdo 1744/2007.

¹²¹ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27.1. 1983, 4 Cz 82/82

¹²² MIKEŠ, Jiří, MUZIKÁŘ, Ladislav. *Dědické právo : Kompletní pohled na dědění z hlediska hmotněprávního i procesního*. 2. aktualiz. vyd. Praha : Linde, 2005. s. 91.

7.3.4 Datum podpisu závěti

Platnost závěti podmiňuje uvedení dne, měsíce a roku, kdy byla závěť podepsána¹²³ a to pod sankcí neplatnosti. Dle ustanovení § 476 odst.2 musí být den, měsíc a rok uveden v každé závěti, tedy jak v závěti napsané vlastní rukou, tak i v závětech zřízených v jiné formě. Jak už jsem výše zmínil, i datum v holografní závěti musí být napsáno vlastní rukou pořizovatele, jinak nelze takovou závěť považovat za holografní.¹²⁴ Význam vyznačení data podpisu na závěti se projeví především v případě, že si více závětí jednoho zůstavitele konkuruje. Analogicky se uplatní zásada *lex posterior derogat priori* a přednost před starší závětí, bude mít závěť nová. Tato zásada je výslovně vyjádřena v ust. § 480 odst. 1 o.z., podle kterého v případě, že závěť dřívější nemůže obstát vedle závěti pořízené později, původní závěť se zrušuje. Rozhodující je právě označení dne, měsíce a roku, kdy byla závěť podepsána. V případě, že obě závěti vedle sebe stojí, původní závěť se závětí novou neruší a použití obou závětí není vyloučeno.

Občanský zákoník neřeší otázku, kde má být datum podpisu závěti uvedeno. Velký akademický komentář k o.z. k ust. § 476a o.z. uvádí, že datum podpisu závěti může být umístěno jak v záhlaví závěti, tak i v jejím textu nebo až na konci závěti u podpisu.¹²⁵ Jestliže vycházíme z toho, že podpis pořizovatele závěti celý text závěti uzavírá, mělo by být datum uvedeno před podpisem. Výše zmíněný komentář však dále uvádí, že je-li údaj (datum podpisu) uveden v bezprostřední blízkosti podpisu, nicméně za podpisem, lze to považovat za výjimku. S tímto názorem si troufám polemizovat, a to z důvodu již uvedeného, že podpis je obecně považován za dovršení právního úkonu a k tomu, co po něm následuje, se nikdy nepřihlíží, což by mělo platit i u datace závěti.

7.3.5 Holografní závěť v návrhu o.z.

Jak už jsem zmínil výše, návrh o.z. úpravu holografní závěti, tak jak je uvedena v ust. § 476 a o.z. v zásadě přejímá. Návrh o.z. výslovně

¹²³ Datum se musí vztahovat ke dni podpisu závěti a nikoliv ke dni sepsání závěti, pokud se např. oba dny neshodují. V opačném případě by byla závěť neplatná. In FIALA, Josef a kol.: *Občanské právo hmotné*. Brno, Doplněk 2002, s. 411

¹²⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 17.11.1998, 21 Cdo 586/98

¹²⁵ ELIÁŠ, Karel, et al. *Občanský zákoník : Velký akademický komentář*. 1. vyd. Praha : Linde, 2008. 2 sv..

k holografní závěti v ust. § 1359 uvádí: Kdo chce pořizovat v písemné formě beze svědků, napíše celou závěť vlastní rukou a vlastní rukou ji podepíše.

Dle mého názoru se ani návrh o.z. nevyrovnal s problematikou pojmu „vlastní rukou“, „vlastnoručně“ a řešení otázky pořizení holografní závěti osobou, která k psaní používá jinou část svého těla (viz výše), tak i v budoucnu zůstává na judikatuře.

7.3.6 Rozdílný postoj k holografní závěti v USA

Na úvod této části chci poznamenat, že vycházím z pojmu holografní závěť tak, jak je užíván v platném českém právu, tedy, že se jedná o závěť vlastnoruční a pořizenou bez účasti svědků.

Sepsat závěť vlastní rukou umožňuje i UPC ¹²⁶. Oproti české úpravě, kde je závěť psaná vlastní rukou uváděna na prvním místě, americká úprava preferuje tzv. závěť formální (viz dále). Teprve, nejsou-li splněny podmínky formální závěti, lze závěť považovat za holografní. Formální náležitosti jsou podobné jako u české holografní závěti. Zůstavitel musí závěť vlastnoručně sepsat a podepsat. Nicméně nemusí tak sepsat závěť celou ale postačuje pouze vlastnoručně sepsaná podstatná část. Neplatnost závěti tedy nezpůsobí jsou-li např. datum, či úvodní slova vytištěná či pořizená razítkem.

Pořídít holografní závěť lze ve 25 státech USA. Jak už jsem zmínil výše, UPC nepřijaly všechny státy federace, a proto má mnoho z nich vlastní úpravu dědění ze závěti. Většina států buď holografní závěť připouští (a to je-li sepsaná vlastnoručně a podepsána pořizovatelem závěti, některé státy výslovně vyžadují uvedení data), některé státy však vlastnoručně pořizenou závěť za platnou nepovažují. Jiné státy vyžadují k platnosti takové závěti splnění zvláštních podmínek. Tak například Arkansas vyžaduje k platnosti vlastnoruční závěti, aby bylo třemi svědky, kteří nejsou v závěti uvedeni jako dědici, prokázáno, že je opravdu jedná o rukopis a podpis pořizovatele závěti. Severní Karolína zase vyžaduje, aby závěť byla buď uložena v bezpečnostní schránce, nebo u osoby, která byla opatrováním holografní závěti pověřena. Právo státu Texas oproti úpravě v UPC vyžaduje vlastnoruční sepsání celého textu závěti. Holografní závěť pak lze v tomto

¹²⁶ UPC- 2-502 b)

státě pořídit buď jako tzv. Self proved will (viz dále), nebo musí být dosvědčeno, že se jedná o podpis a rukopis pořizovatele. Obdobně musí být rukopis osvědčen ve Virginii. Ve státě New York a Maryland mohou vlastnoruční závěť pořídit pouze příslušníci amerických ozbrojených sil (U.S. armed forces) s tím, že po roce po opuštění těchto složek závěť pozbývá platnosti. Holografní závěť se za těchto podmínek podobá privilegované závěti (viz dále). V Luisianě je na místo pojmu „holografní“ používán pojem „olografní“¹²⁷.

7.3.7 Holografní závěť v ostatních srovnávaných úpravách

V islámském právu nelze jednoznačně říci, zda je holografní závěť přípustná či ne. Vždy je potřeba zkoumat, zda holografní závěť připouští právní řád země, v níž muslim, který pořizuje závěť, žije. Islámské právo obecně však vyžaduje účast svědků.¹²⁸

Pokud tedy právní úprava dědického práva umožňuje sepsání závěti vlastnoručně bez účasti svědků, lze tak učinit i v souladu s islámským právem. Zejména se bude jednat o země, v nichž není islám dominujícím náboženstvím, a islámské právo tak slouží pouze komunitě muslimů, kteří v ní žijí.

Právní úprava v Indian Succession Act pořízení holografní závěti nepřipouští: Závěť má být potvrzena dvěma či více svědky, kteří viděli jak zůstavitel závěť podepisuje nebo před nimi prohlásil, že listina obsahuje jeho poslední vůli.¹²⁹ Výjimkou z tohoto pravidla je pořízení privilegované závěti, kde ISA výslovně uvádí, že v těchto případech může být závěť celá sepsána vlastnoručně zůstavitelem. Nemusí pak být ani podepsána (zůstavitelem) ani potvrzena svědkem (viz dále).

Jak už jsem zmínil výše, holografní závěť lze v Kanadě pořídit v sedmi provinciích, včetně provincie Québec. CCQ obsahuje úpravu holografní závěti v ustanovení 726, dle něhož má být holografní závěť celá sepsaná zůstavitelem a jím podepsaná, bez použití jakýchkoliv

¹²⁷ *Louisiana Wills* [online]. [cit. 2009-03-18]. Dostupný z WWW: <<http://www.meocpa.com/lawills.html>>.

¹²⁸ *Islamic Inheritance : A Presentation by Ahmed Shaikh, Attorney-at-Law* [online]. [cit. 2009-03-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.ahmedshaikh.com/planislam/blog/>>.

¹²⁹ Ust. 63 ISA

mechanických prostředků. Obdobně je upravena vlastnoruční závěť i v ostatních kanadských provinciích, které její pořízení připouštějí.

Z Kanady pochází velmi kuriózní případ pořízení vlastnoruční závěti, která byla později soudem opravdu prohlášena za platnou holografní závěť. Farmář Cecil Harris v provincii Saskatchewan zemřel pod koly svého traktoru, předtím však stačil nožem vyrýt do nárazníku slova: „*V případě, že zemřu v této špině, nechávám všechno manželce. Cecil Harris.*“¹³⁰

Anglické právo holografní závěť za platně pořízenou nepovažuje. Wills Act 1837 přesně definuje podmínky platného pořízení závěti. Jednou z těchto podmínek je osvědčení minimálně dvěma svědky, že zůstavitel v jejich přítomnosti závěť podepsal, či potvrdil, že se jedná o jeho podpis.

7.4 Allografní závěť

Allografní závěť je druhým typem tzv. soukromých závětí. Závěť v allografní formě nemusí být celá sepsána vlastní rukou pořizovatele a obvykle bývá psaná pomocí mechanických psacích prostředků nebo je pisatelem závěti osoba odlišná od zůstavitele. Český právní řád navíc rozeznává dva typy allografní závěti, a to v obecné formě a ve zvláštní, někdy uváděné jako ztížené formě, která platí pro osoby, které nemohou číst nebo psát. Allografní forma závěti byla do občanského zákoníku znovu zavedena novelizací zákonem č. 509/1991 Sb. s účinností od 1. ledna 1992.

7.4.1 Obecná allografní závěť

Allografní závěť v obecné formě je upravena v ustanovení § 476b o.z.. Dle tohoto ustanovení se jedná o závěť, kterou zůstavitel nenapsal vlastní rukou. Závěť tedy může napsat někdo jiný, než pořizovatel závěti, nebo závěť sepíše sám pořizovatel mechanickými psacími prostředky (psací stroj, počítač), nikoliv vlastní rukou. Vlastní rukou však pořizovatel musí závěť podepsat. Podpis by měl stejně jako u závěti holografní celý text závěti uzavírat s tím, že u allografní závěti je podpis zůstavitele doplněn ještě podpisy dvou svědků, kteří musí být oba současně přítomni tomu, když zůstavitel výslovně projeví, že listina obsahuje jeho poslední vůli. Podpis

¹³⁰ *Acceptable Forms of The Will in Canada* [online]. cit. 2009-03-10]. Dostupný z WWW: <http://www.professionalreferrals.ca/IMG/_article_PDF/article_113.pdf>.

zůstavitele, který je podstatnou náležitostí závěti pořízené dle ust. § 476b, je dle mého názoru u allografní závěti dle tohoto ustanovení požadavkem s minimálním významem z hlediska posuzování skutečné vůle zůstavitele. Daleko významnější jsou podpisy svědků. Ti totiž dosvědčí vůli zůstavitele, kterou před nimi projeví, nikoliv však to, zda podpis na listině je skutečným podpisem zůstavitele, který nemusí závěť před svědky podepsat.

Aby byl projev zůstavitele, že se jedná o jeho poslední vůli, výslovný, je možné jej učinit ústně, písemně, případně i jiným jednoznačným, nesporným a pochyby nevzbuzujícím způsobem, z něhož je zřejmé jeho vědomí skutečnosti, že listina obsahuje jeho poslední vůli a že s jejím obsahem souhlasí.¹³¹ Tento požadavek by nebyl splněn, kdyby zůstavitel dal souhlas například pouhým pokývnutím hlavy na položenou otázku¹³² nebo konkludentně (mlčky). Na rozdíl od projevu vůle dle obecného ustanovení občanského zákoníku, kdy projev vůle může být učiněn jednáním nebo opomenutím a může se tak stát výslovně nebo jiným způsobem, který nevzbuzuje pochybnosti o tom, co chtěl účastník projevit (35 odst. 1 o.z.), musí být projevení vůle, že se jedná o poslední vůli zůstavitele učiněn jen výslovně, nikoliv konkludentně. Jenom tak mají svědci možnost se přesvědčit, zda se jedná o skutečnou vůli zůstavitele, kterou projevil svobodně a vážně.

Náležitosti allografní závěti, které jsou podmínkou platnosti, jsou v zákoně uvedeny v určitém pořadí. Není však nezbytné toto zákonem stanovené pořadí dodržet, jsou-li jednotlivé úkony v bezprostřední časové souvislosti, čímž se jeví jako jednotný úkon, a v době tohoto úkonu jsou splněny v jiném než zákonném pořadí. Není tedy vyloučeno, aby zůstavitel nejdříve výslovně prohlásil, že se jedná o jeho poslední vůli a poté listinu teprve podepsal. Musí se tak ovšem stát dříve, než listinu podepíší svědci.¹³³

S osobou svědka se při holografní závěti nesetkáváme. Jejich význam v souvislosti s allografní závětí spočívá především v poskytnutí záruky a dosvědčení toho, že se opravdu jedná o vůli zůstavitele.

¹³¹ Usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 6.8.1999, 18 Co 397/98.

¹³² MIKEŠ, Jiří, MUZIKÁŘ, Ladislav. *Dědické právo : Kompletní pohled na dědění z hlediska hmotněprávního i procesního*. 2. aktualiz. vyd. Praha : Linde, 2005. s. 93

¹³³ Usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 6.8.1999, 18 Co 397/98.

Svědci musí být přítomni současně při výslovném projevu vůle pořizovatele závěti, že se jedná o jeho poslední vůli. Nemusí tak být s obsahem závěti seznámeni a jejich přítomnost se nevyžaduje při sepisování závěti.

Svědkiem může být pouze osoba, která je touto funkcí předem pověřena a je s ní srozuměna, nikoliv osoba, která je tomuto úkonu náhodně přítomna.¹³⁴ Osobu svědka si zvolí sám zůstavitel, což je jednou ze záruk, že závěť skutečně obsahuje zůstavitelovu poslední vůli, především proto, že v takovém případě nelze předpokládat ze strany svědků nátlak na zůstavitele. Navíc postavení svědka je dle ustanovení § 476e a §476f o.z. neslučitelné s postavením dědice u téže závěti.

Neslučitelnost dědiců a osob, které působí jako svědci doplňují kromě závětních dědiců i dědici zákonní a osoby dědicům blízké. Pojem osoby blízké upravuje přímo občanský zákoník v ustanovení § 116. Kromě příbuzných v řadě přímé, sourozence a manžela jsou osobami blízkými i osoby v poměru rodinném či obdobném, jestliže by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, pocítovala druhá, jako újmu vlastní. Kromě osob blízkých ve vztahu k fyzické osobě, lze předpokládat i existenci osoby blízké právnické osoby. Takovými osobami a tedy nezpůsobilými svědky allografní závěti jsou fyzické osoby, které za právnickou osobu činí právní úkony, společníci, členové, nebo zaměstnanci právnické osoby, za splnění podmínky pocítování újmy, kterou utrpěla právnická osoba, jako újmy vlastní.¹³⁵ Byla-li svědkem osoba, již zákon z této funkce výslovně vylučuje, je celá závěť neplatná.

Jelikož svědek závěti činí právní úkon, musí být plně způsobilý k právním úkonům. Zákon dále jako osoby nezpůsobilé být svědkem závěti uvádí ty, u nichž je pro jejich tělesný handicap znemožněna, nebo podstatně snížena možnost vnímat okolnosti pořízení závěti. Jsou to osoby nevidomé¹³⁶, neslyšící, němé a ty osoby, které neznají jazyk, ve kterém se projev vůle činí. I v tomto případě se domnívám, že se zákonodárce dikcí ustanovení § 476e o.z. dopouští diskriminace výše zmíněných osob a činí je

¹³⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28.4.1997, 2 Cdo 988/96.

¹³⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 7.3.2002, 21 Cdo 530/2001

¹³⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29.11.2005, 30 Cdo 2567/2004

osobami méněcennými s omezenými právy. Není důvod, proč by osoba nevidomá nemohla být svědkem závěti, zejména v případech kdy není třeba aby svědek byl seznámen s obsahem závěti (např. dle ust. § 476b o.z. stačí, že zůstavitel výslovně projeví, že listina obsahuje jeho vůli). I v případě, že je nutné aby se svědci seznámili s obsahem závěti (ust. § 476c o.z.) tak, že závěť je před svědky přečtena se domnívám, že výklad tohoto ustanovení by měl být rozšiřující, a za „přečtení“ by se mělo považovat i sdělení textu listiny například použitím znakové řeči, před svědky, kteří znakovou řeč ovládají.

Již jsem několikrát zmínil, že allografní závěť lze pořídit tak, že namísto zůstavitele, ji vlastní rukou sepíše osoba od zůstavitele odlišná. Tuto osobu lze označit jako pisatele allografní závěti. V případě obecné allografní závěti může být osoba, která na žádost zůstavitele závěť sepsala, dědicem z této závěti. Zákon osobu pisatele z okruhu vyloučených dědiců nevymezuje, což potvrzuje i judikatura¹³⁷. V případě závěti dle ustanovení § 476b o.z. se součinnost pisatele nevyžaduje (na rozdíl od závěti dle ustanovení § 476c o.z. – viz dále), a to, zda allografní závěť nechá sepsat zůstavitel někým jiným, je jen jeho volbou a rovněž výběr pisatele záleží pouze na zůstaviteli.

Poslední nezbytnou náležitostí allografní závěti je uvedení data (dne, měsíce a roku) podpisu závěti a to takovým způsobem, aby celý text závěti tvořil logický celek. Datum podpisu závěti nelze nahradit datem uvedeným v ověřovací doložce, byl-li podpis zůstavitele osvědčen notářem dle ustanovení § 72 odst. 1 zák. 358/1992 Sb. v listině o ověření pravosti podpisu zůstavitele.¹³⁸

Téměř doslovně přejímá platnou úpravu allografní závěti v obecné formě, jak je uvedena v ust. § 476b o.z. návrh o.z. v ust. § 1360.

7.4.2 Zvláštní forma allografní závěti

Závěť upravená v ustanovení § 476c o.z. je speciální formou allografní závěti. Je určena pouze zůstavitelům, kteří nemohou číst nebo psát. Pokud by závěť dle ust. § 476c o.z. pořídil zůstavitel, který není

¹³⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27.5.1997, 2 Cdo 1883/96.

¹³⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27.4.2005, 30 Cdo 1190/2004.

objektivně handicapován (zpravidla zdravotně) tak, že by nemohl číst nebo psát, je toto pořízení neplatné.¹³⁹ Tento typ allografní závěti lze nazvat zvláštním či ztíženým typem allografní závěti. Ztíženým proto, že k platnosti této závěti je zapotřebí splnit více zákonem stanovených náležitostí. Na druhou stranu toto zpřísnění zajišťuje žádoucí ochranu práv zůstavitele vzhledem k závažnosti takového právního úkonu a vychází z oslabené pozice těchto osob.

Za osoby, které nemohou psát nebo číst, se považují jak osoby, které jsou trvale neschopny psát nebo číst v důsledku choroby nebo tělesné vady nebo které jsou dočasně neschopny psát nebo číst v důsledku např. zranění, tak osoby, které čtení nebo psaní neovládají¹⁴⁰ (tzv. analfabeti). Z toho vyplývá, že na sepsání závěti se musí účastnit osoba od pořizovatele odlišná, tzv. pisatel.

K platnosti závěti se vyžaduje společná přítomnost tří svědků, před nimiž listina musí být přečtena a přítomnými svědky podepsána. Svědci se tak na rozdíl od obecné allografní závěti musí s obsahem závěti seznámit. Zůstavitel také musí potvrdit, že listina, která je před svědky přečtena, obsahuje jeho vůli. Svědkové úkonu závěti musí být přítomni současně a nepřetržitě celému úkonu pořizování závěti. To platí i pro pisatele a předčitatele, nejsou-li současně svědky. Z judikatury vyplývá, že kromě prohlášení zůstavitele o jeho poslední vůli, přečtení listiny, podpisu svědků a potvrzení, že listina obsahuje zůstavitelovu pravou vůli, musí být výše zmíněné osoby přítomny i sepsání listiny.¹⁴¹

Aby bylo zřejmé, proč byla použita tato forma, vyžaduje zákon, aby v závěti kromě označení osoby zůstavitele, bylo uvedeno, že zůstavitel nemůže číst nebo psát, dále kdo listinu napsal (pisatel), kdo listinu nahlas přečetl (předčítatel) a jakým způsobem zůstavitel potvrdil, že listina obsahuje jeho pravou vůli. Na rozdíl od ustanovení § 476b o.z. se zde nevyžaduje výslovné potvrzení, že listina obsahuje jeho pravou vůli. Zákon výslovně uvádí, že pisatelem a předčitatelem může být i svědek. Z důvodu ochrany vůle zůstavitele však nemůže být pisatel zároveň předčitatelem.

¹³⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 24.10.2006, 21 Cdo 2203/2006.

¹⁴⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29.12.1977, 4 Cz 48/77

¹⁴¹ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 4.5.2004, 30 Cdo 164/2004.

Je-li zůstavitelem, který nemůže číst nebo psát, osoba neslyšící, musí projevit svoji vůli před třemi současně přítomnými svědky, kteří ovládají znakovou řeč, v listině, jejíž obsah musí být po jejím sepsání přetlumočen do znakové řeči (§ 476d odst. 4, odst. 5 o.z.). Obdobným způsobem jako v závěti dle ustanovení § 476c o.z. musí být uveden pisatel, předčítatel a to, že zůstavitel nemůže číst nebo psát.

Svědkiem stejně jako u obecné formy allografní závěti nemohou být osoby nezpůsobilé k právním úkonům, osoby nevidomé¹⁴², neslyšící, němé, nebo neznající jazyk ve kterém je projev vůle činěn, jakož i osoby, které mají dle téže závěti dědit. Judikatura k ustanovení § 476e o.z., které vymezuje osoby, které nemohou být svědky, uvádí, že je-li svědkem osoba nevidomá, způsobuje tato skutečnost neplatnost vždy celé závěti.¹⁴³ Z toho vyvozují, že přiměřeně lze tento judikát použít pro všechny osoby vyjmenované v ust. § 476e o.z.. Dědicové, ať už povolání k dědictví závěti či zákonem a osoby jim blízké nemohou být ani pisateli, předčítateli či tlumočníky, je-li obsah závěti tlumočen do jiného jazyka. Byla-li by osoba dědice zároveň osobou, která působila při pořizování závěti, stane se závěť v rozsahu neslučitelnosti tohoto dědice např. s osobou svědka neplatnou. Neplatnost se tedy nemusí týkat celé závěti, ale pouze její části.¹⁴⁴

Součástí závěti pořízené osobou, která nemůže číst nebo psát, nemůže být podpis zůstavitele. Ten nahrazují podpisy všech tří svědků. Podpisy pisatele a předčítatele nutné nejsou.

Poslední a nezbytnou náležitostí je i zde uvedení dne, měsíce a roku, kdy byla závěť svědky podepsána.

Návrh o.z. se dle mého názoru systematicky lépe vyrovnal s ustanoveními týkajícími se závěti, kterou pořizuje osoba nevidomá či neslyšící, tím, že jim věnuje zvláštní ustanovení. Ohledně úpravy pořízení závěti osobou nevidomou v podstatě doslovně přebírá platnou úpravu o.z.. Oproti platné úpravě návrh o.z. výslovně nepoužívá pojem osoba neslyšící a

¹⁴² Osobou nevidomou ve smyslu ust. § 476e se dle výkladu Nejvyššího soudu ČR rozumí fyzická osoba, již zrakové postižení (nekompenzovatelné technickými či jinými pomůckami) zcela znemožňuje, popřípadě podstatně snižuje možnost v celém rozsahu vnímat okolnosti pořízení závěti, o nichž má svědčit. (Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29.11.2005, 30 Cdo 2567/2004)

¹⁴³ Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29.11.2005, 30 Cdo 2567/2004

¹⁴⁴ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 22.9.2004, 30 Cdo 1765/2004.

v ust. § 1361 odst. 2 přichází s novým pojmem, a to: osoba se smyslovým postižením. Dle tohoto ustanovení, je-li zůstavitel osobou se smyslovým postižením a nemůže-li číst nebo psát, projeví svoji vůli před třemi současně přítomnými svědky obdobně jako osoba nevidomá.

7.4.3 Allografní závěť v ostatních srovnávaných úpravách

Srovnávané zahraniční právní úpravy pojem „allografní“ neznají a ani teorie tento výraz nepoužívá. Obvykle jako základní způsob pořízení závěti považují její pořízení za účasti svědků. Jakožto základní typ pořízení závěti bývá tato forma označována jako „formal will“ (USA), „conventional will“ nebo „English Law Will“ (Kanada).

Tzv. „formal will“, která je v mnoha znacích podobná allografní závěti, je základním druhem závěti v USA.

Závěť musí být v písemné formě¹⁴⁵, podepsána zůstavitelem nebo jménem zůstavitele jinou osobou v zůstavitelově přítomnosti a na jeho pokyn a osvědčena podpisy dvou svědků.¹⁴⁶ Svědci dosvědčí, že podpis na závěti patří zůstaviteli, případně, že závěť podepsal za zůstavitele někdo jiný a stalo se tak se souhlasem zůstavitele, nebo že zůstavitel zná obsah závěti.¹⁴⁷ V případě, že nejsou splněny tyto předpoklady, jedná se o holografii závět, je-li napsána a podepsána zůstavitelem. Dostačující pro písemnou formu formální závěti je jakýkoliv trvale uchovatelný psaný záznam na hmotném nosiči. Závěť nahraná na pásce není považovaná za závěť v písemné formě. Jakou formu podpisu zůstavitel zvolí, je pouze na něm. Zůstavitel se může podepsat i znakem, přezdívkou či iniciálami. Nevyžaduje se, aby podpis byl na konci závěti. Dostačující je, napíše-li zůstavitel své jméno v textu závěti, je-li jeho záměrem, aby to bylo považováno za jeho podpis. Svědci nemusí být přítomni podpisu zůstavitele na závěti a dokonce není nutné, aby závěť podepsali před zůstavitelovou smrtí. UPC uvádí, že svědci mají osvědčit platnost závěti či podpisu v rozumné době. V případě, že zůstavitel zemře ještě před tím, než svědci

¹⁴⁵ Jedná se o základní požadavek pocházející z roku 1677, který vychází z tzv. Statute od Frauds z roku 1677, nikoliv z původního Statute of Wills z roku 1540.

¹⁴⁶ UPC - 2-502

¹⁴⁷ UPC - 2-502 (a)

závěť podepíše, nicméně poté, co závěť osvědčili, lze za rozumnou dobu pro podpis považovat i dobu po zůstavitelově smrti.

UPC neuvádí žádné další požadavky na osobu svědka. I přesto, že není stanoven minimální věk, svědkem obvykle bývá osoba, která již sama může pořídit závěť. UPC uvádí, že svědkem závěti může být ten, kdo může svědčit obecně.¹⁴⁸ Neplatnost závěti nezpůsobí ani to, jestliže je svědek závětním dědicem. Takové případy se objevují zejména u závěti sepsaných doma, a to, že budoucí dědic bez postranních úmyslů připojí k závěti své svědectví, není důvodem, aby o své dědictví přišel. Oproti úpravě uvedené v UPC, vyžaduje například texaská úprava minimální věk svědka 14 let.

I přesto, že se vyžaduje písemná forma závěti, nikde není uvedeno v jakém jazyce musí být závěť sepsána. Lze tedy předpokládat, že je možné sepsat závěť v jakémkoliv jazyce, který je někdo schopen přeložit.¹⁴⁹ Příkladem tak může být případ z roku 1856, kdy zůstavitel použil v závěti speciální šifru. Tu byli schopni vysvětlit jeho synové, kteří měli být dědici, a tak byla závěť uznána za platnou.¹⁵⁰

Již jsem výše zmínil, že dle islámského práva má být závěť osvědčena svědky. Z toho lze usuzovat, že allografní závěť je dle islámského práva základní formou ve které muslim pořizuje závěť. Počet svědků musí odpovídat počtu, který vyžaduje právní řád země v níž muslim pořizující závěť žije, a proto nelze jednoznačně říci, jaký počet svědků je dle islámského práva vyžadován. Obvykle se však jedná o minimálně dva svědky, kteří musí být starší čtrnácti let,¹⁵¹ a nesmí se jednat o osoby, které dle závěti mají dědit.

Závěť dle indického práva má být, až na výjimky, osvědčena svědky. I v Indii je tedy allografní závěť základní formou poslední vůle zůstavitele. Přitom ISA vyžaduje dva svědky, a tito svědci musí vidět jak pořizovatel závěti opatřuje listinu svým podpisem, případně připojuje na místo podpisu značku či symbol, jež podpis nahrazuje. Pokud pořizovatel sám závěť nepodepisuje, musí svědci vidět, jak jiná osoba na místo zůstavitele v jeho

¹⁴⁸ UPC - 2-505 (a)

¹⁴⁹ MENNEL, Robert . *Wills and trusts* . USA : West Publishing, 1990. In a Nutshell. S.45

¹⁵⁰ tamtéž

¹⁵¹ *Islamic Will according to English Law* [online]. [cit. 2009-02-18]. Dostupný z WWW: <<http://www.inter-islam.org/Actions/ISLAMICWILL.htm>>.

přítomnosti a na základě jeho pokynů listinu podepisuje. V případě, že se svědci tohoto závěrečného aktu sepisování závěti neúčastní, musí před nimi zůstavitel podpis na listině potvrdit a prohlásit ho za svůj, či za podpis jiné pověřené osoby, která jím listinu pro zůstavitele opatřila. Na potvrzení těchto skutečností připojí k závěti svědci svůj podpis.

Závěť pořízená za účasti svědků se v Kanadě označuje jako „Conventional Will“ (tradiční, obvyklá závěť)¹⁵². Pouze CCQ používá přímo pojmu „závěť pořízená v přítomnosti svědků“.

Obecně platí to, co u formální závěti v USA (viz výše) bez žádných dalších požadavků. Ty se naopak objevují v ust. 728 CCQ, dle kterého je-li závěť napsána třetí osobou či mechanickými prostředky, pořizovatel závěti a svědci podepíší či parafojí všechny strany závěti.

CCQ dále v ustanovení 729 upravuje pořízení závěti osobou, která nemůže číst a v ustanovení 730 osobou, která nemůže mluvit.

Osoba, která nemůže číst, pořídí závěť za přítomnosti dvou svědků. Závěť této osobě musí být přečtena jedním ze svědků za přítomnosti ostatních svědků. Poté pořizovatel závěti před svědky prohlásí, že dokument, který byl přečten, je jeho poslední vůle a připojí svůj podpis, případně pověří třetí osobu, aby závěť za místo něj podepsala. Nakonec připojí své podpisy svědci.

Osoba, která nemůže mluvit, a chce pořádit závěť za účasti svědků, tak může učinit za podmínky, že písemně a jinak než mechanickými prostředky (vlastnoručně) uvede, že napsaný text je její poslední vůle, to vše za přítomnosti svědků.

I dle anglického práva musí být závěť, aby byla platná, osvědčena svědky. Jak výslovně Wills Act uvádí, žádná závěť není platná pokud podpis zůstavitele není k závěti připojen v přítomnosti dvou či více svědků přítomných ve stejnou dobu¹⁵³ nebo pokud v jejich přítomnosti pořizovatel závěti nepotvrdí, že se jedná o jeho podpis. Více se náležitostí této formy závěti WA1837 nevěnuje.

¹⁵² *Acceptable Forms of The Will in Canada* [online]. [cit. 2009-02-18]. Dostupný z WWW: <<http://www.professionallreferrals.ca/2003/10/acceptable-forms-of-the-will-in-canada/>>.

¹⁵³ Wills Act - ust. 9

7.5 Závěť ve formě notářského zápisu

Univerzální formou pořízení pro případ smrti je závěť ve formě notářského zápisu. Kromě toho, že je alternativou k závěti holografní a oběma druhům allografní závěti, je ve dvou zákonem stanovených případech formou závěti obligatorní. A to zřizuje-li závěť nezletilý, který dovršil 15. rok věku a zřizuje-li se závěti nadace.

Závěť sepíše kterýkoliv notář, bez ohledu na místo trvalého pobytu zůstavitele. Takto sepsaná závěť má pak povahu veřejné listiny, z čehož vyplývá značná záruka skutečné vůle pořizovatele závěti, který má možnost si vše důkladně promyslet a využít odborných znalostí a zkušeností notáře. Obvykle také odpadá nebezpečí nedostatku povinných náležitostí závěti, chybějících v důsledku neznalosti zákona u pořizovatele či pisatele závěti. Závěť ve formě notářského zápisu by měla garantovat bezvadnost a platnost závěti, případně její nenapadnutelnost ze strany neopomenutelných dědiců, na jejichž zákonný podíl by měl notář zůstavitele upozornit. Vyloučena je rovněž možnost ovlivňování obsahu závěti ze strany dědiců při jejím sepisování.

Závěť ve formě notářského zápisu je upravena v ustanovení § 476d o.z., navíc náležitosti závěti pořizované v této formě jsou obsaženy v zákoně č.358/1992 Sb. (dále Notářský řád) jako náležitosti notářských zápisů o právních úkonech.

7.5.1 Náležitosti notářského zápisu, kterým se sepisuje závěť

Závěť musí být sepsána v českém nebo slovenském jazyce (§ 58 Notářského řádu). V případě, že účastník nezná jazyk, ve kterém se notářský zápis sepisuje, je třeba tlumočnicka, kterým však nemůže být osoba účastníkům blízká (§ 69 Notářského řádu). Účastníci, jakož i svědci či tlumočníci, se musí notáři prokázat platným úředním průkazem, nejsou-li notáři známi. Nemůže-li pořizovatel závěti prokázat svoji totožnost platným úředním průkazem, vyžaduje Notářský řád potvrzení jeho totožnosti dvěma svědky. Přítomnost svědků se vyžaduje i v případě, že účastníkem je osoba, která nemůže číst nebo psát, (§ 476c o.z.) . Závěť taková osoba, v případě, že využije formu notářského zápisu, namísto allografní závěti se třemi svědky, může sepsat pouze za účasti dvou svědků. To neplatí, může-li se

pořizovatel závěti seznámit s obsahem právního úkonu pomocí speciálních pomůcek či přístrojů, a je schopen závět vlastnoručně podepsat.

Svědci, pokud je zákon vyžaduje, musí být přítomni při projevu zůstavitele o tom, co má být pojato do závěti, při předčítání notářského zápisu a jeho schválení, a musí notářský zápis podepsat. Kromě přítomnosti svědků při úkonu je Notářským řádem vyžadováno u osob, které nemohou číst nebo psát, přibrání tedy přítomnost jeho důvěrníka, který se s pořizovatelem závěti umí dorozumět a může tak zjistit, zda zůstavitel právní úkon schvaluje. Důvěrníkem může být i osoba blízká, a to jak blízká zůstaviteli, tak dědici, na rozdíl od svědka úkonu, kterým osoba blízká být nemůže. Jak pro důvěrníka, tak pro svědka se vyžaduje jeho způsobilost k právním úkonům a schopnost číst a psát. V závěru notářského zápisu je nutné uvést doložku o prohlášení svědků, že byli přítomni celému úkonu, prohlášení důvěrníka, že sdělil hluchému, nebo němému pořizovateli, který nemůže číst a psát, obsah úkonu, nebo prohlášení, že se pořizovatel seznámil s obsahem právního úkonu pomocí speciálních pomůcek.

Údaje o vyhotovené závěti ve formě notářského zápisu zapíše notář do Centrální evidence závětí, kterou vede a spravuje Notářská komora. Tím je vyloučena ztráta závěti a zaručeno, že po smrti zůstavitele se závět dostane k dědickému komisaři, který dědictví bude vyřizovat.

Z notářských zápisů o závěti nelze dle ustanovení § 90 notářského řádu pořídit stejnopis. Vydává se pouze prostý opis a to pouze pořizovateli závěti, nebo osobě, která se prokáže plnou mocí s úředně ověřeným podpisem jako zmocněnec zůstavitele.

7.5.2 Závět' pořízená veřejnou listinou v návrhu o.z.

Návrh o.z. přejímá platné ustanovení § 476d o.z.. Dle ustanovení § 1363 návrhu o.z. může zůstavitel projeviti svoji poslední vůli ve veřejné listině, zejména ve formě notářského zápisu. Zavádí se však pojem veřejná závět', kterou se myslí závět' pořízená ve formě veřejné listiny. Nově bude možné pořídit závět' i jinou veřejnou listinou než pouze notářským zápisem.

V ust. § 1364 návrhu o.z. je stanoven požadavek na (úřední) osobu, která pořizuje o závěti veřejnou listinu, aby se přesvědčila, zda se projev vůle děje s rozvahou, vážně a bez donucení, což odpovídá obecným

požadavkům na platnost závěti. Tyto dvě zmíněná ustanovení o veřejné závěti jsou velmi stručná, nicméně odkaz na veřejnou listinu se v návrhu o.z. objevuje i na jiných místech.

Tak např. dle ust. § 1352 návrhu o.z. mohou pouze formou veřejné listiny pořizovat závěť osoby, které dovršily patnácti let, ale dosud nenabýly plné svéprávnosti. Návrh o.z. sice v tomto případě přejímá úpravu § 476d odst. 2 o.z., avšak neomezuje takovéto pořizování pouze na osobu notáře, ale ponechává volnost případnému vývoji v této oblasti. Jak uvádí důvodová zpráva v minulosti tato agenda spadala i do působnosti soudů a není důvod, aby občanský zákoník bránil případnému návratu k tomuto modelu¹⁵⁴.

Rovněž osoby s omezenou svéprávností mohou dle ust. § 1354 návrhu o.z. pořizovat závěť pouze touto formou.

7.5.3 Self-proving will v USA

Self-proving will je závěť podobná závěti ve formě notářského zápisu. Tuto závěť sice neseписuje notář, jako v českém právním řádu, ale je jí poskytnuta ochrana v podobě dosvědčení pravosti autorizovanou osobou.

Nejedná se o zvláštní typ závěti, protože se může jednat jak o holografní závěť, tak o tzv. formální závěť, pokud jsou opatřeny přísězným prohlášením, tzv. affidavitem, který je k závěti připojen. Výhodou závětí, které jsou tzv. self-proved (tedy opatřené affidavitem) je především možnost jednoduše, rychleji a levně prokázat jejich pravost, čímž je významně omezena možnost platnost závěti napadnout.

V přísězném prohlášení připojeném k závěti pořizovatel uvede, že se jedná o jeho poslední vůli, je způsobilý k pořízení závěti a tuto závěť nezměnil či neodvolal.

Affidavit není přímou součástí závěti, nicméně podpis zůstavitele na tomto přísězném prohlášení může nahradit chybějící podpis uzavírající samotný text zůstavitelovy poslední vůle. V takovém případě, ale závěť přestane požívat výhod self-proving závěti a stane se závětí „jakoby“ bez tohoto osvědčení.

Holografní závěť může být přísězným prohlášením opatřena kdykoliv od sepsání závěti do zůstavitelovy smrti. Obvykle k tomu dochází

¹⁵⁴ Důvodová zpráva k § 1352 návrhu o.z.

v době, kdy zůstavitel závěť pořizuje, nicméně vyloučené není ani pozdější připojení.

Oproti tomu formální závěť bývá zpravidla prohlášením opatřena v době jejího podpisu svědky, jelikož ti stejní svědci, kteří závěť podepsali musí podepsat i připojený affidavit. Poslední osobou, která k prohlášení připojí svůj podpis, je úřední osoba, k tomu pověřená právem daného státu, tedy zpravidla notář.

7.5.4 Závěť pořizená notářem v ostatních zahraničních úpravách

Ani islámské právo, ani právní úprava dědického práva v Indii závěť pořizenou před notářem nezná.

V québeckém dědickém právu je závěť pořizená před notářem, tzv. „notarial will“, jednou z forem závěti, obdobně jako v platné české právní úpravě. Dle CCQ je však typem základním, jelikož je systematicky zařazena před holografní závěť i před závěť pořizenou za přítomnosti svědků.

Tato závěť může být pořizena pouze před notářem, který závěť před pořizovatelem, případně i před svědkem či svědky, jestliže zůstavitel na jejich přítomnosti trvá, přečte. Po přečtení je závěť podepsána zůstavitelem, svědky, jsou-li vybráni, a na závěr notářem. Některá ustanovení CCQ se věnují pořízení této závěti osobou, která se na závěť nemůže podepsat, osobou nevidomou, u níž se přítomnost svědků vyžaduje v každém případě. Osoba hluchá závěť přečte, je-li toho schopná, místo osoby hluchoněmé přečte závěť notář, a to v přítomnosti svědka. CCQ v ustanovení 723 přímo uvádí, že notářem při pořizování závěti touto formou nemůže být manžel či příbuzný zůstavitele.

Dle anglického práva je jedinou přípustnou formou závěti závěť pořizená za přítomnosti svědků, což vyplývá z WA1837. Závěť pořizená notářem, tedy není jako samostatná forma závěti upravena.

7.6 Závěrečné poznámky

Tato kapitola je stěžejní částí této práce a je rovněž částí nejrozsáhlejší. Podrobně jsem v ní rozebral všechny platné formy závěti v českém právu a srovnal je s úpravami zahraničními. Bylo zajímavé zjišťovat, jak se zahraniční právní úpravy různým způsobem staví

k jednotlivým formám závěti, jak jsou tyto formy upraveny a systematicky v právních předpisech uspořádány.

Zejména mě zaujala úprava v USA a to jednak rozdílnou akceptací a přístupem k pořízení holografických závětí a také tím, že základním typem závěti je závěť pořízená za účasti svědků, tedy závěť allografní. Domnívám se, že jako základní typ by měla být upravena ta forma, v níž lze závěť pořídit nejjednodušší cestou. Oproti tomu v USA je kladen důraz na zvýšenou ochranu pořízení poslední vůle a tedy se primárně přítomnost svědků vyžaduje. Allografní závěť se vyskytuje ve všech srovnávaných úpravách a obecně ji lze tedy označit jako základní formu závěti užívanou v zahraničí. V některých zahraničních úpravách se objevuje závěť ve formě notářského zápisu, respektive určitá obdoba této formy závěti.

Podobně jako v celé práci i tato kapitola obsahuje porovnání platné české úpravy s návrhem o.z. u jednotlivých forem závěti.

8 PRIVILEGOVANÁ ZÁVĚŤ

8.1 Úvodní poznámky

V této části se věnuji privilegovaným závětem, pro něž je charakteristické, že pořizovateli takovéto závěti je umožněno tak pořídit i pokud nejsou splněny všechny formální náležitosti, které by za „normálních“ okolností byly vyžadovány. Kromě zahraničních srovnávaných úprav se zde věnuji úpravě privilegované závěti v návrhu o.z., která se zavedením této formy závěti počítá.

8.2 O privilegovaných závětech

Tento typ závěti se v českém platném právu neobjevuje, ale s jeho zavedením počítá návrh o.z. (viz dále). V dnešní době se tak s privilegovanými závěti setkáváme jak v právních řádech, které vycházejí z common law (kde objevují již počátkem 19. století), tak i v evropských kontinentálních úpravách. Nejde však o žádný nový právní výdobytek, ale o právní institut mající svůj původ v římském právu, které tuto privilegovanou formu závěti původně označovalo jako závěť vojenskou.

Společným znakem římské úpravy a novodobého pojetí privilegované závěti je vymezení okruhu osob, které ji mohou sepsat a doby, kdy je možné ji pořídit.

V římském právu se jednalo především o vojáky v době vojenské služby. Později se okruh osob rozšířil na osoby nevojenské, které římská vojska doprovázely. Vojenský testament platil, byl-li pořízen vojákem, ještě rok poté, co byl propuštěn z vojska. Kincl v učebnici římského práva uvádí, že literatura někdy mluví o zvláštní dědické posloupnosti, jelikož pro vojenský testament neplatily žádné formální a obsahové náležitosti a nemusel tak být testamentem ve smyslu římského práva.¹⁵⁵

Možnost pořídit závěť i bez splnění některých náležitostí, tzv. s úlevami obsahoval i o.o.z.. Jednalo se o poslední pořízení v místech, kde panoval mor, či jiné podobné nákazy a za námořní plavby. K takovému poslednímu pořízení se vyžadovali pouze dva svědci, kteří dosáhli

¹⁵⁵ KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 1. vyd. Praha : C.H.Beck, 1995. s. 280

čtrnáctého roku věku (V normálním případě musel svědek mít minimálně 18 let). Obdobně jako návrh o.z. omezoval o.o.z. platnost takto pořízených závětí na dobu 6 měsíců. Lhůta se však počítala od skončení nákazy, či námořní plavby. Tzv. vojenské testamenty, resp. úlevy při pořizování vojenských závětí byly upraveny mimo o.o.z., ve vojenských zákonech.

8.3 Privilegovaná závěť ve srovnávaných úpravách

S podivem konstatuji, že UPC se privilegovanými závěťmi vůbec nezabývá. S podivem proto, že UPC je obsahově velmi rozsáhlý předpis, a proto by mohl pamatovat na privilegovanou formu závěti.

Islámské právo se privilegovaným závětem nevěnuje, a to už z toho důvodu, že pořídit závěť je povinností každého muslima, který má majetek, a tak by se zůstavitel neměl dostat do situace, kdy rychle a za ztížených okolností potřebuje závěť pořídit.

Privilegovanou závěť zná indické právo. Oproti anglické úpravě z níž nepochybně vychází je však Indian Succession Act co se týká úpravy privilegovaných závětí podrobnější. Privilegovanou závěť tak stejně jako ve výše zmíněných úpravách může pořídit voják, který se účastní vojenské expedice, či je nasazen ve válečném konfliktu, nebo námořník plavící se na moři. Oproti anglické úpravě, která tyto osoby zvýhodňuje tím, že nemusí dosáhnout věku osmnácti let, indická úprava výslovně uvádí, že mohou pořídit privilegovanou závěť „jestliže dosáhly věku osmnácti let“. Zvýhodnění tak spočívá v tom, že tyto osoby mohou pořídit závěť v ústní formě. Podmínkou je projevení vůle před dvěma současně přítomnými svědky a platnost takto učiněné závěti pomine po uplynutí jednoho měsíce od jejího pořízení, jestliže pořizovatel bude stále naživu.¹⁵⁶

Jako závěť budou dle ISA posuzovány i verbální instrukce, k sepsání závěti, jež voják či námořník dal před dvěma současně přítomnými svědky, jestliže zemřel dříve, než byla závěť sepsána či mu byla předložena.¹⁵⁷

V Kanadě institut privilegované závěti existuje ve většině provinciích. Québecké právo, o němž ve většině případů kanadské úpravy

¹⁵⁶ Ust. 66, odst. 2, písm h) a g) ISA

¹⁵⁷ Tamtéž, písm. f)

pojednávám, však privilegované závěti nezná. Z toho důvodu pouze stručně nastíním problematiku privilegovaných závětí v ostatních provinciích, které jsou ovládány systémem *common law*.

I zde se jedná o speciální formu závěti, která je určena kanadským ozbrojeným složkám a námořníkům plavícím se na moři. Není vyžadována přítomnost svědků ani povinnost zůstavitele závěť podepsat. Kanadské právo pro tyto případy nemá ani požadavek minimálního věku¹⁵⁸, nicméně pravděpodobně nedojde k situaci, kdy by takto mohlo pořídit závěť dítě, jelikož to nemůže být členem ozbrojených složek, ani se jako námořník podnikat plavbu. Jednotlivé detaily se však v provinciích mohou lišit.

V anglickém právu lze institut privilegované závěti najít už v roce 1837 z něž pochází Wills Act. V něm se objevuje zmínka o vojácích a námořnících (ale přímo výraz privilegovaná závěť nepoužívá). Dle článku 11 WA1837 je zaručeno, že každý voják nacházející se v aktivní službě nebo námořník plavící se na moři může o svém movitém majetku pořídit závěť. Uvedený zákon je doplněn Wills Soldiers and Sailors Act z roku 1918 a to tak, že je rozšířen článek 11 WA1837 o termíny „každá osoba“, „každého věku“. Voják v aktivní službě nebo námořník tak nemusí splnit jednu z hlavních formálních podmínek a to věk pořizovatele závěti, který podle článku 7 Wills Act v platném znění je stanoven na osmnáct let.

8.4 Privilegovaná závěť v návrhu o.z.

Nově bude možné pořídit privilegovanou závěť i dle českého práva. Důvodová zpráva k návrhu o.z. uvádí, že se návrh inspiroje jak předválečnou osnovou, tak občanskými zákoníky rakouským, polským, italským a nizozemským.¹⁵⁹ Návrh o.z. přímo termín „privilegovaná závěť“ nepoužívá, ale podle obsahu jednotlivých ustanovení se o privilegované závěti jedná. Pojem „úlevy při pořizování závěti“, který je objevuje v návrhu o.z., tak specifikuje podmínky pořízení závěti v případě ohrožení života, z vážného důvodu na palubě letadla, či námořního plavidla nebo v případě války.

¹⁵⁸ *Acceptable Forms of The Will in Canada* [online]. cit. 2009-03-10]. Dostupný z WWW: <http://www.professionalferrers.ca/IMG/_article_PDF/article_113.pdf>.

¹⁵⁹ Důvodová zpráva k § 1368-1375 návrhu o.z.

Dle ust. § 1368 návrhu o.z. může závěť pořídít s úlevami ten, kdo je pro nenadálou událost v patrném a bezprostředním ohrožení života, dále návrh dále uvádí, že se jedná o situace, kde je běžný společenský styk ochromen následkem mimořádné události. V těchto případech lze závěť pořídít i ústně za přítomnosti tří svědků. V případě ochromení běžného společenského styku musí být navíc splněna podmínka, že nelze požadovat, aby byla závěť pořízena v jiné formě. Podkladem pro testamentární dědickou posloupanost pak bude soudní protokol o souhlasné výpovědi svědků, jestliže o tom sami nepořídili záznam. Ústní pořídění závěti se tak do českého právního řádu vrací po téměř šedesáti letech, když do roku 1950 bylo ústní pořídění závěti standardním způsobem, kterým se závěť pořizovala.¹⁶⁰

Za přítomnosti dvou svědků může zaznamenat poslední vůli i starosta obce, v níž se zůstavitel nachází, jestliže je důvodná obava, že by zemřel dříve, než by mohl pořídít závěť ve formě veřejné listiny (ust. § 1369 návrhu o.z.)

Dalším případem, kdy lze pořídít privilegovanou závěť je takové pořídění na palubě námořního plavidla plujícího pod státní vlajkou ČR nebo letadla zapsaného v leteckém rejstříku ČR. Zůstavitel tak může pořídít, má-li pro to vážný důvod. Toto pořídění zaznamená velitel plavidla či letadla popřípadě jeho zástupce (ust. § 1370 odst. 1 návrhu o.z.). Takto poříděná závěť, splňuje-li další, v ust. § 1373 návrhu o.z. definované požadavky, se považuje za veřejnou listinu.

Konečně, stejně jako v zahraničních úpravách, může i dle návrhu o.z. privilegovanou závěť pořídít voják, nebo jiná osoba náležející k armádě, v případě války a obdobných vojenských operací, a to před velitelem vojenské jednotky ČR, má-li hodnost důstojníka nebo hodnost vyšší, a to za přítomnosti dvou svědků.

Minimální věk osmnácti let zůstává u pořizovatele privilegované závěti zachován.

Nově se však objevují snížené požadavky na osoby svědka v případě pořizování privilegovaných závětí. Dle ustanovení § 1374 odst. 1 návrhu

¹⁶⁰ Tamtéž

o.z. mohou být v těchto případech svědky i osoby, které dosáhly čtrnáctého roku věku a osoby, které byly ve svéprávnosti jen omezeny.

Již výše jsem v souvislosti s indickou úpravou zmínil, že platnost privilegované závěti je omezena. S omezením platnosti počítá i návrh o.z.. Oproti výše zmíněné indické úpravě je v návrhu o.z. zakotveno jiné období než dle ISA a to uplynutí dvou týdnů v případě bezprostředního ohrožení života dle ust. § 1368 návrhu o.z., a uplynutím tří měsíců v ostatních případech (závěť s úlevami dle ust. § 1369, 1370 a 1371 návrhu o.z.). Důvodová zpráva k tomu uvádí, že zvláštní povaha privilegovaných závětí vyžaduje, aby jejich platnost byla časově omezena, pokud překážka odpadne a zůstavitel bude s to závěť pořídit obvyklým způsobem.¹⁶¹

8.5 Závěrečné poznámky

Význam privilegovaných závětí je jasný. Umožnit osobě, která se dostane do situace, v níž je ohrožen její život, pořídit poslední vůli a tím zajistit, aby s jejím majetkem bylo naloženo dle její vůle. Většina úprav povoluje pořídit závěť touto formou vojákům a námořníkům. Na jednu stranu je důvod této úpravy zřejmý, na druhou stranu se domnívám, že privilegované závěti by měly více směřovat k civilním osobám, které se do situace ohrožení života dostanou náhodou a tak, že tuto situaci nemohly předpokládat (např. živelné katastrofy, nehody atd.). Vojáci i námořníci totiž musí počítat s tím, že se jejich život dostane do ohrožení, když jej dobrovolně nasazují v bojích s nepřítelem či s vodními živly. Dle mého názoru by tak měli s možností bezprostředního ohrožení života počítat a na tuto situaci být připraveni předchozím pořízením závěti.

Z toho důvodu je mi sympatická česká úprava *de lege ferenda*, která skutečně pamatuje na situace, do níž se může dostat každý z nás a bude tak umožněno poslední vůli v těchto situacích projevit i bez dodržení všech základních formálních požadavků.

¹⁶¹ Tamtéž

9 ZRUŠENÍ A ZMĚNA ZÁVĚTI

9.1 Úvodní poznámky

Cílem této kapitoly je popsat problematiku zrušení závěti a způsoby, kterými tak lze učinit, a to jak v českém platném právu, tak ve srovnávaných zahraničních úpravách. Důraz je kladen zejména na rozdíly úpravy české a zahraniční, která má některé podobné či stejné prvky, v mnohém se však liší a nabízí více způsobů, kterými se závěť zrušuje.

9.2 Zrušení a změna závěti v ČR

Zrušení závěti je právním úkonem zůstavitele, který směřuje k tomu, aby předchozí závěť pozbyla právních účinků. Česká úprava v občanském zákoníku je, co se týká zrušení závěti, poměrně skoupá. Této problematice se věnují pouze dva odstavce § 480 o.z. Z tohoto ustanovení lze dovodit, že závěť lze zrušit buď výslovně, nebo mlčky faktickým jednáním pořizovatele závěti, i když zákon pojmů *výslovně* ani *mlčky* nepoužívá.

Pozdější závěti se závěť předchozí zruší, pouze pokud vedle ní nemůže obstát, a to již okamžikem, kdy byla zřízena.¹⁶² Pořízení nové závěti zcela automaticky zrušení té předchozí neznamená. Tento případ nastane zejména v situaci, kdy závěť pozdější nezahrnuje celé dědictví, či zahrnuje majetek zůstavitele, o němž předchozí závěť pořízena nebyla. K tomu, aby nově pořízená závěť mohla zrušit závěť dřívější, musí splňovat všechny formální náležitosti závěti. To však neznamená, že musí být dřívější závěť zrušena stejnou formou. Lze tak např. závěť allografní zrušit novou závětí ve formě holografní. V případě, že by nebyly splněny všechny požadavky jak na obsah závěti, tak na osobu pořizovatele, byla by nová závěť neplatná a nemohla by způsobit zrušení předchozí závěti. Zrušení závěti pořízením závěti nové je nevratným úkonem, který již nelze vzít zpět. Účinnost zrušené závěti se neobnoví odvoláním později pořízené závěti ani zničením listiny na níž je pozdější závěť napsána.¹⁶³

V případě, že zůstavitel nepořídí závěť novou, může předchozí závěť odvolat. Musí se tak ale stát formou předepsanou pro pořízení závěti. Neznamená to opět, že při odvolání závěti musí být dodržena stejná forma,

¹⁶² Usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 26.7.1999, 18 Co 385/98.

¹⁶³ Usnesení Městského soudu v Praze ze dne 30.5.1980, 11 Co 127/80

jakou byla sepsaná původní závěť. „*Odvolat lze tedy i závěť pořízenou ve formě notářského zápisu.*“¹⁶⁴ A to i jinak než pouze notářským zápisem. Oproti případům, kdy je závěť zrušena pořízením závěti nové, není odvolání závěti úkonem nezvratným, jelikož projev o odvolání lze odvolat, čímž se vrátí účinnost dřívější odvolané závěti.

Nejjednodušším způsobem, jakým lze závěť zrušit je zničení listiny, na níž je závěť napsána. Tuto možnost připouští občanský zákoník ve druhém odstavci ustanovení § 480 o.z.. Tuto možnost zrušení závěti lze však použít pouze u závěti holografní a allografní, jelikož pouze u těchto typů závěti může zůstavitel disponovat s jejím hmotným substrátem a může ho tak zničit. Z toho vyplývá, že není možné zničit závěť pořízenou ve formě notářského zápisu, jelikož originál zápisu je v notářem uložen.

V případě, že zůstavitel pořídil závěť v několika vyhotoveních, je nutné zničit všechny exempláře. Zničení pouze jednoho z vyhotovení závěti nemá účinky zrušení závěti. Vedle zničení listiny spálením či roztrháním má stejné účinky i přeškrtnutí, či vymazání textu na listině. „*V pochybnostech je třeba mít za to, že pořizovatel při zničení listiny jednal s úmyslem závěť zrušit.*“¹⁶⁵ Důkazní břemeno tedy leží na osobě, tvrdící že zrušení závěti nebylo úmyslem zůstavitele.

V návrhu o.z. zůstávají zachovány oba způsoby zrušení závěti. Ustanovení § 1401 až § 1406 návrhu o.z. tak evidentně vychází se současné právní úpravy zrušení závěti. Úprava *de lege ferenda* je však podrobnější.

V odstavci 1 ust. § 1401 je proklamováno, že zůstavitel má právo závěť nebo její jednotlivá ustanovení kdykoliv zrušit. V druhém odstavci téhož ustanovení jsou vymezeny dva způsoby zrušení závěti – odvolání závěti a pořízení pozdější závěti.

Obdobně jako dle platné úpravy se pozdější závěti zrušuje závěť dřívější zrušuje v rozsahu v jakém vedle ní nemůže obstát. Podrobněji se návrh o.z. věnuje odvolání závěti, čím se přibližuje podrobnějším zahraničním úpravám. V ust. § 1403 návrhu o.z. je upraveno tzv. výslovné odvolání závěti. Podmínkou platnosti takového projevu vůle je však

¹⁶⁴ MIKEŠ, Jiří, MUZIKÁŘ, Ladislav. *Dědické právo : Kompletní pohled na dědění z hlediska hmotněprávního i procesního*. 2. aktualiz. vyd. Praha : Linde, 2005. s 100

¹⁶⁵ Tamtéž, s.101

dodržení formy pro pořízení závěti (obdobně jako v níže uvedené anglické úpravě). Druhým způsobem odvolání závěti je odvolání mlčky, které zahrnuje zničení listiny, na níž byla závěť napsána. Z ustanovení § 1404 návrhu o.z. dále vyplývá, že je-li závěť pořízena ve více vyhotoveních, nelze ze zničení jednoho stejnopisu závěti zůstavitelem usuzovat na její odvolání. Důraz je rovněž jako v některých níže popsáných zahraničních úpravách kladen na vůli zůstavitele závěť zničit, nikoliv pouze na její faktické zničení (ust. § 1404 odst. 2 návrhu o.z.).

Byla-li závěť pořízena veřejnou listinou, považuje se její vydání pořizovateli za odvolání. Za současného právního stavu se bude jednat o vzetí závěti z notářské úschovy.¹⁶⁶ Za odvolání závěti se však nepovažuje její vydání z úřední úschovy jak se uvádí v § 1405 odst. 2 návrhu o.z.

Zvláštní ustanovení se věnuje případu, kdy pořizovatel sice dřívější závěť zruší, nicméně ji uschová. Výslovně se tak v ust. § 1406 návrhu o.z. uvádí, že pokud zůstavitel dřívější závěť zruší, ale uchová ji, má se za to, že nepozbyla platnosti

9.3 Zrušení a změna závěti ve srovnávaných zahraničních úpravách

Úprava v UPC připouští odvolání či zrušení závěti jednak pořízením závěti nové, jednak jednáním představujícím zničení listiny se závětí. Přestože se jedná o úpravu obsahově podobnou české úpravě, UPC je podrobnější, především v tom smyslu, že příkladmo vyjmenovává způsoby, jakými lze závěť zničit. V ustanovení 2-507 je výslovně uvedeno zrušení předchozí závěti přímo další závětí, což znamená, že zůstavitel výslovně projeví svoji vůli nahradit dřívější závěť novou, nebo zrušení pro neslučitelnost obou závětí a to buď zcela, nebo zčásti. V případě, že nová závěť zcela nenahrazuje závěť dřívější, předpokládá se, že zůstavitelův záměr nebyl zrušit závěť, ale pouze ji doplnit. Oproti tomu, je nepochybné, že zůstavitel chtěl svojí pozdější závětí tu předešlou zrušit, týkají-li se obě stejného majetku a jsou tak neslučitelné.

Aktem zrušení závěti (Revocatory Act) je její spálení, roztržení, anulování či zničení jako celku, či její části. A to i v případě, že tímto aktem

¹⁶⁶ Důvodová zpráva k návrhu o.z. k tomuto uvádí, že se jedná o zvláštní způsob odvolání závěti přejetý z ust. § 2256 BGB

nedojde k poškození žádné části textu. Tento akt může provést i osoba jiná než pořizovatel závěti pokud tuto osobu zůstavitel k tomu pověří a to při plném vědomí. Nemusí se tak stát ani v přímé zůstavitelově přítomnosti, stačí dal-li k tomu souhlas, respektive pověřil tím jinou osobu.

UPC výslovně v ustanovení 2-508 zakazuje zrušení či odvolání závěti změnou okolností. Oproti úpravě v českém občanském zákoníku, která neřeší problém obnovení účinnosti původní závěti odvoláním závěti nové a je nutné použít judikaturu, UPC otázku obnovení účinnosti závěti obsahuje. Platí, že dokud nebyla zrušená závěť obnovena, účinná není. Obnovení její účinnosti je možné, vyplývá-li to z okolností, za nichž byla zrušující závěť odvolána, nebo ze zůstavitelova prohlášení, kterým dává najevo svůj záměr obnovit účinek původní závěti. Podobně je řešeno částečné zrušení závěti. Závěť se neruší uzavřením manželství. Tuto situaci upravuje UPC v ustanovení 2-301 (viz výše).

Islámské právo se zrušení závěti nevěnuje.

Indická úprava zná podobně jako česká a americká úprava zrušení závěti pořizováním nové závěti či zničením listiny se závětí. Závěť lze dále zrušit sepsáním prohlášení v němž pořizovatel projeví svoji vůli závěť zrušit a závěť se také ruší uzavřením manželství. Stejně jako v americké úpravě i Indian succession act předpokládá možnost obnovit účinnost zrušené závěti.

Uzavřením manželství se ruší závěť i dle kanadského práva. Rozdílná úprava zrušení závěti se objevuje v quebeckém právu, dle něž se závěť uzavřením manželství neruší. Dokonce CCQ přímo upravuje případ, za jakých podmínek se závěť ruší rozvodem manželství. Závěť i po rozvodu zůstává platnou, pokud zůstavitel neprojevil svoji vůli, aby tomu tak nebylo. Ostatní důvody zrušení závěti jsou i v Kanadě (i v Québecu) obdobné jako v dalších zmíněných úpravách. Zejména se jedná o fyzické zničení listiny.

Dle anglického práva lze závěť zrušit výslovně či nevýslovně. Výslovným zrušením závěti se rozumí takový projev vůle pořizovatele závěti, kterým jasně projeví vůli závěť zrušit a to takovým způsobem, který se vyžaduje pro pořizování závěti – tedy se všemi formálními požadavky.

Pokud zůstavitel takto svoji vůli přímo neprojeví, zrušuje se závěť pořizováním závěti nové, která dopadá na stejný majetek, jenž byl předmětem

závěti původní. Není nutné zahrnout do textu, že se tímto předchozí závěť zrušuje, nicméně většina právníků do nové závěti zahrnuje klauzuli, v níž o zrušení předchozích závětí pojednávají.¹⁶⁷ Druhý způsob, kterým se závěť ruší bez výslovného projevu zrušení je obdobně jako v jiných úpravách její faktické zničení. I zde se však kromě samotného aktu zrušení vyžaduje vůle zůstavitele tak učinit, a proto náhodné zničení závěti je bez právních účinků. Posledním způsobem je zrušení uzavřením nového manželství. Toto neplatí v případě, že zůstavitel v závěti uvede např. „vše mé snoubence A.B.“ a posléze skutečně s touto osobou manželství uzavře. Tím dá evidentně najevo, že chce svůj majetek odkázat osobě s níž hodlá uzavřít manželství.

9.4 Závěrečné poznámky

Zrušení závěti uzavřením nového manželství je velmi zajímavý právní institut, který slouží jak k ochraně majetku zůstavitele, tak k ochraně zájmů nového manžela či manželky. Zabrání se tím především situacím, kdy v původní závěti, za předchozího manželství odkáže zůstavitel značnou část majetku tehdejšímu manželu či manželce a po uzavření nového manželství nestačí předchozí závěť změnit dříve, než zemře. V tom případě by nový manžel/manželka nedědil/a na základě závěti a mohlo by dojít k situaci, že by došlo k výraznému obohacení manžela či manželky bývalé, což by pravděpodobně bylo naprosto v rozporu se zůstavitelovou vůlí. Ve většině zahraničních úprav se objevují oba druhy zrušení závěti známé v českém dědickém právu, tedy zrušení předchozí závěti pořízením nové závěti a výslovné zrušení či odvolání závěti.

Cílem této kapitoly bylo popsat způsoby, kterými lze závěť zrušit. Oproti české platné právní úpravě, která je v tomto ohledu velmi stručná a omezuje se pouze na dva způsoby, nabízí většina úprav zahraničních více způsobů, kterým se závěť ruší.

¹⁶⁷ JAMES, Philip S. *Introduction to English Law*. 12th edition. London : Butterworths, 1989. s. 534

10 ZÁVĚR

Tato diplomová práce vznikala s myšlenkou podrobně a uceleně pojednat o institutu závěti, jak jej upravuje právo české i některé z úprav zabývajících se dědickým právem v zahraničí a pokusit se tyto úpravy vzájemně porovnat.

Ideální by bylo pojednat o celém dědickém právu, tedy i o dědění ze zákona, případně i procesněprávních aspektech dědění. Vzhledem k tomu, že dědické právo je poměrně široká právní oblast, pro niž by bylo nutné napsat práci mnohem většího rozsahu, rozhodl jsem se zaměřit pouze na problematiku dědění ze závěti.

Tím, že jsem vymezil konkrétní právní institut, jemuž se v této práci věnuji, bylo možné se právními úpravami dědění ze závěti zabývat mnohem podrobněji a využít tak množství dostupné literatury jak v českém jazyce, tak i v jazyce anglickém, příslušné judikatury a dalších dostupných zdrojů informací zejména z internetu, k podrobnému zpracování problematiky právních úprav testamentární dědické posloupnosti v ČR a zahraničí.

Nad rámec zadání jsem se rozhodl pojednat i o úpravě dědění ze závěti *de lege ferenda*, jak je zamýšlená v návrhu nového občanského zákoníku. To z toho důvodu, že pravděpodobně v několika následujících letech dojde k jeho schválení a zcela zásadně se tak změní úprava nejen dědického práva, ale celého práva občanského. Úpravou dědění ze závěti zveřejněné v návrhu o.z. tak symbolicky uzavírám nejen historický vývoj závěti, bez něhož si lze stěží představit ucelené pojednání o dědické testamentární posloupnosti, ale i nabízím porovnání platné a budoucí úpravy jednotlivých konkrétních institutů.

Tato práce začíná citací, která dle mého názoru zcela přesně vystihuje problematiku přechodu majetku ze zemřelého na právní nástupce. Stylisticky by se tedy hodilo zakončit celou práci rovněž nějakým citátem. Vybral jsem si citát římského řečníka Quintiliána: „*Vše, co se rodí, umírá.*“¹⁶⁸, který jsem však parafrázoval a položil jsem si tak otázku: „*Ze všeho co umírá, se něco rodí?*“ Zejména v souvislosti s děděním mi nezbývá než konstatovat, že ano. Kromě toho, že smrtí člověka jeho život

¹⁶⁸ Stejskal, M.: Moudrost starých Římanů, Praha, Odeon, 1990, s. 207.

končí, zároveň se zrodí i celá řada právních vztahů, ale i problémů, kterým je třeba čelit, sporů, které je třeba vyřešit a otázek, které je třeba zodpovědět. A právě řešení těchto sporů a otázek obsahuje právní úprava dědického práva, které jsem se prostřednictvím dědění ze závěti v této práci věnoval.

PRAMENY A LITERATURA

České a Československé právní předpisy:

Císařský patent č. 946/1811 Soud., Obecný občanský zákoník

Zákon č. 141/1950 Sb., Občanský zákoník

Zákon č. 40/1964 Sb., Občanský zákoník v platném znění

Zákon č. 358/1992 Sb., o notářích a jejich činnosti (notářský řád)

Zákon č. 1963/1994 Sb., o rodině

vyhláška č. 19/1988 Sb.

Zahraniční právní předpisy:

Uniform Probate Code

Korán

Indian Succession Act

Hindu Succession Act

Civil Code of Québec

Ontario Succession Law Reform Act

Wills Act 1837

Wills Soldiers and Sailors Act 1811

Knihy a monografie:

SKŘEJPEK, Michal. *Texty ke studiu římského práva*. 1. vyd. Praha : Orac, 2001. 279 s

KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Praha : C.H.Beck, 1995. 297 s.

BÍLÝ, Jiří L. *Právní dějiny na území České republiky*. 1. vyd. Praha : Linde, 2003. 474 s.

ADAMOVIČ, Karolina. *Dějiny soukromého práva ve střední Evropě : Stručný nástin*. 1. vyd. Praha : C.H.Beck, 2001. 147 s.

RAUSCHER, Rudolf. *Dědické právo podle českého práva zemského*. Bratislava : Právnická fakulta Univerzity Komenského, 1922.

BÍLEK, Petr, ŠEŠINA, Martin. *Dědické právo v předpisech let 1925-2001 : Zákony s poznámkami*. 1. vyd. Praha : C.H.Beck, 2001. 507 s.

- HUNGR, Pavel, KALVODOVÁ, Věra. *Afroasijské právní kultury*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 2002. 118 s.
- DAVID, René. *Anglické právo*. Leonard Bianchi. 1. vydání. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1972. 125 s.
- MIKEŠ, Jiří. *Dědictví a právo : Právní poradce pro každého*. Praha : Informatorium, 1993. 166 s.
- MIKEŠ, Jiří, MUZIKÁŘ, Ladislav. *Dědické právo : Kompletní pohled na dědění z hlediska hmotněprávního i procesního*. 2. aktualiz. vyd. Praha : Linde, 2005. 350 s.
- KNAPPOVÁ, Marta, ŠVESTKA, Jiří, DVOŘÁK, Jiří. *Občanské právo hmotné* 3. 4. aktualizované a doplněné vyd. Praha : Aspi, 2007. 343 s.
- FIALA, Josef, et al. *Občanské právo hmotné*. 3. opravené a doplněné vyd. Brno : Doplněk, 2002. 433 s.
- MENNEL, Robert. *Wills and Trusts*. 8th reprinted edition. [s.l.] : West Publishing, 1990. 392 s. In a Nutschell.
- JAMES, Philip S. *Introduction to English Law*. 12th edition. London : Butterworths, 1989. 591 s.
- FIALA, Roman. *Přehled judikatury ve věcech dědických*. Praha : ASPI, 2006. 496 s
- VRCHA, Pavel. *Civilní judikatura : výběr aktuálních rozhodnutí Nejvyššího soudu a Ústavního soudu České republiky*. 2. vyd. Praha : Linde Praha, 2005. 1296 s.

Komentáře:

- ELIÁŠ, Karel, et al. *Občanský zákoník : Velký akademický komentář*. 1. vyd. Praha : Linde, 2008. 2 sv. 2639 s.
- ŠVESTKA, Jiří, et al. *Občanský zákoník : Komentář* [online]. [cit. 2009-03-09]. Dostupný z WWW: <<http://www.beck-online.cz/legalis/document.seam?type=html&rowIndex=1&documentId=mv3gwmrnobtdinrz#selected-node>>.
- FIALA, Josef, HOLUB, Milan, BIČOVSKÝ, Jaroslav. *Občanský zákoník : Poznámkové vydání s judikaturou a literaturou*. 10. aktualizované a doplněné vyd. Praha : Linde, 2005. 849 s.

Judikatura:

- Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 27.8.1955, Cz 329/54.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 20.3.2008, 21 Cdo 2968/2006.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 28.2.1990, 4 Cz 8/90.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 19.12.2002, 30 Cdo 1143/2002.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 25.4.2007, 21 Cdo 1859/2006.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 28.11.1986, 4 Cz 61/86.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 21.7.1997, 4 Cz 27/77.
- Usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 17.10.1997, 18 Co 171/97.
- Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 13.3.2000, 21 Cdo 1303/2000.
- Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 17.11.1998, 21 Cdo 586/98.
- Rozsudek Nejvyššího ČR soudu ze dne 19.12.2001, 30 Cdo 1975/2001.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 3.4.2008, 21 Cdo 1744/2007.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27.1.1983, 4 Cz 82/82.
- Usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 6.8.1999, 18 Co 397/98.
- Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28.4.1997, 2 Cdon 988/96.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 7.3.2002, 21 Cdo 530/2001.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29.11.2005, 30 Cdo 2567/2004.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27.5.1997, 2 Cdon 1883/96.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27.4.2005, 30 Cdo 1190/2004.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 24.10.2006, 21 Cdo 2203/2006.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ČSR ze dne 29.12.1997, 4 Cz 48/77.
- Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 4.5.2004, 30 Cdo 164/2004.
- Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 22.9.2004, 30 Cdo 1765/2004.
- Usnesení Krajského soudu v Brně ze dne 26.7.1999, 18 Co 385/98.
- Usnesení Městského soudu v Praze ze dne 30.5.1980, 11 Co 127/80.

Odborné články:

- PEJCHALOVÁ GRÜNVALDOVÁ, Vladimíra. Zamyšlení nad indickým právem. *Právní rozhledy*. 2007, č. 24, s. 888
- KRÁLOVÁ , Jitka, LOTHAR, Eck. Dědická nezpůsobilost. *Ad Notam*. 2004, č. 2, s. 34.
- SAYEDI, Sal. Dědictví podle islámu. *Ad Notam*. 1998, č. 6, s. 133

Slovníky a encyklopedie:

BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva*. 1. vyd. Praha : Panorama, 1981. 507 s.

MADAR, Zdeněk, et al. *Slovník českého práva*. 3. rozšířené a podstatně přepracované vyd. Praha : Linde, 2002. 2 sv. (983, 1842 s.).

REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. Praha : Leda, 2001. 752 s.

BLACK, Henry C. *Black's Law Dictionary*. [s.l.] : West Publishing, 1983. 855 s.

Internetové prameny:

Handbook of Last Will and Testament [online]. 2009 [cit. 2009-02-16].

Dostupný z WWW: <<http://www.isnacanada.com/isna/wila0127.htm>

Estates and Trust Outline [online]. [cit. 2009-03-18]. Dostupný z WWW:

<<http://www.pitt.edu/~sorc/lawwomen/outlines/estatesandtrustscurrenjb.doc>>.

Legal Dictionary and Glossary [online]. [cit. 2009-03-12]. Dostupný z

WWW: <http://www.legalhelpmate.com/legal-dictionary-result.aspx?legal=Last-Will-and-Testament>>.

The Islamic Wills [online]. [cit. 2009-03-18]. Dostupný z WWW:

<<http://www.islam101.com/sociology/wills.htm>>.

Nasciturus : Právní poradce [online]. [cit. 2009-03-16]. Dostupný z WWW:

<http://www.sagit.cz/pages/lexikonheslatxt.asp?cd=151&typ=r&levelid=oc_177.htm#pu>.

Pes, který zdědil milióny, se přestěhoval na Floridu [online]. [cit. 2009-03-

12]. Dostupný z WWW: <<http://www.novinky.cz/koktejl/128158-pes-ktery-zdedil-miliony-se-prestehoval-na-floridu.html>>.

Will (law) [online]. [cit. 2009-03-18]. Dostupný z WWW:

<[http://en.wikipedia.org/wiki/Will_\(law\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Will_(law))>.

Inheritance Law in the Canadian Province of Quebec [online]. [cit. 2009-

03-09]. Dostupný z WWW:

<<http://www.lecourslessard.com/doc/inheritance-law-canada-province-of-quebec-lawyer.pdf>>.

Louisiana Wills [online]. [cit. 2009-02-15]. Dostupný z WWW:

<<http://www.meocpa.com/lawills.html>>.

Islamic Inheritance : A Presentation by Ahmed Shaikh, Attorney-at-Law

[online]. [cit. 2009-03-11]. Dostupný z WWW:

<<http://www.ahmedshaikh.com/planislam/blog/>>.

Acceptable Forms of The Will in Canada [online]. cit. 2009-03-10].

Dostupný z WWW:

<http://www.professionalreferrals.ca/IMG/_article_PDF/article_113.pdf>.

Islamic Will according to English Law [online]. [cit. 2009-02-18]. Dostupný

z WWW: <<http://www.inter-islam.org/Actions/ISLAMICWILL.htm>>.

Acceptable Forms of The Will in Canada [online]. [cit. 2009-02-18].

Dostupný z WWW:

<<http://www.professionalreferrals.ca/2003/10/acceptable-forms-of-the-will-in-canada/>>.

Korán [online]. Dostupný z WWW: <<http://www.muslim-inform.cz/koran.php?akce=All>>.

Návrh občanského zákoníku [online]. Dostupný z WWW:

<<http://obcanskyzakonik.justice.cz/cz/navrh-zakona.html>>.

Důvodová zpráva k návrhu o.z. [online]. Dostupný z WWW: <Návrh občanského zákoníku [online]. 2009 [cit. 2009-02-01].